MUZAFFER İLHAN ERDOST

SOSYALİZMİ SEVİYORUM

ONUR YAYINLARI

BİRİNCİ BASKI
ŞUBAT 2006

SOSYALİZMİ SEVİYORUM

MUZAFFER İLHAN ERDOST

ONUR YAYINLARI
ANKARA 2006

FİLM CIKIŞ: REPRO C

BASKI: KUBAN MATBAACILIK
ISBN 975-351-026-8

İÇİ

7 Önüne
15 İlhan'ın Mezarında 7 Kasım 2005
18 Cemalettin Aykın: Mektup (Faks)
20 Doç. Dr. Celal Odağ: Erdost'un Düşü

TÜRKİYE'Yİ KONUŞMAK

29 Sosyalizmi Seviyorum
36 Yaşam Hakkı ve 12 Eylül
36 1) Sokak Olaylarından İç Savaşa
38 2) Çatışma Değil, Planlı ve Amaçlı Katliam
41 3) NATO Askeri Darbe Planı
43 4) Öldürümlerin Nitel ve Nicel Yükselişi
44 5) Öldürümlerin Hızlandırılması, Yaygınlaştırılması ve Yoğunlaştırılması
45 6) Darbe Ortamını Olgunlaştırma Süreci: Çorum
47 7) Çorum Katliamını CIA Planladı
49 8) Darbenin Arka Amacı: U-2 Casus Uçakları
52 9) Darbenin Bir Başka Amacı: Yunanistan'ın NATO Askeri Kanadına Dönmesi
53 10) Parasal Destek: Dökülen Kanlar İçin
54 11) Sokakta Kan, Darağacında Can
56 12) NATO ile Korunan Sistemi "Korumak" İçin Katliam
58 13) Çorum: Darbe Ortamını Olgunlaştırma
62 14) Sonu
63 Ahmet Yıldız: Muzaffer İlhan Erdost'la Söyleşi
83 Aydın Doğan: Muzaffer İlhan Erdost'la Türkiye Üzerine Konuştuk
100 Ekin Sanat: Muzaffer İlhan Erdost'la "12 Eylül ve Edebiyat" Üzerine
108 Darbenin Arkasında CIA ve NATO vardı
110 MHP ve Ülkü Ocakları Kullanıldı
115 Bir "Bab-ı Adi Vak'ası"

KIRSALLIK VE DEMOKRATİKLEŞME

125 Toprak Reformunun Siyasal Boyutları ve Demokratikleşme

125 1) Toprağın Yeniden Düzenlenmesinin Anlam ve İçeriği
126 2) İmparatorluktan Devreden Toprak Mülkiyet Biçimleri
129 3) Toprak Reformunun Yasalaşması ve Siyasal Boyutları
134 4) Toprak Reformunun "Demokratik" Anlamı
134 a) Kırsal Alandan Bir Örnekleme
136 b) Uygulama Açısından Demokratikleşme
139 5) Nasıl Bir Demokratikleşme ya da Küçük Köylülüğün Uluslararası Sermaye Tarafından Yıkımı
140 a) Emeğin Ulusal Gelirden Aldığı Payın Aşağı Çekilmesi. 24 Ocak Kararları
142 b) "Türkiye'yi Kimler YÖnetiyor?"
147 Cahit Külebi'nin Şiirinde Anadolu
147 1) Külebi'nin Çocukluğunun Anadolu'su
149 2) İç Anadolu'nun İçi: Zile-Artova-Turhal Üçgeni
152 3) Yaşamla Örtüşen Şiirden Gerçekliğe Yönelme
153 4) Halk Şiirinin Değil, Halkın Özleminin Sesi
155 5) Kırsal Devingenliğin ve Devinimin Farklılığı ve Yansıması
158 6) Meta Ekonomisine Geçişteki Yavaşlık ve Demokratikleşmeye Yansıması
160 7) Kırsal Alanın Demokratikleşmesi Sorununun Yerel Boyuttan Ulusal Boyuta Evrimi
161 8) Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anadolu ve Cahit Külebi'nin Şiirinde Anadolu
166 9) Sonuçlar
167 10) Bitirmek İçin
169 Mustafa Balbay: Kürtleri Kimlikleriyle Tanımak

KİTABIN VE YAŞAMIN KOYAĞINDA

181 Eren Safi: Muzaffer Erdost: İkinci Yeniyle Özgürleşmeyi Savundum!
193 Kitap ve Kitaplık
198 Aziz Nesin: Doğum Yıldönümü İçin
199 Dursun Akçam İçin
200 Salim Şengil: Gönlüm Sende Salim Amca!..
202 Azer Yaran: Giz'lerin Ezgisi Yitiverdi İşte!
203 Doğan Öz: Onurlu Bir Savaşçı

ÖNÜNE

Bugün 17 Aralık, İlhan'ın doğum günü.

7 Kasım (1980) günü Emniyetten Sıkıyönetime götürülürken, İlhan, ablamlarda, babamın, Kuran'ın iç kapağına yazdığı, "İlhan'ın doğumu: 17 Aralık (Kanunu Evvel) 1944"ü okuduğunu söylemişti. Gene araçta, Tokat yöresinden kendisine aktarılan, "Erdost'lardan birini öldürün!" talimatının dolaştığını da. Gene de, doğum tarihini öğrendiğim gün "Erdost'lardan birinin", üstelik cezaevinde erlere dövdürülerek öldürüleceğini nerden bilebilirdik ki. Gülmüş, "17 Aralıkta da senin doğum gününü kutlarız" demiştim.

Bugün 17 Aralık 2005. Bugünün anısına, yazılarımdan derleme bir kitap hazırlamayı düşündüm. Şu son aylarda yazılmış, şurda burda bir kısmı yayınlanmış yazılarımı zamanın daha fazla karartmasına bırakmadan. Daha önce yazılmış, ama kitaplarıma almadığım bir-iki yazımı da alarak.

Örneğin "Cahit Külebi'nin Şiirinde Anadolu". Toprak reformuyla ilgili yazımla örtüşen yönleri olduğu için.

*

Buraya, daha önce kitaplarımda yayınlanmış yazılarımdan aldıklarım da oldu. Örneğin "Sosyalizmi Seviyorum" yazısı. Nazım'ın devrimcilerin yurt düşmanlığıyla karalanmasına "memleketimi seviyorum"la yanıt vermesi gibi, ben de, Ekim 1987'de *Gün*'de yayınlanacak olan "Sosyalizmi Seviyorum"u yazmıştım. *Onu Anlat İşte*'ye de aldığım yazımı, buraya taşımakla yetinmedim, bir kez de kitabın kapağına taşımak istedim. Çünkü o kadar çok kargışlandı, taşlandı ki "sosyalizm", o kadar çok gönülde ve düşüncede öldürülmek istendi ki, acılarımla, sevinçlerimle, umutlarımla, bende büyüyen canlılığını, onu bir sevgili gibi gönlüne işlemekte duraksayanlara taşımak ve onları yüreklendirmek istedim.

Şunlar da eklenmeli: "Sosyalizmi Seviyorum" ile, özgürleşme yolunda savaşım vermiş, yanlışlarıyla doğruları, doğrularıyla yanlışları, bize yaşam pratiği içinde de olsa duyumsatmış olanların alınmış canlarını, "ömrün inkarı" olarak niteleyecek denli esrikleşmiş olanları da sorgulamak istedim. Bilinsin ki, sosyalizmin sorgulanmak istendiği yerde, evrensel tarih, ilkin, öldürümleri ve kıyınları sorgular. Doğal ki, öldürenlerle ve öldürten sistemle birlikte. Ama öldürerek ya da kıyarak değil, insanlaşan insanı, biyolojik insanın önüne taşıyarak.

*

Çoğu şu son iki ay içersinde yazılmış yazıların ve karşılıklı konuşmaların toplandığı bu kitapçıkta, bana gönderilmiş ve benim için yazılmış bir mektup ile bir yazı da var. Mektup, Cemalettin Aykın'dan, Fransa'dan.

Cemalettin Aykın'la arkadaşlığımız 1940'lı yıllara kadar iner. Ben Tokat Ortaokulunda son sınıfı okurken, Aykın, To-

kat'ta yeni açılan liseye gelmişti Niksar'dan.

Bizi buluşturan, benim şiir tutkum ve onun o güne değin bilmediğim şiirlerle dolu olmasıydı. Yeni yeni birbirimizi tanıdığımız bir akşam, yemek ile "mütalaa" arasında okulun bahçesinde gezinirken belleğinden Yahya Kemal'in "Sessiz Gemi"sini okuduğunu anımsıyorum. Benim bu şiiri anlamadığımı anlayınca, "gemi" ile "tabut" arasındaki örtüşmeyi açıklamak gereğini duyduğunu da.

Cemal'le arkadaşlığımızı yıllar inceden inceye dokudu. 27 Mayıs (1960) öncesi, Kızılayda, bulvarı dolduran gençliğin, Demokrat Partiyi protesto "marşı"na dönüşmüş olan "Şanı Büyük Osman Paşa" türküsü, Cemal'i, Plevne odağında bir roman yazmaya değin sürükledi. O da, dönemi ve bölgeyi tarihsel, toplumsal, topografik vb. açılardan araştırmaya koyuldu. Hatta Plevne kalesinin dış gözetleme kulelerinden birinin yerini yanlış gösteren klavuza doğrusunu öğretecek denli kendisini bu çalışmaya verdi. Belge Yayınlarında ilki yayınlanan dilimizin eşsiz güzelliğiyle donanımlı ve oylumlu romanı *Zor Zamanlar,* bu çalışmanın ürünü.

Cemal, "tehcir" yaralısı annesinin acılı ve örtük dünyasını, bu romanında, Niksar'dan Osmanlı-Bulgaristan'ına taşıyor ve oldukça varlıklı bir müslüman ailenin evine gelin alınan yoksul Maria'nın/Meryem'in yazgısında annesinin kederini paylaşıyor. "Zor Yıllar" adı, güçlükler ve yoksulluklarla, çelişki ve çatışkılarla içiçe geçmiş yaşamların, bireylerin öznel davranışlarından çok, içersinde bulundukları çağın, dönemin nesnel koşullarından kaynaklandığını duyumsattığı gibi, romanın içeriği de, insanlaşmanın harcındaki sevginin, daha çok da acılardan damıtıldığını derinden duyuruyor bize. Fransa'dan gönderdiği mektubu, kitabımın önüne, bir kez de bunun için almak istedim. Çünkü, acılardan damıtılarak varılan sevgi, farklı odaklardan bizi birbirimize yaklaştırıyor.

*

Kitabın önüne aldığım bir de yazı var: "Erdost'un Düşü".

Birgün, Bahar Gökler (Kansu) telefon etmiş, Doç. Dr. Celal Odağ için *İlhan İlhan*'ı istemişti. Bu yaz konuşmak için gittiğim kıyı kasabalarından birinden döndüğümde, Metin Gür'ün elden getirdiği *Ergenler* kitabını masamın üstünde bulmuştum. Oylumlu, bölümlü. kesimli. Birinci Bölümün son kesimi "Düşler". "Düşler" içinde bir de "Erdost'un Düşü" var. Odağ'ın ince dokunmuş ipek gibi gönlümü saran yorumunun öznesi, İlhan'dı ve —ona sevgilerimi ileterek— bu parçayı kitabıma almaktan kendimi alamadım.

İki "İlhan" için de sevgiyle dokunmuş bu düş yorumunu örselemeden belirteyim ki, "ne acı ki yaşıyorum"dan "iyi ki ölmedim"e geçişin arka planını, bu yazı dolayısıyla ve bir kez daha açıklamak gereğini duydum. Çünkü, "küsme" ve "barışma" olarak yorumlanan bu iki söylem arasında zamana bağlı duygusal bir dönüşme değil, öldürümün arkasında sıralanan zincirin ara halkasını, yani assubayı devre dışına çıkararak, onun arkasında sıralanan "sıradağlar"ı tarihin sorgusundan gizlemek amacıyla başlatılan yeni bir yargılama kararı karşısında, kendi tanıklığıma bir vurgulamaydı "iyi ki ölmedim" söylemi.

Ama ilkin şunları belirteyim: *Ergenler*'in yanyana iki altbaşlığı var: *Bizi örnek alanlar / Örnek aldıklarımız.* Odağ, kitabını, "Ergen, Yeniyetme, Delikanlı, Gençlere..." sunmuş, "onlardan çok şey öğrendiği" için. Kitabın taslağını büyük bir heyecanla okuduğunu belirten Sanat Eğitmeni Özden Örgen, bu çalışmadan çok etkilendiğini yazmış.

Odağ ile doğumlarımız aynı: 1931. Ankara'da aynı yıllarda okumuşuz. Ben Veteriner Fakültesini (5 yıl) 1956'da bitirdim. Odağ Tıp Fakültesini (6 yıl) 1957'de bitirmiş. Arka kapağa düşülen yaşam özetinde "Halen Düsseldorf Psikanaliz Enstitüsü Eğitim Görevlisi" olduğu belirtiliyor. Bana elyazısıyla sunumu da şöyle:

> ***"18.09.005 / Buca / İzmir***
> ***Sayın Erdost'a***

Dost diye seslenmiştiniz bana armağan ettiğiniz kitabınızda. O DOST size sevgilerini, saygılarını sunuyor. Düşünüzü nasıl anladığımı (s. 172) okuyacağınızı umuyor."

Odağ'ın yorumunu bir kez de birlikte okuyacağımızı eklerken, burada, "yorum kayması"nın ikinci yargılamayla ilgili bir bilgi eksikliğinden kaynaklandığına da açıklık getirmek isterim.

"İlhan'ın İkinci Ölümü" yazısına yol açan düş'ün, "kardeşimin ölümü ile ilgili duruşmaların dosya üzerinde yapıldığı günlerin gecesinde" görüldüğünün altı çizilmeli.

Şöyle de tamamlanabilir bu bilgi eksikliği:

İlhan'ın öldürülmesine katılan dört er ile muhafız erlerin komutanı bir assubay mahkum olmuş, erlerin cezası onaylanmış, assubayın cezasını Askeri Yargıtay 5. Dairesi bozmuştu. Askeri Başsavcı, bozma kararına itiraz etmiş, Askeri Yargıtay Daireler Kurulu itirazı yerinde görerek assubayın 10 yıl 8 aylık mahkumiyet kararını onamış, karar kesinleşmişti.

Dosyanın mahkemesine gönderilmesinin gecikmesinin nedenini öğrenmek üzere, Nevzat Helvacı'yla gittiğimiz Askeri Yargıtayda bizi savcılık odasına almışlardı. Biraz sonra yanımıza gelen askeri savcı (rütbesi yarbaydı), bize, "İlhan Erdost davasında askeri savcılık olarak biz üzerimize düşeni yaptık, ama bu iş yukardan halledildi!" dedi.

Dosya üzerinden yeniden yargılama kararı verilmesi de şöyle:

28. Tümen içersinde bulunan Mamak 1 Nolu Askeri Cezaevinden C-Bloka götürüldüğümüz aracın dışarıya ses ve görüntü vermediği ileri sürülerek, assubay için yargılamanın yenilenmesi isteminde bulunulmuş, Askeri Yargıtay 5. Daire, istemi yerinde görerek, bizi aynı garnizon içersinde bir cezaevinden ötekine taşıyan reo aracı üzerinde bilirkişi incelemesi yapılmasına karar vermiş. Askeri Savcılığın itirazını, Daireler Kurulu reddetmiş. Mamak Muhabere Okulundan üç

teknisyen assubayın verdiği rapora dayanılarak yargılamanın yenilenmesine karar verilmişti.

—Araca bindirilmeden önce, "On yaşındaki bebeleri zehirlediniz, içersi sizin zehirlediklerinizle dolu!" diyen ve bizi araca bindirilirken dövdüren,

—Uzun süren araç "yolculuğu" sona erdirildikten ve, C-blok F-koğuşu önüne çöp döker gibi biz araçtan dışarı atıldıktan sonra, yeniden dövüleceğimizi anlayan İlhan'ın, —ki araç içersinde dövülürken aracın zeminine yüzükoyun düştüğü yerde tekmelenerek dövüldüğü için beyin kanaması geçirmekte olduğunu sezinlemiş olmalı ki— "Küçük kızımı uyandırmaya kıyamadım, geldim, bizi dövdürmeyin" yakarışına, kendi kızını Kırıkkale'de hasta yatağında bıraktığını söyleyerek ve el işaretiyle emir vererek bir sigara içimi daha bizi dövdüren;

— F-koğuşunun telörgülü kapısına doğru yürütülürken İlhan kapaklanıp yere düştüğü zaman, "Bırak, kendisi kalkacak!" diyen;

—Telörgüden koğuş avlusuna alınmadan bizi hazırola geçirten, ellerimizi yanlarımıza tam yapıştıramadığımız için, "Bir patlatılmadık hayalarınız kaldı, şimdi onları da patlatırlar!" diyerek el işaretiyle bizi yeniden dövdüren — assubay Şükrü Bağ'ın, "dosya üzerinden yapılan inceleme" sonucu, yeniden yargılanmasına karar verilmişti.

Askeri Yargıtay 5. Daire, bu dairenin Mamak Muhabere Okulundan üç teknisyen assubaya aldırdığı ve içersinde canhıraş dövüldüğümüz reo aracının dışarıya ses ve görüntü vermediği belirtilen "bilirkişi raporu"na dayanarak, daha araç A-Bloktan hareket etmeden önce, yani biz araç içinde dövülürken aracın arka tarafından şoför mahalline geçip oturduğunu gördüğüm assubay Bağ'ın, bizim dövüldüğümüzü görmediği, dövülürken en azından erlerin küfür, hakaret sözlerini, cop, tekme, yumruk seslerini duymasına fiziksel olarak olanak bulunmadığı sonucuna vararak, yargılanmanın yenilenmesine karar verilmişti. Assubay, bindirildiğimiz aracın muhafızlara ait bölümü ile tutuklulara ait bölümü

arasındaki bölmeyi kilitlemediği için "görevi ihmal"den yargılanacak, ilkin en üst sıradan üç yıl ceza verilecek, Yargıtay 5. Daire bozacak, en alt sıradan 6 ay ceza verilecek, kararı Sıkıyönetim Komutanı onaylayacak ve dosya ikinci kez kapanacaktı.

Bunun içindir ki, burada yayınlanan "İlhan'ın Mezarında" başlıklı konuşmamda, "dövülme"den hemen hiç sözetmedim. Askeri söylemle bir "emir kulu" olan assubayın buyruğuyla bize tek bir fiske olsun vurulmamış ama, nasıl olmuşsa ben kütüğe dönmüşüm, İlhan da ölmüş! Onun için de, bizim dövüldüğümüze hiç değinmedim, yalnızca, koğuşa alındıktan biraz sonra dışardan gelen görevlilerin "Bu ölmüş!" sözünü aktarmakla yetindim. "Ulus" adına karar veren yargıçların kararına bir "yanıt" olması ve tarih önünde sorgulanmaları için.

Odağ'ın "Erdost'un Düşü" yazısına aktardığı pasajda da yer aldığı gibi, İlhan'ın ikinci kez kaldırıldığını gördüğüm düş, tam da, "duruşmaların dosya üzerinden yapıldığı günlerin gecesinde" görülen bir düştü. Birinci öldürülüşünde, "O gitti, ben kaldım!" diye yakınılırken, ikinci öldürülüşünde "O gitti ama, öldürülüşünün tanığı olan ben, bugün de yaşıyorum, ölmedim daha!" diyerek sorgulayacaktım İlhan'ı ikinci kez öldürenleri. Bir başka anlatımla, bu iki söylem arasında, bir duygu dönüşmesi değil, birbirinden farklı iki öldürümün (biri fiilen, öteki yargısal yolla iki kez öldürmenin) farklı iki dile getirilişi vardır. Biri yakınma, ikincisi sorgulama.

Sıkıyönetim Komutanlığının, İlhan'ın öldürülmesinden üç gün sonra, tam da 10 Kasım (1980) günü yaptığı ilk (ve son) açıklamasında duyurulduğu gibi, öfkelenen bir erin dipçik darbesi sonucu ölmemişti İlhan. Bir saate yakın bir süre dövülerek öldürülmüştü. Birkaç yıl süren dava bitmiş, ama "Bunlar birer yılandır, analarını ağlatmazsanız, ben sizin ananızı ağlatırım" diyen ve İlhan'ı dövdürterek öldürten assubayın işlettiği cinayet, dosyadaki "karara" göre, "görevi ihmal"e dönüştürülmüştü. Ne var ki, "O gitmişti, ama ben yaşıyordum!". İlhan'ın öldürüldüğünün tanığıydım, ikinci kez

öldürüldüğünün de tanığı bendim. Yaşadığım için öldürümün tanığıydım. Öldürülmüş olsaydım, İlhan, 7 Kasım akşamı, o akşam öldürülmüş olacaktı. Ama mezarında da söylediğim gibi, İlhan beden olarak seksen santim enindeki parsele sığdı, ama ölü olarak Türkiye coğrafyasına sığmayacak, tarihe de.

Anlatılması zor da olsa, bir eksikliği gidermiş oldum umarım. Başlangıçta da söylediğim gibi Odağ'ın yorumunu örselemeden.

*

Kitap, Cemal'in mektubu ve Odağ'ın yazısını izleyerek "Türkiye'yi Konuşmak" bölümüyle sürüyor, 12 Eylülün ve İlhan'ın öldürülüşünün 25. yılı dolayısıyla 12 Eylül ve İlhan ağırlıklı konuşmalar bu bölümde toplanıyor. "Kırsallık ve Demokratikleşme" ve "Kitabın ve Yaşamın Koyağında" bölümleriyle kapı, bir başka kitaba aralanıyor.

17 Aralık 2005, Ankara

İLHAN'IN MEZARINDA
7 KASIM 2005

12 Eylül öncesi sekerek saklanarak sokaktaki pusudan kurtarmıştık canımızı. 12 Eylül, pusuya yatmış bedenimizi aldı dört duvar arasına koydu. Buna "*gözetimaltı*" dediler.

Evimizde, evlerimizde, kendi yayınımız olan ve hiç bir yasal kısıtlılığı bulunmayan Engels'in *Doğanın Diyalektiği* bulunduğu için, yani *evlerimizde yasak yayın bulundurmak* savıyla alınmıştık gözetimaltına.

Bir sabah korumaların "korumasında" götürüldük Sıkıyönetim nizamiyesine konduk. Akşama kadar bekletildik, geri getirildik. Ertesi gün yeniden götürüldük, akşam geri getirildik. 7 Kasım cumaydı; yine sabah götürüldük, akşam oldu, hava karardıktan sonra "gözaltına" alındık. Niçin gözaltına alındığımızı bilemedik. Sonra öğrendik: kitaplarımızın basıldığı *basımevinde çok sayıda "sol yayın" bulundurmaktan* alınmıştık gözaltına.

Bizi aldılar, Hüseyin Gazi Dağının doruğunda 1 Nolu Askeri Cezaevinin yanındaki nizamiyeye götürdüler. Kelepçelediler, aldılar, içeride "merdivenli oda"ya soktular. Götürdüler C Blokun sonundaki koğuşun önüne döktüler. Oradan avluya, oradan koğuşa. Beni ranzaların arasındaki bir yatağa yatırdı içerdekiler. İki tutuklunun kolları arasında İlhan'ı yanıma getirdiler. Orada sağ dizi üzerine çömeldi İlhan. Başı öne eğildi. Kaldı öyle. Tuttular yatağa uzattılar. Soluk aldırmaya çalıştılar. Dışarıdan birileri geldi, "Bu ölmüş" dediler. Üzerine yatırıldığı battaniyeyle alıp götürdüler.

O gün cumaydı. Cumartesi, pazar, pazartesi. Salı günü, hava kararkarken beni aldılar getirdikleri nizamiyenin önüne bıraktılar. Çantamda İlhan'ın ayakkabısının teki... "Amca dedim: ikimiz gittik; yalnız geldim." Ertesi sabah morgda buldum İlhan'ı. Hacı Bayram'a taşıdık. Karşıyaka'da hafif sağına yatırdık. Üstüne toprak yığdık.

Bir süre sonra Halit Çelenk ağbey Sıkıyönetim Savcılığına gitti. Basımevi kapatılmıştı, açılması için. Askeri savcı, Sıkıyönetim Komutanına gidiyor, geliyor. Daha önce basımevinin açılması için hazırlanan yazıyı istemiş komutan, onu getirin imzalayayım demiş.

Komutan basımevinin açılması için yazılan yazıyı imzalamış. Tarih: 25 Ekim 1980.

Biz ise, 3-4 Kasım günleri gözetim altında Emniyetteyiz. Evlerimizde yasak yayın bulundurmaktan. 5 Kasım sabahı Sıkıyönetim nizamiyesindeyiz. 6 Kasım sabahı Sıkıyönetim nizamiyesindeyiz. 7 Kasım sabahı Sıkıyönetim nizamiyesindeyiz. 7 Kasım cuma akşamı, mesai biterken gözaltına alınıyoruz. Basımevinde yasak yayın bulundurmaktan. 1917 Ekim devriminin büyükelçiliklerde, konsolosluklarda kutlandığı saatlerde, tam da o saatlerde, canhıraş dövülüyoruz biz. "Var mı lan sol yayın?" diye.

7 Kasım.

Akşam.

Bir beden olarak İlhan bir battaniye arasına sığıyor.

Bir ölü olarak Türkiye coğrafyasına sığmayacak.

Bir beden olarak 80 santim enindeki bu parselin içinde İlhan.

Bir ölü olarak tarihe sığmayacak.

7 Kasım 2005

Aux. En. Provence, 15. XII. 2005

Sevgili Muzaffer,

Dergi paketleriyle kitaplarını aldım. İlgine teşekkür ederim. Bundan sonra da dergilerden uygun gördüklerini gönderirsin.

"Avrupa Birliği ve Aleviler" ile "Soykırım'ın Öteki gerçeği" adlı incelemelerini yararlanarak okudum. Bildiklerime önemli katkıları oldu bu çalışmalarının. "Saidi Nursi Öğretisi ve Bilimin İslamlaştırılması" ve "Köylü Olmak,..." da güzel yazılmış, aydınlatıcı makaleler. Kitabın, bütün olarak, sıra dışı gözlem ve değerlendirmeleri içeren bir olgunluk çağı ürünü. Ahmet Yıldız'la söyleşini de gene aynı ilgiyle okumuştum.

Yurdumuzda yaşamın öne çıkardığı ana sorunları gerçek boyutlarıyla tanıma konusunda benim için en güvenilir kaynak özellikle senin kitapların oldu. Türk toplumunun gerçek-

lerini temellerinden kavrayan, sağlam bir mantık düzeni içinde yorumlayan örnek bir aydınsın, "Kuşatılmış Ülke"mizde, senin gibi, övgüye değer bir kültür birikimi ve sorumluluk duygusu olan bir yazar arkadaşımın bulunması beni sevindiriyor. Seni candan kutlarım.

Sevgi ve Özlemle,

Cemalettin Aykın

Erdost'un düşünü anlamak, örselenmenin temel dinamiğini, bu dinamiğin nedeni olduğu ruhsal yapısal bozuklukları bilmeyi zorunlu kılıyor. Ama buna devrimci kimliğinin bazı özelliklerini katmadan da düşü anlamak olanaksızlaşıyor.

Erdost'un (1995) düşüne dayanarak, düşlerde varolduğu düşünülen gereksinim doyumu, manifest ve latent içeriği, nesnelerin yer değiştirmesi, simgelenmenin hangi öğelerde belirginleştiğini anlamaya çalışalım. Asıl amacımız kişinin yapısal oluşumundan, kimlik özelliklerinden, güncel sorunlarından, ülküsel tasarımlarından, yaşadığı örselenmelerden düşlerin nasıl etkilendiğini belirginleştirmektir. Düşlerin biçim ve içeriği, kişinin ruhsal yapısı, ülküleri ve çatışmalarına derinden bağımlıdır çünkü.

Düşün altbilincin anlaşılmasını kolaylaştırması önemli bir özelliğidir. Öte yandan düşler, düşleyen kişinin sağlıklı

ve sağlıksız ruhsal dinamiğinden, yani psikodinamiği ile psikopatolojisinden etkilenirler. Öylesine ki, psikopatolojisinin düşlerde dışavurduğu ya da bunun tam tersi, düşler aracılığıyla psikopatolojinin anlaşılabileceği varsayımı, ruhsal sağaltımın değişmezleri arasındadır. Bu nedenledir ki, kişilerin özgün özelliklerini, özgül sorunlarını bilmeden onların rüyalarını anlamak da olası değildir.

Erdost aydınlıktan, çağdaşlıktan yana bir kişidir. İnsan değerlerine, insan haklarına, insan ve düşünce özgürlüğüne inanan bir yazarımızdır. Ama Erdost değerlerine "inanmasıyla" yetinmez. İnandığı değerlerin savaşını da verir, hem de yaşamını kaybetmeyi göze alarak. Öte yandan toplumda değişim süreçleri yavaştır. Toplumu değiştirmek oldukça zordur. Toplum alışageldiği değerleri sürdürmek ister çünkü, bildiği kalıplar içinde yaşamak ister, köklü değişimlere acımasız bir karşıkoyuş içindedir. Bu nedenle Değişim yanlıları bu acımasızlığı derinden yaşarlar, bu uğurda kurban verdikleri de olur. Devrim yapmayı istemek, çağdaşlığı, aydınlığı yakalamak, acıları, gözyaşını, katlanılmaz yitimleri de birlikte getirir. Toplum her türlü değişime direnerek, karşı koyarak, direnç göstererek yanıt verir ve bu direnişte karanlığın, geriliğin kendini savunan gücü ortaya çıkar. Ne yazık ki bu güç karanlığın karalığı şiddetinde artar, tehlikeli boyutlar kazanır. Gözü karalaşır. Kendine karşı koyanları, otellerde (Madımak) acımasızca yakacak kadar.

Ruhçözümcüleri Erdost'un düşünü özgün bir örselenme düşü olarak anlamaktadırlar. Düşü anlayabilmek için, "devrimci kimlik" ile "örselenmeler" üzerinde ayrıntıları ile duralım.

DEVRİMCI KİMLİĞİ / TERÖRİST KİMLİĞİ

Yüce bir davaya derinden inanma, bu inanışın kendi varlığının temel bir öğesi oluşu, devrimci kişinin başat kimlik özelliğidir. Halkına inanma ve halkını sevme, bu özelliklerin temelini oluşturur aslında. Bu inanış ve sevgi, bireyselliği

toplumsallığa dönüştürür. Yani birey, sevgisi ve insan değerlerine inanışıyla, topluma ait olur. Bu özellikleriyle toplumun bir öğesi konumundadır. Bu yanıyla devrimci, hem ülküdaşları hem de toplumla birlenmiş, bütünleşmiş kişidir. Sömürüye karşı savaş, halkının yararı, halkının bağımsızlığı, eşitlik gibi inanılan değerler, kaynaşmanın yapı taşlarıdır. Bu nedenledir ki ülküdaşları ve toplumuyla yüce amaçlar kapsamında bütünleşme, bir yanıyla, devrimcinin kendi ülküsel benliğine yakınlaşma, ülküsel benliğinin beklentilerini doyurma anlamına gelir. Bu nedenle değer arttırıcıdır. Diğer bir yanıyla da değişime zorlayıcı, eyleme güdüleyicidir.

Devrimci başkaldırarak, meydan okuyarak, karşı koyarak, herşeyden önce inanarak ve inandırarak davasını gerçekleştirme tutkusundadır. Ölümü daha baştan göze almıştır ama öldürmeyi birincil amaç saymaz. Öte yandan terörist varlığını öldürerek, yıkarak, korku ve karmaşa yaratarak sürdürür, terörist yıkar, karışıklığı her şeyden önce yoksulluğu, gelişmemişliği, karanlığı arar. Bu nedenle karmaşa, yoksulluk ve karanlığın teröristin gıdası olduğuna inanılır. Terörist tüm bu eylemleri için herşeyden önce içindeki insancıl değerleri yoketmek, yani başkalarından önce kendi kendisini öldürmek konumundadır. Terörist gücünü yıkımdan ve estirdiği terörden alır. Devrimci sevgi ve inanıyı dışlamaz. Kan güdücü olmadım, kini beslemek de değil amacım diyor Erdost (1995, s. 15).

ÖRSELENME

Özetle kişinin kısa sürede baş edemediği uyaranlarla karşılaşmasıdır örselenme. Birdenbire gelen aşırı ve beklenmeyen yitimler, şiddete uğrama, şiddetin tanığı olma, cinsel sataşma örselenmelerin başlıcalarıdır. Örselenen kişi herşeyden önce bir şaşkınlık dönemi geçirir, uğradığı şiddeti ya da yitimi tüm gücüyle yadsır, bazen donakalır ve birşey duyumsamaz. Bunları şiddetli güvensizlik duyguları, aşılamayan kuşkular, katlanılamayan korkular ve örselenmenin yi-

neleneceği kaygıları izler. İsyan duyguları ve öfke bunlara eşlik eder. Ölene karşı yalnızca yasla tepki verilmiyor. Ruhsal sağaltımda yas içindeki hastalarımızın "Neden beni bırakıp gittin, seni o kadar sevdiğim halde?", "Neden beni bırakıp gittin, sana o kadar gereksinim duyduğum bir zamanda?", yakınmaları saptanır. Bu yakınmalarda, gidene öfkeleri de dışavurur. Gidene öfke ise yaşanamaz, söylenemez, tabudur, bastırılır. Bu özellikleriyle öfke, yasın işlenmesini şiddetle engeller. Bazen örselenen kişiler tanrı ile pazarlığa girişir, hatta "şöyle şöyle yaparsam ölen geri gelir mi?" düşüncelerini içlerinden geçirebilirler. Aslında bir yakınını yitiren, yani örselenen kişi, sevdiği kardeşin ya da annenin gittiğinin bilincindedir, ama içinden onu onaylayamaz, sanki ölen ölmemiş gibi davranır, ölümü ya da ölüyü anımsatacak yaşantılardan kaçınır. Örselenmenin işlenememesi bu kişileri içinden çıkamadıkları bir yasa boğar. Buna ruhçözümcüleri sağlıklı olmayan (patolojik) yas adını veriyor ve bunun yeni ilişkiler kurmayı engellediği, sevgiyi gölgelediği, yaratıyı ketlediği görüşünü öne sürüyorlar. Kanılarınca sağlıksız yas, gidenle barışık olmayı da engelliyor. Öte yandan yitirilen kişinin gitmesini "isteme" ile "istememe" arasındaki ikilem, yani "yitimin yadsınması"yla "ölenin ölmesini isteme"nin bilinçaltında birlikte yaşanması, örselenmiş kişinin bir başka, ama en baskın özelliğidir de.

Erdost yılmayan, ürkmeyen bir kişi. Bunun savaşını vermiş, devrime kendisini adamış bir aydın. Bunun gereğini de yapıyor, ama karanlığın körgücü onu da vurmuş. Bu uğurda kardeşini yitirmiş. Kardeşiyle 1980'in 7 kasım'ında, önce arabada, sonra da hapishane avlusunda öldüresiye dövülmüşler. Kardeşi bu dövülmeden sağ çıkamamış, başına aldığı bir darbeden dolayı yaşamını yitirmiş. Otopsisinde beyin kanaması saptanmış. Erdost, bu yitimden yıllar sonra gördüğü bir düşünü (1984 s. 338) "İLHAN'IN İKİNCİ ÖLÜMÜ" başlığı ile bir kağıda şöyle dökmüş.

'Kardeşimin ölümü ile ilgili duruşmaların dosya üzerinde yapıldığı günlerin gecesinde bir düş gördüm.'

'.. Bilmediğim bir alandı. Tabutlar vardı. Musalla taşlarında. Orada birkaç tabut. Şurada birkaç tabut. Ötede birkaç tabut. Kalabalıktı. Orada, şurada kümelenmiş insanlar. Bir kalabalıktan ötekine koşuyordum. Soruyordum. İlhan hangisi diye. Kimse yanıtlamıyordu beni. Gül'ü gördüm. "Niye yeniden kaldırılıyor İlhan?" dedim. Bilmediğini söyledi. Tabutları taşımaya başladılar. Evecendiler. Koştum önlerine. Hangisi İlhan? Açtım birini, baktım İlhan'dı. Ötekini açtım İlhan'dı. Ötekini açtım İlhan'dı..'

'.. İçeriye alındığı andan soluksuz dışarıya çıkarıldığı ana kadar birlikte oldum İlhan'la. Şöyle yazdım o zaman: Ne acı ki, o gitti, ben kaldım. Şimdi yıllardan sonra "O gitti ama ölmedim" diyebiliyorum. İkinci cenazesini kaldırırken bir daha anlıyorum ki İlhan öldü..'

DÜŞE RUHÇÖZÜMSEL YAKLAŞIM

Bilinmeyen alan neresidir? Neden tek değil birçok tabut vardır? Bir kalabalıktan ötekine neden koşuyor, neden 'İlhan hangisi' diye soruyor düşü gören. Önce "Ne acı ki, o gitti ben kaldım", sonra da "o gitti ama ben ölmedim" ne demektir?

Herşeyden önce "İlhan'ın ikinci ölümü" başlığı nasıl anlaşılmalıdır?

Bilinmeyen alan duruşmaları, bitmeyen gidip gelmeleri, ülkemizi, bağlı ve bağımlı olduğu ülküleri simgeleyebilir. Bilinmeyen alan kovuşturan devlet gücüdür aynı zamanda. Ama düşü gören kişinin düşün bu bölümüne çağrışımları bilinmedikçe, bilinmeyen alan belirsizliğini sürdürür. Öte yandan birçok tabutun, gözlenen, izlenen, kovuşturulan, dövülen, yaralanan ve bazen de öldürülen birçok devrimciyi simgelediği açık. Koşuşmayı ve 'İlhan hangisi' sorusunu, örselenmedeki ikilemi bilmeden anlamak olası değildir. 'Hangisi' sorusu bir arayıştır, belki de tabutlarda yoktur, yaşıyordur umudunu da taşır. Bu direnmedir olana karşı, yaşanılan acıların olmayabilirliği dileğidir. Ama bu inanılmayan, inanılmak istenmeyen ölüme kanıt arayışıdır aynı zamanda (iki-

lem). Orada şurada kümelenmiş insanlar devrimci kimliğin toplumsallaşması, topluma ait olması, toplumla bütünleşmesini simgeler. Düşte bile kümelenmiş kişilerle olmak bütünlüğün, devrimci kimlikteki birleşmenin, kaynaşmanın somut bir simgesidir. Kümeler yakınlarıdır, dostlarıdır belki, onunla birlikte yas tutanlardır, "*İlhan İlhan*" kitabında adı geçenlerin tümüdür. Ama aydınlanması gerekenler, ezilenler, sömürülenler, yoksullardır aynı zamanda. Uğurlarında tehlikeyi göze aldıklarıdır, aydınlatmak istedikleridir. Acıdır ki şurada burada kümelenmiş kişiler, izleyen, kovuşturan, döverek öldüren kolluk güçlerini de simgeleyebilirler.

"Ne yazık ki o gitti ben kaldım" kalanın suçlandığını ele veriyor. Holokausttan kurtulanlarda saptanmış bu suçluluk duyguları. Bunlara geride kalanın (yaşayanların) suçlanması adı veriliyor. Vietnam'da nöbette iki erden birinin vurularak öldürülmesi olaylarında, kalanın aynı suçlanmayı yaşadığı ve depresyona girdiği saptanmış. Bu durumlar, "önce o gitti ben kaldım" suçlanması, örselenmenin şiddetini, yasın işlenemediğini, giden ile ayrışılmadığını, ölenle bir barışmanın oluşmadığına işaret ediyor.

Oysa sonradan, "o gitti ben ölmedim" diyebilmek, Muzaffer İlhan Erdost'un yaşadığı örselenmeyi, kardeşini yitirme gibi bir acıyı, bunun ortaya çıkardığı şiddetli yası zamanla işleyebildiğini gösteriyor. Gidene karşı duyulan öfkeyi de. "-O gitti ben kaldım" diyen kişi, suçluluk duygularını, öfkesini ve yasını işlemiş bir kişidir. Kardeşinin ölümünü duygusal düzlemde anlamış ve artık yitime direnmeyen, yitimi yadsımayan bir kişi. Bu aynı zamanda ölenden ayrışıldığı, ölenle barışıldığı, örselenme ikileminin işlendiği anlamını da taşır. Söz konusu "barışma" süreci, öleni iç evrenimizde taşıma, (onun gitmesini, ölmesini de dilemeden) ona duyulan sevginin sürmesi olanaklarını sağlar. İnsanların bedenleri yok oluyor ölümle. Ama onların sevilen, bize güven ve güç veren imgeleri içimizde kalıyorlar. Ölüm onları bizden alamıyor. Böylece onlarla birlikte barışık yaşama olanakları sağlanıyor. Barışıklık başkalarına da yer verme, başkalarıyla ilişki

kurma, yitime karşın, öleni yaşatma olanağını da kazandırır. Bu süreç, ölümün acımasızlığı ve yenilmezliğini bir parçacık göreceleştirme fırsatı da verir kalanlara.

Ruhçözümcüleri örselenmenin ve yasın işlenmesi sürecini böyle anlıyorlar. Bu sürecin bize avunmanın ötesinde kazanımlar sağladığı kanısındalar. "İLHAN'IN İKİNCİ ÖLÜMÜ" dedirtebilen kendine dönüklük, bunu sağlayan yüreklilik, bu kazanımların önde gelenidir. Tıpkı "Muzaffer Erdost" isminde İlhan'ın da yer bulması gibi. Bu yanıyla "İLHAN'IN İKİNCİ ÖLÜMÜ"nü, "İLHAN'IN İKİNCİ DOĞUŞU" olarak anlamak daha doğru görünüyor.

"*İlhan İlhan*" bana ülkemin tam ayrımsamadığım acıklı bir dönemini yeniden tanıttı. Bu dönemi bana tanıtanı da tanıttı. Öldürülen İlhan'ı tanıttı. Tanıştığım iki İlhan'ı da sevdim. Onları içime taşıdım. İkisine de aynı saygıyı duyuyorum. Yaşayan İlhan'ın bunu bir gün öğrenmesini diliyorum.

Doç. Dr. Celal Odağ
Ergenler / Bizi Örnek Alanlar — Örnek Aldıklarımız,
Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı Yayınları,
No: 7, İzmir 2005, s. 172-177.

SOSYALİZMİ SEVİYORUM

Gün'e aylar önce, "parti" konusunda bir yazı yazacağıma söz vermiştim. Böyle bir yazı yazmak, dingin olmayı, belirli bir zaman ayırmayı, konu üzerinde yoğunlaşmayı gerektiriyor. Kitabevinin sorunları içersinde, böyle bir zamanım olmadı. Parti ve partileşme konusunun sürekli tartışıldığı bir ortamda, değişen nice şey var; bunun yanında, partileşme konusunda yalnızca "söz"ün geliştirilmesi, pratikte bir adım atılmaması, pratik bir konuyu, salt düşünsel bir konuya dönüştürüyor ve bu da beni tedirgin ediyor. Dostum Sami Alptekin'e sıkıntımı açtım, bir başka konuda da yazabilirsin dedi. "Elveda"ların çoğaldığı günlerin kabarttığı duygularla, benim sosyalizm için ne yapacağımı, ne yapmam gerektiğini değil de, sosyalizmin bana ne getirdiğini, ne verdiğini yazmayı denedim. Şöyle kırsal alanda, doğayla ilişkilerim içersinde arayışımı, sonra kentsel alanda, kentle ve insanla ilişkilerim içersinde arayışımı, fakülte öğrenimimi, yeni akımlar ardında koşuşumu ve sosyalizmi buluşumu, öyküsel/anısal/denemesel bir anlatımla yazıverdim. İşçilerin okumasını istiyorum. Elveda proletarya, elveda başkaldırı, elveda sosyal sınıflar ve kısacası elvedalar saldırısının ortasında, duyumlu, naif bir deneme gibi.

Tırmanarak çıktığım dağın doruğundaydım. Gök duruydu. Serindi yel. Güneş ince çizgileriyle. Oturdum toprağa. Güneşi içtim, havayı soludum, toprağı emdim. Kalktım, aşağılara yürüdüm. Ak çakıl taşlarının arasından damar damar kaynayan gözeye eğildim. İçtim. Eğreltilerin, anasonların arasından, ince derenin kıyısından aşağılara indim. Kara çadırların önünden yürüyerek geçtim. İki kadın koyun sağıyor-

du. İndim. Tütün çapalıyordu bir kadın. İndim. İki köylü yoldaydı. Selam alıp verdim. İndim vadiye. Bungundu. Güneşi içiyor ve solumuyordu. Arar gibi dolaşıyordum. Neyi, neyi?

Koştum kente. Soluk soluğa indim sokağına. Koşan araçların, koşan insanların akıntısına. Ben yürüyordum. Geliyordu insan, insan, insan. Ben yürüyordum, akıyordu insan. Yandan, önden, karşıdan, arkadan. Bulamamanın tedirginliğiyle aranıyordum. Neyi, neyi?

Eski bir sokağın içinde, eski bir evin önüne serili kitaplara bakıyordum. Arıyordum. Ama o neydi bilmiyordum. Eski kitapçıda, bakanlık klasikleri ya da başkaları. Bir iki okunmuş kitapla dönüyordum, bir iki eski dergiyle de. Simit ve çayla birlikte, şöyle bir yerimden beni tutacak, tutunacağım bir şeyi bulabilmek umuduyla, okuyarak ve arayarak.

Derslikteydim. Yüzüm traşlı ve güleç. *Trypanasoma equiperdum*'u gördüm atta. *Penicillium notatum*'u tanıdım arta kalmış bir peynirin üstünde. Laboratuvara koşarak girdi çocuklardan biri. Lamın üstüne damlattığı akıntısında kuyruk vuran spermleri görünce mikroskobun altında, bağırdı sevinçle. Döllenmiş gibi. Geleceğe ulanmış gibi. Sevinci orada bulamayacağımı, aradığım şeyi de bulamayacağımı düşümsü düşünceler arasında devinirken seziyordum.

Ama arıyordum da. O neydi bilmiyordum, *Metod Üzerine Nutuk*? O değildi. Sartre'nin *Gizli Oturum*'unda yayınlanan "*Eksiztansiyalizm*"? Ne diyordu: Varlık özden önce gelir. Tam anlamak için bir daha bir daha okurdum. Bir kağıt makası, kağıt kesmek için yapılır. Önce kağıdı kesecek şeyi düşüncesinde üretir insan, sonra makası. Ya insan? İnsan dünyada üremiştir. Kağıt kesmek gibi, önceden belirlenmiş bir işlevi, bir amacı olmadan. Kendi özünü, amacını kendisi belirler. Bir şey beni tutuyor gibi. Düşmeyebilir miyim? Bir amaç belirlemek, ve bu amaç ne? Çıkaramıyorum.

Kore'den yeni dönmüş Albay Dora. Bir cepheyle sınırlı da olsa, sorumluluk duygusuyla, Kunuri'de dökülen binlerce memedin kanının faturasının ciro edildiği adresi üzerinden uzaklaştırmaya çalışıyor konferansında. Pusuya düşürülme-

nin kahramanlığı ile, ölüme gönderilmenin övüncü ardına sorular sıralandığı zaman, bizim de sorularımız sıralanırdı içten içe. Kunuri mi? Niye? Kore mi? Ama neden? Komünizm mi? Niçin? Hiçbirinin yanıtı berrak değildi.

Dayımın yanına gidiyorum. Muhabere okuluna. Cebimdeki son 25 kuruşu otobüse ödeyerek. Mamak'a. Dayım "Bir çay iç!" diyor. Ama, babandan sana para gelmiş demiyor. Soramıyorum. İki Amerikalı subay giriyor barakaya. Biri, "Yusuf" diyor dayıma. Amerikalılar tanıyor, belli. Çıkıyorum. Bir yağmur. Sağanak. Sırılsıklam yağmurun altında. Ayakkabılarım delik. Su doluyor. Mamak'tan Ulus'a yürüyorum. Ordan Dışkapı'ya. Üşüyorum. Titriyorum. Yatağa yatıyorum. "Baban para göndermiş!" demedi. Daha gelmemiş miydi? Önemsememiş, unutmuş muydu! 20 lira gönderdiğini yazmıştı babam. Girerken nizamiyede beklemiştim. Telefon etmişler, dayım gelmiş, beni almış çalıştığı barakaya götürmüştü. Amerikalı subaylar serbestçe girip çıkıyordu ama. İyi mi, kötü mü? Bir bulantı, ama ne? Tam çıkaramıyordum.

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin konferans salonunda, Müftü Dånå Efendi (yoksa Fazıl Küçük mü?) konuşurken alkışlıyorduk. İngilizlerin yönetiminde de kalabilir Kıbrıs derken de. Alkışımıza, Bulgaristan'dan yeni gelmiş, ve müthiş "anti-komünist" göçmen arkadaş kızmıştı. Niye ki? Turhan Selçuk'un karikatürü tam o sıralarda mıydı, sonra mı? "Kıbrıs Türktür Türk Kalacaktır!"ın "Kıbrıs"ını çizmiş, "Migros" yazmıştı bir haylaz. Niye mi! Ya da Turhan Selçuk'un muydu karikatür?

Yıllar bir şeyi içten kımıldatıyor, bir şey bir şeyi devindiriyor gene de. "Varlık özden önce gelir!", yetmiyordu çözümlemeye. Uçurumda açan zakkum çiçeği sanki.

Gülünce nasıl gülerdik, dipsiz bir geçmiş ve sonsuz bir gelecek derinliğinde kaybolurdu gülüşlerimiz. Hiç bir kaygı tanımaz kaygısızlığımızla.

Yarın gerçektir. Bugün yarını üretir. Ya da bugünden kopuk, yalıtık değildir yarın. Bilebilir miydik? Bugünün karnındaydı yarın. Bugünü bilebiliyor muyduk? İnsanın ilişkiler

ürettiğini, bilincine varmadığı ilişkiler ürettiğini de!

Yeni öğrendiği seks fıkrasını anlatırken Reşat (Öznacar), ilk gülüşü kim patlatacak diye yarış ederdik sanki. Yani kim daha "zeki". Vural Bilgin, Keçiören'de inşaatlarda çalışmaya gelmiş köylüleri işlettiklerini anlatırdı. Köylüler asfaltın sağına soluna bakıp, elele tutunup "Haydi" diye karşıya koşarken, tam yolun ortasında, "ulah! ulah!" diye kıyıdan bağırdıklarını, köylülerden birinin ileri, birinin geri, birinin yukarı şaşkın kaz sürüsü gibi.. Kah!. Kah!. Nasıl gülerdi! Bozulmasın diye ben de gülerdim. Ama bir boşluktu büyüyen içimde. Bende, Vural'da, ötekilerde. Sezerdik gülerken de.

Cemal gelirdi Mülkiye'den. Kitaplıkta *Kapital* varmış. Kerim Sadi çevirisi. Küçük bir bölüm olmalı. *Kapital*'i okuduğunu söylerdi Cemal (Süreya). Nasıl bir ayrıcalık. Ve özlem. Ama Yahudilerin zeki olduğu da konuşulurdu. Yahudi oyununa düşmemek de var. Gene de "*Kapital*"i okumuş olmanın üstünlüğü bir başka canım!

Koşuştu durdu bir gençliğin diri yılları. Kavruk aşk şiirleri, öyküler, "zeki" olmanın köksüz yazıları. Gündelik olayların arasında dalgalanarak, boşluğa, daha büyük boşluğa doğru.

Nazım mı? İçimizdeki gizli ırmak. Daha çok şiir ırmağı. Komünist olmasaydı bir de. Ben söylemesem de, işitirdik sık sık. Belki benimsemezdik bu sözü ama, karşı da çıkmazdık.

Seni bulmaya başladığımda, ikinci gençliğimdi. İkinci gençliğinde daha bir "güzelleşir" insan. Bunu İlhan'da da algıladığımda nezaretteydik. Çünkü, oluşan, yetkinleşen bilinç, içten yüze sızmaya başlar. Yüzünde, duruşunda, sözlerinde belirginleşen, kendini kendin olarak ayırdeden kimliğin, yüzüne vurmaya başlar. Köylü yüzün, şiir okuyan, roman, deneme, felsefe okuyan yüzünle kaynaşır. Gene de bir gün, ince yüzlü bir kızın, "köylü işte!" sözünü işitirsiniz. Ne var ki bunda! Bir şey olmasa da, bir şey olmalı. Değil mi?

Umutların kaybolduğu hiç görülmemiştir. Gene de, bir şeyin zamanla yittiğini, artık hiç tutamayacağını sezinlemeye başlar insan. Tam öyle günlerde, bir ikindi ılığında, bir ak-

şam alacasında, ses'in sesini duymaya başladığımı anımsıyorum. Bir şey algılıyor, alıyor, bir şeyin içimde devindiğini, beni sancılandırdığını duyuyordum. Bir arsaya, boş bir mekana yapı yapmak ne sevindiricidir. Eski bir yapının söküldüğü, kerpiç ve sıvaların devrilen direkler arasında toza karıştığı, iç sıkıcılık. Ama yerine yapılacak yeni yapının özlemiyle hafif sevince karıştığı. Öyle bir ses'ti algılanan. Gazetelerde haberler, köşelerde yazılar, Büyük Sinema'nın dışına taşan kalabalık, Cebeci Çayırı'ndaki mitingde Can Yücel.

Erdoğan Başar'da (Berktay'da) bir kitap: *Imperialisme*. "Bu ne?" Türk-İş'te Doğan Avcıoğlu'nun yanından çıkarken gelen bir konuğa: "İşte Lenin'i basacak arkadaş!" diyor. Başımıza iş mi açacaksınız kardeşim! Böyle diyor konuk. Doğan Avcıoğlu, biz savunacağız diyor.

Bugün nice eksikleri vardır değil mi *Emperyalizm*'in. Ama ben orada dünyayı bir köşesinden, denebilirse tepesinden görmeye başlıyorum. Dünyayı bütünüyle kavramanın ilk gözağrısı sanki. Kendi yerimi bulmaya başlıyorum bu dünyada. Kendimi bulmanın ilk adımları. *Ücret Fiyat ve Kâr*, *Ücretli Emek ve Sermaye*, sonra *Kapital*. "Artı-Değer"i ilk bulgulayışım. Kapitalist toplumun hücresi "meta"nın benim için de bulgulanışı. Birkaç yüzyıl sonra da olsa. Bir şeyi öğrenmek kadar, bilincine varmak kadar, bütün olarak toplumsal varlığın tarihini kavramanın ilk adımları. *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, *Anti-Dühring*, birbiri ardına, benim dışımda koca dünyanın, bilincimde özümlenmesinin adımlarını çoğaltıyor. Bunu besleyen yapıtlar da: *Türlerin Kökeni*, *İnsanın Türeyişi*. Ben "burda"yım ve bu "ben"im diyebilmenin ilk iç sevinçleri.

Doğduğum kasaba büyüklüğünde algıladığım dünyadan, evrenin sonsuzluğuna, sonsuzluğunu bugün de tasarlayamadığım büyüklüğüne ulaşmanın, yani evren önünde küçülüşün, bilincine varıldığı ölçüde büyüyüşle kendini dengelediği o sezilir ucu yakaladığım andır o an.

Peki ama, sürekli bilme tutkusu ne? Bir bilginin ardından doğuveren/açıveren binlerce giz ne, her yeni gizi çözerek,

yeni gizlerle buluşmanın doyumsuzluğu ne? Tüm şeylerin ve kendisinin gizinin bilgisine ve bilincine varma özelliği, kendi varlığının gereğidir. Bu, durdurulamaz bir şeydir, istense de. O, yalnızca insan olarak değil, insanın insandan önceki geçmişinin de bir kalıtçısı olarak, tüm geçmişi kavramaya ve tüm geleceği kucaklamaya yargılıdır. Bu, onun iç gücünün gereği olduğu kadar, bilinçli varlık oluşunun da gereğidir. Evren ve dünyanın en uç varlığı olarak, tek ve biricik bilinçli varlığı olarak o, bugünkü kendisini türettiği gibi evreni, acunu, kendisinden önceki her şeyi, kendisi türetmiş gibi, bilinciyle kavramaya yargılı gibidir.

Maddenin devinimi, onun nasıl ki varlığının olmazsa olmaz biçimiyse, bilincin, bilme ve kendini bilme özelliği de, onun var oluşunun olmazsa olmaz koşuludur.

Doğadan aldığım bir bedeni, doyurmak, barındırmak, çoğaltmak ve onu tabuta taşımak ile bilinçli varlık olmanın ayırdına mı varıyordum?

Bir kışlada iki Amerikan subayını gördüğüm zaman; çocuğunun elinden tutarak koşuşturup geldiği Sansaryan Hanın önündeki polis arabasında duran memura işçi-sendikacı kocasını soran ananın fırtınaya vurulmuş yüzünü gördüğüm zaman; Güvenlik Anıtının dibinde açlık grevindeki suskun ve kahırlı köylü kadının gözlerine baktığım zaman; her gün her saat binlerce sözün, olayın, olasılığın, ikilemlerin, üçlemlerin, binlemlerin şaşırtıcı burkacında, artık hiçbir şey belirsizleştiremiyor kendisini de, beni de. Belirsiz değil bugün. Dünü, içersinde dağılıp kendimi yitirir gibi olduğum dünü de belirginleştirebiliyorum. Belirsiz değil gelecek de. Şimdi kavrıyorum bunu. Kavramaya çalışıyorum ya da. Özüyle, temeliyle, kendi bütünlüğünde, tarihsel bütünlüğü içinde. Ve geleceği kuruyorum. Gülerken, derine inecekken bir kahkaha, geleceği de kuşatan nice acıyı, nice ıstırabı sezinleyen bilincin bilince sızmayan uyarısıyla, kasılıyor, yüzeydeki bir gülümseyiş olarak kalıyor yüzde. Azalan, daralan, çevrilen özgürlüğümün nedenini, özgürlüğümü arayışımın özünü de içten içe kavrıyorum artık.

Sosyalizm, ilk algılandığı, yığınları ucundan köşesinden kendine çekmeye başladığı günler, bir şeyi ilk kavramanın heyecanıyla taşması gibi, ilk kavrayışın hamlıklarını da içerir. Bir film gibi kısa bir sürecin sonunda "mutlu son" duygularını da bir salgın gibi yayar. Sonra, yaşamın yeşili, yani gerçek güçlüklerini duyumsatmaya başlar. Dışardan çevrilir, önden, yandan, arkadan baskılar yeğinleşir. Binlerce bit taşınır sokağa, eve, işyerine, o içten büyüyen şeyi kirletmek, dağıtmak, çökertmek için. Güvelenir de içinden. Kendi içinde oluşan güveler kemirmeye başlar. Orasından burasından. Düz, yalın bir yol da izlemez. Her ülkede, onu, eski hastalıkların ve yeni hastalıkların sinsi salgınları çevreler. Bocalar da zaman zaman. Alışkanlıklar, dingin yaşam özlemleri, kurulu düzenin tıkırtıları. Çeker, alır götürür nicesini. Ama insan olmanın onuru, mutluluğu, toplumsal ve tarihsel yükümlülüğü, özgürleşme, bağımsızlaşma tutkusu, hepsi, her şey derinden saran bir ırmak gibidir, tüketilemez, tükenmez de.

Nazım, "Memleketimi seviyorum!" diyor, dar zamanlarından birinde. Yurt sevgisini, gericiliğin karabasan gibi, çirkinliğinin tekeline aldığı, Nazım'ı bunalttığı bir günde. Sosyalizmi seviyorum diyorum. Hapishanede, nezarette, mahkemede de olsam. Üstten ve alttan sinsi saldırılarla çevrilsem de. Güveler, kurtçuklar oymaya çalışsa da içini. Elveda diyenlere elveda. Onunla kendimi bildim, kendimi buldum, kendimi tanıdım, onunla bütünleştim, toplumsal geçmişimle ve geleceğimle, halkımla, tüm bir insanlıkla. Onunla kavradım özgürlüğü. Birey oldum, kişiliğimi buldum. Durduğum yeri bildim onunla. Yaratan değeri buldum, asalakları bildim, sıkan mengeneyi, ezen silindiri, hileyi, hilenin özünü. Ve bütünleştim tüm bir insanlıkla. Hiç bir şey alamaz bendeki onu. Hiç bir şey veremez bana onun verdiğini. Onunla özgürüm, onunla özgürlük kavgacısıyım, onunla insanım, onunla onurluyum. Seviyorum sosyalizmi.

Gün, Ekim '87, Sayı 32

YAŞAM HAKKI VE 12 EYLÜL

1) SOKAK OLAYLARINDAN İÇ SAVAŞA

Birkaç yıl önce, *Yaba* dergisi, bana, "Türkiye'yi 12 Eylüle götüren süreç ne zaman başladı?" diye sormuştu. 12 Eylülün başlangıcı olarak iki tarih vermiştim: biri Nisan 1964, öteki Temmuz 1974.

Kıbrıs'ta Rumların (özellikle EOKA'nın) Türkler üzerinde yoğunlaştırdıkları kanlı şiddet uygulamalarını önlemek için, Kıbrıs'a askeri bir müdahale kararı alan Bakanlar Kurulu kararına, ABD (Başkan Jhonson) karşı çıkmıştı. Tam da bu sırada Başbakan İnönü'nün "Dünya yeniden kurulur ve Türkiye kendine düşen yeri alır!" dediği tarihi, ben 12 Eylülün başlangıcı olarak nitelemiştim.

İkinci başlangıç tarihi, EOKA lideri Sampson'ın Kıbrıs'ta Makarios'u devirerek yönetime elkoyduğu tarihti. Türkiye, "garantör" sıfatıyla Kıbrıs'a askeri çıkartma yapacak, Kıbrıs'ın statüsü, ikili bir devlet biçimini alacaktı.

Sampson'ın amacı, Enosis'ti, yani Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmayı amaçlıyordu. O dönemde Yunan cuntasının güdülediği bir liderdi. Yunanistan'da ise beş generalin gerçekleştirdiği bir cunta yönetimdeydi. Cunta ABD patentliydi, dolayısıyla Sampson da ABD patentliydi.

Kuşku yok ki, sorun, Sampson'ı güdülemiş olan ABD açısından, Kıbrıs için Kıbrıs değil, ABD için Türkiye'ydi. Ecevit'in, sosyal-demokratların soluyla oylarını birleştirerek iktidara tek başına yaklaşmış olmasıydı ABD'nin sorunu. Irak ile, Suriye ile, Mısır ile, hatta Yemen ile dostluk ve işbirliği anlaşması imzalamış bulunan Sovyetler Birliği'nin Ecevit ya da Türkiye solu ile yapması olası benzer bir anlaşma, Doğu Akdenizde ABD'nin egemen konumunu aşağı çekebilir ve sosyalist sistemin Akdenizden güneye etkinleşmesinin yolunu açabilirdi. ABD için, solun iktidarını çökertmenin tek ve bilinen bir yöntemi vardı: *faşizm.*

Şu da var ki, Hitler'in, Yahudi olarak nitelediği, gerçekte demokrat ve ilerici olanları gazodalarında imha etmesi gibi, Türkiye'de solun genel olarak imha edilmesi olanaksızdı. Solun kitlesini oluşturan devrimci öğrenciler, işçiler, emekçi yığınlardı. Bunlar içersinde "birlik" oluşturabilen, yani iradeleri açısından birlikte olan ve birlikte davranabilen öğrenci gençlik ve işçi sınıfı, kitle ve meslek kuruluşlarıydı.

Hedef olarak öğrenci gençlik ve ilerici sendikalar, bunlarla birleşmiş ve bütünleşmiş örgüt liderleri, onları basında, yayında, kültürel alanda da güçlendiren yazarlar, bilim adamları, gazeteciler ve benzerleriydi. Amaç demokrat, ilerici, devrimci kişi ve kuruluşları apolitikleştirmek (politika-dışına çekmek), ekonomik bakımdan güçsüzleştirmek, dinsel, mezhepsel ve etnik farklılıkları derinleştirerek bölmek, birbirinden ayırmak, birbirine düşürmek ve seçim birimlerinde solun oylarını aşağı çekerek, solu iktidardan düşürmek ve solu giderek sistemin "gayri meşru" çocuğu gibi, parlamentonun kapısına koymaktı.

Ne var ki, bunun yöntemi, açık ve demokratik bir yöntem olamazdı. Oysa, benim o günlerde sık yinelediğim gibi de-

mokratikleşmenin yöntemleri demokratik olmak gerekirdi. Ne var ki, demokratikleşme ya da demokrasiyi boğazlayanların elinde demokratikleşme şemsiyesi altında, faşistleştirmelerin bütün kolları, bir merkezin buyruğunda harekete geçirilmişti. Başlangıçta bir-iki kişinin öldürülmesi, giderek her gün, hatta her saat, bir ya da birkaç kişinin öldürülmesine değin artarak genel bir iç savaşa dönüşecekti.

İşte, siyasal amaçla öldürülenlerin yıllara göre sayısı:

1974	5 kişi
1975	27 kişi
1976	87 kişi
1977	265 kişi
1978	760 kişi
1979	993 kişi
1980	1.766 kişi

1974-1980 arasında (12 Eylüle kadar) 2.109'u sol, 1.286'sı sağ görüşlü, 268 diğer siyasi görüşlerden, 281 güvenlik görevlisi, 94 çocuk, 135 belirsiz, toplam 5.388 kişi öldürülmüştü. (Sayılar, gazete taramasıyla oluşturulan: *Devrimci Yol Savunması, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Simge Yayınları, Ocak 1989'dan alındı.)

2) ÇATIŞMA DEĞİL, PLANLI VE AMAÇLI KATLİAM

Öldürümlerin amacını seçilen kişilerin simgesel kimliğinde, temsil ettikleri kurumların niteliğinde, saldırıya uğrayan yığınların geleneksel özelliklerinde bulmak olanaklıydı. Bu kimlik, nitel ve geleneksel özellik, siyasal ya da ideolojik açıdan "sol" olarak adlandırılır. Bir başka deyişle, saldırılar, belirli bir merkezden, sola yönelik saldırılardır, genel eğilim olarak sağdaki ölümler, solun "savunma" durumundan kaynaklanmaktadır. Ama kördüğümü çözmek için sola yönelik saldırıların ardındaki amacı bilmek gerekiyor.

Sokakta kanın dökülmeye başlandığı tarih, 12 Mart (1971) yarı-askeri darbesinin, bir genel-seçim "darbesiyle"

yenilgiye uğratıldığı süreçle örtüşür. Denebilirse namluların gölgesinde, "karşı-demokratikleşme" sürecinin genel oyla yenilgiye uğratıldığı bir "demokratikleşme" süreci, sokağa kan akıtılarak "taçlandırılacak"tır.

Bir başka deyişle, namluların gölgesinde "karşı-demokratikleşme", demokratikleşme sürecini, bu kez "sivil" (para-militer) darbe ile çökertmeye yönelecektir. 12 Mart bir öğle üzeri okunan "muhtıra"ya dayatılmıştı. Taşları yerinden oynatmadan sistemi değiştirmek pek de zor olmamış, yığınlar gözaltına alınmış, işkence birimleri oluşturulmuş, sıkıyönetim mahkemeleri kurulmuş, Deniz-Yusuf-Hüseyin idam edilmiş, afyon ekimi yasağı konmuş, ama parlamento kapatılamamıştı. Dolayısıyla (TİP gibi, sosyalist partiler dışında) sistemle eklemleşen siyasal partiler kapatılamamış, sendika ve derneklerin kapılarına kilit vurulamamış, üniversiteler tam "zapt-u rapt" altına alınamamış, üstüne üstlük, Ekim 1973 seçimlerinin sonuçlarından da okunacağı gibi, sol, oylarını ikiye katlamış, iktidar, sağdan sola el değiştirmişti.

Birinci hedef, iktidarı sol'dan almak, sağa vermekti. Ama bu, güdülen amaç açısından yeterli değildi. Dolayısıyla ikinci amaç, solun oyunu, iktidar olamayacağı bir düzeye çekmek, giderek parlamentoda solu sıfırlamaktı. Bu, aynı zamanda, solun yığınsal anlamda oylarını azaltmayı ve seçim birimlerine göre seyreltmeyi amaçlarken, sol ile bütünleşen ve onun gücünü, siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda örgütleyen, ideolojisini üreten ve yığınsal güce dönüştüren kişi ve kurumları "yoketmeyi" de birlikte uygulamaya koyacaktı.

Bir başka deyişle, hedef, yalnızca sol iktidarın yerini sağın alması değil, sade yurttaştan grev ve toplu sözleşme yetkisiyle donanmış sendikasına, siyasal ve ideolojik kişi ve kurumlarına değin, solun fiziksel ve zihinsel (maddi ve manevi) çöküşünü sağlamaktı.

Yukardaki sayıları bir de bu açıdan irdelemek gerekiyor. Çünkü, saldıran sağ'ın amacı, sol'un iktidarına son vermek olsaydı, iktidar sol'dan sağa geçtiğinde, kanın durması ya da azalması gerekirdi. Ne var ki, 1974'ten 1980'e, altı kez soldan

sağa ve sağdan sola iktidar eldeğiştirmiş, buna karşın dökülen kanın sayısı, planlı ve programlı bir biçimde sürekli artmış, en yüksek sayıya da, 12 Eylüle öngelen dönemde, sağın oylarıyla iktidar olan Demirel döneminde çıkmıştır. Şöyle:

(1) 26 Ocak-17 Kasım 1974 (yaklaşık 10 ay) — Ecevit başbakan, CHP-MSP koalisyonu, **5 Ölü**.

(2) 17 Kasım 1974 – 31 Mart 1975 (yaklaşık 4,5 ay) — Sadı Irmak azınlık hükümeti, **9 ölü**.

(3) 31 Mart 1975 - 21 Haziran 1977 (2 yıl 2 ay 10 gün) — Demirel başbakan; 1. MC hükümeti (Adalet Partisi / AP, Milli Selamet Partisi / MSP, Milliyetçi Hareket Partisi / MHP, ya da Demirel, Erbakan, Türkeş), **350 ölü**,

(1 Mayıs 1977: 34 ölü.)

(4) 21 Haziran 1977 – 22 Temmuz 1977 (1 ay) — Ecevit başbakan / CHP azınlık hükümeti, **21 ölü**.

(5) 22 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978 (5,5 ay) — Demirel başbakan, 2. MC hükümeti, **507 ölü**.

(6) 5 Ocak 1978 – 13 Kasım 1979 (1 yıl 10 ay) — Ecevit başbakan, CHP, DP (Bozbeyli), CGP (Feyzioğlu) koalisyonu, toplam 2.227 ölü, ayda **190 ölü**: (26 Aralık 1978'den 13 Kasım 1979'a kadar (10,5 ay), sıkıyönetim döneminde **995 ölü**, ayda **94.8 ölü**).

(7) 13 Kasım 1979 – 11 Eylül 1980 (9 ay) — Demirel başbakan / Yeni MC ya da Demirel azınlık hükümeti (MHP ve MSP destekli), aynı zamanda sıkıyönetim dönemi, 2.734 ölü, ayda **303,7 ölü**.

Ecevit'in birinci başbakanlığında 5 ölü, ikinci başbakanlığında 21 ölü, üçüncü başbakanlığında 2.227 ölü, (33 ay ya da 1005 günde), toplam 2.253 ölü;

Demirel'in birinci başbakanlığında 350 ölü, ikinci başbakanlığında 507 ölü, üçüncü başbakanlığında 2.734 ölü, (40,5 ay ya da 1117 günde), toplam 3.591 ölü.

Öldürümlerin ay ortalaması ise şöyle:

1974/Ecevit	0,5
1974/Irmak	2,0

1975/ Demirel	14,3
1977/Ecevit	21,0
1977/78 Demirel	92,2
1978/79 Ecevit	190,0
1979/80 Demirel	303,7

Aralık 1974'ten 12 Eylül 1980'e (69 ay üzerinden), aylık ortalama ölü sayısı, genel toplama göre: 78,1; sol: 30,6; sağ: 18,6; güvenlik görevlisi 4,0.

Bir başka anlatımla, sokakta kan dökülmesinin gizli amacı, (kanın döküldüğü günler sözkonusudur) iktidarın eldeğiştirmeyle ya da iktidarın solun elinden sağın eline geçmesiyle sınırlı değildi. Parlamentonun kapatılması, siyasi partilerin feshedilmesi, devrimci sendika ve derneklerin etkisizleştirilmesi, amaçlar sıralamasının önünde yer alıyordu.

İkincisi, K. Maraş olaylarının ardından 26 Aralık 1978'de 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş olmasına karşın, sokakta kanın durmamış olmasıdır. Ecevit'in başbakan olduğu ve CHP'nin, Demokrat Parti (Ferruh Bozbeyli) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (Turhan Feyzioğlu) ile yaptığı koalisyonun sıkıyönetimle örtüşen son 10,5 ayında 995 kişi, ayda ortalama 94,8 kişi, Demirel'in başbakan olduğu sıkıyönetim döneminde 9 ayda 2.734 kişi, ayda ortalama 303,7 kişi öldürülmüştü.

Bunun gizini, Yunanlı bir diplomatın New York'lu bir bankere üflediği sözlerde bulmak olanaklıydı.

3) NATO ASKERİ DARBE PLANI

5 Haziran 1977 genel seçimlerinden önce *Execuvite Intelligence Review*'in raporunda yer alan bilgilere göre, Demirel, IMF'nin buyruklarını yerine getirmediği için, NATO, Türkiye'de bir askeri darbe planlanmıştı. Tıpkı 1967 yılında Yunanistan'da yapıldığı gibi. (Bkz: M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, 7. Baskı, Otopsi, s. 426-427.)

25 yıl sonra Demirel şöyle konuşacaktır: "Yıllar sonra, ...

Kenan Evren'le karşılaştık. '11 Eylül günü akan kan, 13 Eylül günü nasıl durdu? Kanın üzerinde oturuyorsun.' dedim. Cevap vermedi." ("12 Eylül'ü Demirel Anlatıyor", *Radikal,* 11 Eylül 2005.)

Çorum örneklemesinde okur daha iyi somutlaştıracağı gibi, sokakta kan, bir askeri darbeye ortam oluşturmak amacıyla dökülmüştü.

Doğal ki, kan dökülme süreci altı yıllık bir döneme yayılmış, öldürümlerin sayısı ayda 0,5'ten 303,7'ye çıkmıştı.

Kahramanmaraş olaylarının ardından 13 ilde (Adana, Ankara, Elazığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas, Urfa ve Hatay illerinde) sıkıyönetim ilan edilecekti. Sıkıyönetim ilanından (26 Aralık 1978), Ecevit'in başkanlığında oluşturulan CHP, DP, CGP koalisyonunun sona ereceği 13 Kasım 1979'a kadar, 995 kişi; Demirel'in MHP ve MSP'nin dışardan desteklendiği ve 12 Eylülde (1980) sona erdirilecek olan azınlık hükümeti döneminde 2.734 kişi olmak üzere, sıkıyönetim döneminde toplam 3.729 kişi öldürülecekti.

Sıkıyönetim altında aylara göre ölü sayısı ise şöyleydi:

Ecevit'in başbakanlığı döneminde, 1979 yılında Ocakta 50, Şubatta 53, Martta 64, Nisanda 94, Mayısta 114, Haziranda 95, Temmuzda 89, Ağustosta 171, Eylülde 149 kişi yaşamını yitiriyordu. Öldürülenlerin 317'si sol, 269'u sağ görüşlüydü. Aynı dönemde 43'ü güvenlik görevlisi, 11 çocuk, diğer siyasi görüşlerden 51 kişi, siyasi görüşü belirlenmeyen ya da siyasi olmayan 188 kişi, toplam 995 kişi öldürülmüştü.

Demirel'in başbakanlığı döneminde (13 Kasım 1979 – 11 Eylül 1980), sıkıyönetim uygulaması içersinde, 13-30 Kasımda (1979) 120 kişi, Aralık 1979'da 195 kişi öldürülmüştü. 1-11 Eylülde, onbir günde 168 kişi öldürülüyordu. Demirel'in iktidar olduğu (13 Kasım–11 Eylül 1980) dönemde 2.734 kişi öldürülecekti.

1974-1980 arasında öldürülen toplam 5.388 kişinin 3.729'u, yani %69,2'si 20,5 aylık sıkıyönetim döneminde öldürülmüştü. Sıkıyönetim döneminde öldürülenlerin 995'i, yani

%26,68'i Ecevit'in başbakanlığı döneminde; 2.734'ü, yani %73,31'i Demirel'in başbakanlığı döneminde öldürülmüştü.

4) ÖLDÜRÜMLERİN NİTEL VE NİCEL "YÜKSELİŞİ"

İktidarın sağdan sola ve soldan sağa geçişleri, genellikle seçimlerle örtüşür. 5 Haziran 1977'de CHP oylarını arttırmış, milletvekili sayısını 180'lerden 214'e çıkarmıştı. 11 Aralık 1977'de yapılan yerel seçimlerde CHP, 67 ilin 42'sini ve oyların %42,1'ini almış, 31 Aralık 1977'de güvenoyu almış bulunan 2. MC hükümeti, gensoruyla düşürülmüş; 5 Ocak 1978'de Ecevit'in başkanlığında CHP, DP, CGP ve bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümeti kurulmuştu. Bu, öldürümlerin niteliğinde negatif bir değişime neden olacaktı.

1978 yılı içersinde öldürülenlerin sayısı, bir önceki yıla göre (1977'de 265) üç kat artacak, 760'a çıkacaktı. Öldürümler, bir yandan yaygınlaştırılırken, bir yandan temsili kişilere yönelecek ve ayrıca ilçe ve iller ölçeğinde birbirini izleyen bir iç savaş yaşanacaktı.

Nitel açıdan: 24 Mart 1978'de Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz (Ankara) öldürülmüş, 7 Nisan 1978'de Prof. Dr. Server Tanilli (İstanbul) vurulmuştu. 11 Temmuz 1978'de Prof. Dr. Bedrettin Cömert (Ankara), 20 Ekim 1978'de Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu (İstanbul), 26 Kasım 1978'de Doç. Dr. Necdet Bulut (Karadeniz Teknik Üniversitesi) 18 Aralık 1978'de Akın Özdemir öldürülüyordu.

Nicel açıdan: 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi katliamında 5 öğrenci ölecek, 31'i ağır 100 öğrenci yaralanacaktı. 17 Nisan 1978'de Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'na gönderilen bombalı paket, Fendoğlu'nun, gelini ve iki torunuyla birlikte ölmesine neden olmuş, 17-22 Nisan günlerinde Malatya bir iç savaş yaşamıştı. 3 lise öğrencisi demiryolunda ölü bulunmuş, Töb-Der ve CHP binaları tahrip edilmişti. Benzer olaylar farklı kesimlerde, Doğanşehir, Iğdır, Demirci, Isparta ve Urfa'da yaşanacaktı. 8-10 Ağustos 1978'de Tepecik otobüsü ve Balgat katliamı (3 ve 5 ölü), 3-4

Eylül 1978'de Sivas olayları (9 ölü), 8 Ekim 1978 Bahçelievler katliamı (TİP'li 7 gencin boğularak öldürülmesi); 11-26 Aralık 1978'de K. Maraş katliamı yaşanmış, (resmi açıklamaya göre 111, söylentiye göre binin üstünde) insan ölmüş, 210 ev, 70 işyeri tahrip edilmişti. 1 Şubat 1979'da Abdi İpekçi, 28 Eylül 1979'da Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul öldürülmüş, Nisan 1979'da TEP Genel Başkanı Mihri Belli vurulmuştu.

5) ÖLDÜRÜMLERİN HIZLANDIRILMASI, YAYGINLAŞTIRILMASI VE YOĞUNLAŞTIRILMASI

11 Ekim 1979'da Senato kısmi yenileme seçimleri yapılmış, oylarını koruyan AP (Adalet Partisi) 50 senatörün 33'ünü, 5 milletvekilinin 5'ini almış, CHP oy kaybına uğramış, Ecevit istifa etmiş, yerini, Demirel'in azınlık hükümeti almıştı (13 Kasım 1979).

Demirel'in azınlık hükümeti döneminde, 27 Ekim 1979'da İstanbul'da Bayrampaşa Devrim Mahallesinde gece bir kahevehaneyi basan üç kişi 6 kişiyi öldürmüş ve 6 kişiyi yaralamıştı. 20 Kasım 1979'da Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay (İstanbul) öldürülecek, 28 Kasım 1979 akşamı Kayseri'de solcuların gittiği kahve silahlı kişiler tarafından taranacak ve 5 kişi ölecek; Gaziantep'te kahveye ateş açılacak, 2 kişi ölecek; Kilis'te lokanta kurşunlanacak, biri CHP'li 3 kişi ölecek; Yenimahalle'de bir eve bomba atılacak, 2 kişi ölecekti. İstanbul Zeytinburnu'nda kahveye baskın yapanlar 2 kişiyi kurşuna dizecek; Hatay Kırıkhan'da bir ev yakılacak, çoğu çocuk 8 kişi ölecek; 7 Aralık 1979'da *Cavit Orhan Tütengil* vurulacak; 16 Aralıkta Beşiktaş'ta, üniversite öğrencilerinin gittikleri kahvenin altına konan bombanın patlaması sonucu 5 kişi ölecekti.

1979'un son ayında 71'i sol, 56'sı sağ görüşlü, 195 kişi yaşamını yitirmişti. Bunların 9'u çocuk, 44'ü siyasi görüşü belli olmayan kişilerdi. Sıkıyönetim altında geçen 1979 yılı içinde, 484'ü sol, 406'sı sağ görüşlü 1.360 kişi ölmüştü. 1980 Oca-

ğında 178, Şubatında 224 kişi öldürüldü. Ocakta 13, Şubatta 18, Martta 17, Nisanda 38, Mayısta 24 ve Haziranda 34 güvenlik görevlisi öldürülmüştü. 11 Nisan 1980'de Ümit Kaftancıoğlu, 23 Nisanda Tarsus katliamı (10 ölü), 23 Mayıs 1980'de Dr. Sevinç Özgüner öldürülecekti.

6) DARBE ORTAMINI OLGUNLAŞTIRMA SÜRECİ: ÇORUM

27 Mayıs 1980'de MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak evinin önünde uğradığı silahlı saldırı sonucu ölecek, ardından Çorum olayları başlayacaktı. Çorum olayları inişe geçerken Kenan Evren sıkıyönetim ve kuvvet komutanlarıyla bir toplantı yapacaktır.

Yayınlanan anılarında Evren bu toplantıyı anlatır: "Sıkıyönetim komutanları gittikten sonra, kuvvet komutanı arkadaşlarla yönetime elkoyma tarihi konusunda görüş teatisinde bulunduk. Ben şimdilik en uygun tarih olarak 11 Temmuz tarihinin uygun olacağını, ancak bu tarihin kati olarak tespitinde birçok faktörün rol oynayabileceğini dikkate alarak şimdilik hareket emrine son şeklini verelim ondan sonra hareket gününü tespit ederiz dedim." Evren, bu toplantıyı, 1 Temmuzda (1980) yapılan bir başka toplantının izlediğini, kuvvet komutanları ile jandarma genel komutanı ve ikinci başkanıyla, kendi aralarında toplandıklarını, "hareketin başlangıç gününün 11 Temmuz ve 12 Temmuz olmasını uygun bulduklarını" yazacaktır.

Çorum Semah ve Kültür Vakfı Başkanı Av. Sadık Eral, bu toplantının ve "harekat" tarihlerinin, ikinci Çorum olaylarıyla örtüştüğünü anımsatarak, 58 kişinin ölümüyle sonuçlanacak olayların bir askeri darbeye gereken ortamı sağlaması amacıyla başlatıldığını ve sürdürüldüğünü duyumsatır bize.

Çünkü, 12 Eylüle öngelen Çorum olayları, NATO'nun Türkiye'de planladığı askeri darbenin zeminini oluşturan son aşamasıdır.

Bu nedenle çok iyi irdelenmek gerekir.

Çorum olayları iki aşamalıdır. Birinci aşama, Mayıs

1980, ikinci aşama Temmuz 1980'dir. MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın 27 Mayıs (1980) günü Ankara'da öldürülmesi, Çorum olaylarının başlatılmasına neden gösterilir. 28 Mayıs günü "ülkücüler" Çorum'un merkezinde toplanır, "Kanımız aksa da zafer islamın!", "Kana kan intikam!" sloganlarıyla yürüyüşe geçer, cadde üzerinde solculara ait iş yerleri tahrip edilir. 29 Mayıs sabahı çeşitli bölgelerden Çorum'a taşınan MHP militanları, cadde ve sokakları, Çorum'u ilçe ve köylere bağlayan yolları keserler, kent içinde Bahar Kitabevi yakılır, **Çorum** gazetesi basımevi tahrip edilir, alevi ve solcuların yoğun olduğu mahallelere saldırılır; 30 Mayısta çatışmalar sürer; yolu kesilen alevi köylüler vurulur, kollar, başlar, ayaklar kesik tarlalara gömülür.

Askeri birliklerin müdahalesiyle çatışmalar durdurulduğu zaman, güvenlik güçleri, alevi ve solcuların yoğun olduğu mahallelerde iki polis memurunun ölüsüyle karşılaşır. Saldırı, tahrip ve cinayetler haziran ayı başında sürecektir.

Polisin, solcu ve alevilere saldırısına engel olan Jandarma Komutanı Yarbay Güldere'yi, Demirel hükümeti görevden alır.

İkinci aşama, Genelkurmay Başkanı Evren'in, kuvvet komutanları, Jandarma Genel Komutanı ve ikinci başkan ile odasında yaptığı toplantının ardından Çorum'da yaşanan olaylardır. Evren, 1 Temmuzda toplantıyı düzenlemiş, ve 11 Temmuz ve 12 Temmuz tarihi, hareketin başlangıcı için uygun tarih olarak belirlenmiştir.

3 Temmuz günü, MHP'li bir belediye meclis üyesi, Belediye Başkanına, MHP'de bir şeyler döndüğünü, parti binasında yabancı insanların dolup taştığını, sık sık "cuma"dan sözedildiğini aktarır.

4 Temmuz cumadır. Ulucamide hoca vaaz verirken, biri camiye girerek, "Alaaddin Camisinin yakıldığını" söyler. Öteki camilere girenler, "Komünistler, aleviler, Alaaddin Camisine bomba koydular!" diye bağırırlar. Camilerden çıkanlar, tekbir getirerek, "Komünistlere ölüm!" sloganları atarak alevilerin ve solcuların yoğun olduğu mahallelere saldırırlar.

4 Temmuz cuma namazı sırasında, TRT'de, "Çorum'da Alaaddin Camisine bomba atılması ve dışardan ateş edilmesi üzerine meydana gelen olaylarda ilk saptamalara göre dört kişinin öldüğü" haberi verilir ve saat başı haber yinelenir. TRT Çorum muhabiri böyle bir haber geçmediğini açıklar. Çorum Cumhuriyet Savcısı, Alaaddin Camisinin bombalandığı haberinin, olaylar başlamadan bir saat önce bütün kentte duyulduğunu söyler. Kendisi o anda merkez jandarma karakolundadır. Polis telsizinden Alaaddin Camisinin bombalandığı duyurulmaktadır. Polis telsizinin ardından, askeri telsizden bir yüzbaşı, "Bombalama olanağı yok, hangi polis bu haberi verdi!" diye sorar. Camiye bomba atıldı diye telsizle haber yayan polis bulunamaz.

Olaylardan çok, öldürümlerin vahşetini, okur, "Sivas-Öncesi Sivas" adlı yazımda okuyabilir.

7) ÇORUM KATLİAMINI CIA PLANLADI

12 Eylülün 25. yılında, Kenan Evren'in daha 4 Aralık 1979'da, yani 13 ilde ilan edilen sıkıyönetimin birinci yılını doldurduğunda, "Biz bu sıkıyönetim işini başarıya ulaştıramadık!" diyerek kendisinden yeni yetkiler istediğini söyleyen Demirel, 12 Eylülden yedi yıl sonra, gene Kenan Evren'e, "11 Eylül ile 13 Eylül arasında bir gün geçti. Yeni yetki yoktu, değişen neydi de kan hemen durdu?" diye soracaktır. Aynı Demirel, Çorum olayları devam ederken, "Eğer bu fitne, diyecekti, CHP'den destek görmezse, devlet bu fitneyi çok kısa bir zamanda söndürür." dediğini burada anımsatmak, sanırım olayların sıralama dizgesini bozmayacaktır. (*Radikal*, 12-13 Eylül 2005; *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1980.)

Bu "fitne"nin ne olduğunu, Cumhurbaşkanı olarak basın danışmanlığına alacağı Cüneyt Arcayürek yıllarca önce açıklayacaktı. O zaman "Tehdidin beynini bulamamış" olmaktan yakınan Demirel, belli ki, Yunanlı bir diplomatın New Yorklu bir bankere söylediği gibi, NATO'nun Türkiye'de bir askeri darbe planlamış olmasından habersizdi. 5 Haziran 1977

genel seçimlerinden önce *Execuvite Intelligence Review*'in raporunda yer alan bilgilere göre, NATO Türkiye'de bir askeri darbe "planlamış"tı. Bu plan doğrultusunda sokakta kan dökülmeye başlanmış, bu plana göre, komutanlar darbenin tarihini belirlemişler, küçük dereciklerden akan kan, darbenin tarihine göre çağlayan olmuş, ülkenin bağrından akmıştı. Genelkurmay Başkanı, "biz bu sıkıyönetim işini başaramadık" dediği günlerin ertesinde, Türkeş'in 12 Eylül-öncesi kurdurduğu 47 kampta eğitilen 250 bin komandonun bir bölümü, Çorum'da, —Demirel'in içişleri bakanının deyişiyle— "devlete destek vererek" en acımasız cinayetleri işlemişler, cinayet işleyenleri de aynı devlet şu ya da bu şekilde korumuştu.

Uğur Mumcu'nun belgeli olarak "provokatör" "MİT ajanı" olarak tanıttığı, İlhan'ın öldürülmesinde görevli olmadığı halde (ve özel görevle) araca binen, araç içersinde ve araçtan indirildikten sonra bizleri döven dört erden biri olan Kısmet Çağlar'ın ve ayrıca İbrahim Çiftçi, İsa Armağan ve Abdullah Çatlı'nın avukatı olan Can Özbay, MHP içersindeki değişiklik sonrası, *Radikal*'in sorularını yanıtlarken, bu "devlet kurtarıcıları"na da açıklık getirecekti. "Bu oyunun oynanmasında Amerika'nın rolü oldu" diyen Özbay, Avni Özgürel'e şunları anlatacaktı: "Birtakım Amerikan ajanlarının, hatta elçilik mensuplarının olayların içine girdiğini ben belgeleriyle tespit ettim. Mesela Çorum olaylarında parmakları olduğunu biliyorum. (...) O olaylarda Amerikan elçiliğinin parmağını gözümle gördüm. Elçilik mensubu Çorum'a gidiyor, olayları ayarlıyor, hadiselerin hemen ardından apar-topar Türkiye'den ayrılıyor. O zaman devletin emniyet görevlilerine bu kişinin adını da verdim. Sivas olaylarında da, Kahramanmaraş olaylarında da var bu oyun, (...) MHP'nin içinde ajanlar cirit atıyordu. (...) Çeşitli haber alma örgütlerinin buraya girmek ve gerek bilgi sızdırmak bakımından, gerek yönlendirmek bakımından faaliyet göstermesine şaşmamak lazım." (*Radikal*, 11 Kasım 1996.)

Sadık Eral, MHP binasında Çorum olaylarını planlayan

Alexander Peck'in, olaylardan önce de yörede çalışmalar yaptığını, Çorum'da AP ve MHP başkanlarıyla, CHP'li belediye başkanıyla, valiyle görüştüğünü, bazı köyleri gezdiğini, alevi ve sünnilerin durumlarıyla ilgili bilgiler aldığını yazacaktır. Çorum CHP il başkanı Peck ile görüşmeyecek, CHP'li belediye başkanı, Peck ile görüşmesini "devlet sırrı" diyerek açıklamayacaktır.

Cüneyt Arcayürek, Amasya Belediye Başkanı Gündüz Turan'ın, telefonda, adı Peck olan bir Amerikalının kendisine alevi-sünni ve sağ-sol çatışması üzerine sorular sorduğunu, "ne zaman ve hangi büyüklükte bir çatışma çıkacağını araştırdığını" söylemesi üzerine, Arcayürek, Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün'e gitmiş, Peck'in, Kıbrıs'ta CIA istasyonuna bağlı çalıştığını söylemişti.

Özetlemek gerekirse, Çorum olayları, Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında yapılan toplantıda, darbenin 11 ve 12 Temmuzda yapılmasının kararlaştırılmasıyla örtüşür. Kan, 11 Eylül 1980 akşamına değin niçin dökülmüşse, Çorum'da da aynı nedenle, askeri bir darbenin ortamını oluşturmak amacıyla dökülmüştür.

Dünya Bankası yetkilisi Charney, K. Maraş olayları öngününde, Aralık 1978'de, bugünkü Türk hükümetinin ekonomik sorunları çözecek önlemler alamadığını söylüyor, "Askeri yönetim gelirse bu güçlükler önlenebilir" diyordu. (*12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, s. 295.)

Kahramanmaraş olaylarını değerlendiren BBC, bu olayların, Pakistan, Afganistan ve İran'dan sonra kaos ve belirsizlik içersine Türkiye'nin de düşmüş olacağını ileri sürüyor ve bunun, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir kez daha kendisini müdahale zorunda hissetmesi olduğunu söylüyor, dışardan, Türkiye, bir askeri darbe ortamına bilinçli olarak getiriliyordu.

8) DARBENİN ARKA AMACI: U-2 CASUS UÇAKLARI,

Soru şuydu: Türkiye kaos ve belirsizlik içersine düştüğü

için mi Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime elyokması zorunluluğu gündeme gelmişti, yoksa Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime elkoyması için mi Türkiye'de kaos ve belirsizlik ortamı yaratılmaktaydı. Kuşkusuz, doğru olan değerlendirme ikincisiydi.

Çünkü:

Demirel IMF'nin buyruklarına uymadığı için, NATO'nun, Türkiye'de bir askeri darbe planladığının *Execuvite Intelligence Review*'in raporunda yer aldığını bir kez daha yineleyelim.

12 Eylülün 25. yılında Demirel, 14 Ekim 1979 seçimlerinden sonra iktidarı, Ecevit'ten devraldıkları zaman, "Devraldığımız Türkiye kan çanağı, diyor, kuyruklar, yokluklar ülkesi. Isınacak mazot yok, benzin yok, yağ yok, şeker yok, dışardan satın alacak bir kuruş yok, fabrikaların hammaddesi yok, ilaç yok." Ardından da ekleyecektir: "Biz hükümet olarak, ekonomik kısmında lazım gelen tedbirleri almışız, 24 Ocak 80 kararlarından söz ediyorum. Ama kanun, nizam hakimiyeti bir türlü sağlanamamış."

Bir başka deyişle, NATO'nun, bir askeri darbe planlamasının gerekçesi ortadan kalkmış, yani IMF'nin dayattığı ekonomik kararlar en ağır biçimde Türkiye'ye dikte ettirilmiş ama, sokakta kan durmamış, daha da artmış.

Demirel'in okuduğunu sandığım —Çünkü Ufuk'un annesi Dilşat Hanım Demirel'e götürmek üzere birkaç kez almıştı kitabevinden— Ufuk Güldemir'in *Kanat Operasyonu*'nda, kendisi açısından yararlı olacak bilgilere öyle anlaşılıyor ki, girmekten kaçınmış. Çünkü, Güldemir, 12 Eylülden sonra girdiği *New York Times*'in arşivinde, gazetede yer almamış, ama Güldemir aracılığıyla bize ulaştırılması planlanmış olması olası şu notlar vardı:

"***19 Eylül 1980*** *– Türkiye U-2 uçuşlarına izin vermek niyetinde. Ankara'daki Batı kaynakları, yönetime elkoyan askerlerin, U-2'lerin Rusya üzerinde uçuş yapmak üzere Türkiye'den kalkışına izin vereceklerini bildirdi. İran'daki islam devriminden sonra Amerikan dinlenme istasyonları elden çı-*

kınca, Amerika, U-2 uçuşlarına izin vermesi için başvurmuş, ancak Demirel hükümeti izin vermemişti. Ankara'daki kaynaklar General Evren ve Milli Güvenlik Konseyinin Amerika'dan gelen talebi kabul ettiklerini bildiriyordu."

Demirel'den önce, Mayıs 1977'de ABD Dışişleri Bakanı Warren Cristopher'in, Sovyetler Birliği toprakları üstünde uçacak U-2 casus uçaklarının Türkiye'de konuşlanması ve havalanması istemine, Başbakan Ecevit olumlu yanıt vermemiş, Christopher, buna izin verilmemesi durumunda yardımların da kesileceği mesajını vermişti. Casus uçuşları ile yardım arasında bir ilişki kurulması, Ecevit'in görüşmeyi bitirmesine neden olacaktı.

Daha sonra Demirel, aynı biçimde, U-2 uçaklarının casus uçuşlarına izin vermemişti. Ecevit'in kendisine bıraktığı "kan çanağı", "kuyruklar", "yokluklar" ülkesi olmasının, mazotun, benzinin, yağın, şekerin vb. bulunmamasının nedenini, ilkin, ABD'nin Türk hükümetlerinden istediği, Türkiye'de konuşlanan ya da konuşlanacak olan U-2 casus uçaklarının Sovyetler Birliği üstünde uçmasına izin verilmemiş olmasında aramak gerekirdi. Ecevit'in aldığı yanıt biliniyor. Türkiye U-2'lere izin vermezse, Türkiye'nin beklentisi olan yardımlar kesilecekti.

Ecevit bu izni vermediği için yardımlar kesilmişti. Demirel bu nedenle ülkeyi "kuyruklu" teslim alıyordu. Ama Demirel de izin vermediği için, darbenin koşullarının pekiştirmesinin nedenleri üstüste yığılmıştı. Demirel, "ekonomik kısımda lazım gelen tedbirleri almış, 24 Ocak (1980) kararlarını imzalamış" olmakla birlikte, NATO darbeyle ilgili planında değişiklik yapmamıştı. İki nedenden dolayı: Birincisi, NATO'nun Türkiye'de askeri darbe planlamasının gerekçesi, IMF'nin buyruklarıyla doğrudan ilgili olamazdı da ondan. İkincisi, 12 Eylülden hemen sonra söylendiği gibi, "Demirel'e söyledik, bu parlamento ile bu kararları (24 Ocak kararlarını) uygulayamazsınız" diye. "İpe bile gidebilirdik" diye de eklemişlerdi. Çünkü parlamenter sistemde, en azından kazanılmış sendikal hakların askıya alınması ya da geri alınma-

sı, ülkeyi daha büyük bir kargaşaya sürükleyebilirdi. 24 Ocak kararlarının temelini ise, işçi sınıfının, köylülüğün, genel olarak emekçi halkın ulusal gelirden aldığı payın aşağı çekilmesi oluşturuyordu. Parlamentonun feshedilmesi, siyasi partilerin kapatılması, siyasal özgürlüklerin ve özellikle genel oyun askıya alınması planın ayrılmaz öğeleriydi. Bunun içindir ki, Demirel, 24 Ocak kararlarını imzaladığı zaman, parlamentoyu ve siyasi partileri feshedecek bir askeri darbenin gerekçesini de kendi parmaklarıyla onamıştı.

9) DARBENİN BİR BAŞKA AMACI: YUNANİSTAN'IN NATO ASKERİ KANADINA DÖNMESİ

Şu da var ki, NATO tarafından, ekonomik nedenlerle bir askeri darbe planlanması, NATO'nun kimliğine aykırıydı. Yunanlı diplomatın, NATO'nun Türkiye'de bir askeri darbe planladığı haberi doğruydu, ama IMF'nin buyruklarına uyulmadığı için değil. Yukarda, aktarıldığı gibi, Sovyetler Birliği üzerinde uçacak U-2 casus uçaklarının Türkiye'de konuşlandırılması istemine, Ecevit'in de, Demirel'in de olumlu yanıt vermemesi ve benzer nedenler dolayısıyla planlanmıştı bir askeri darbe.

Kuşkusuz, "U-2 uçağı" konusu, bütünün bir parçasıydı. Bilebildiğimiz öteki parçalar, bu "bütün"ü bir ölçüde tamamlamamıza olanak sağlayabilirdi.

İkincisi:

Ufuk Güldemir'in *New York Times* arşivinden aktardığı ikinci bilgi-notu, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüyle ilgiliydi. Şöyle:

"***19 Ekim 1980** – Türkiye'deki askeri yönetim Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüne olanak sağlayan Rogers planını kabul etti."*

ABD Başkanı Carter, daha sonra, "Asıl zorlandığım konu, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına yeniden dönüşünü sağlamak olmuştu. (...) 12 Eylül harekatı olmasa bu olmazdı." diyecekti. (*Kanat Operasyonu*, s. 94.)

James Spain, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüyle ilgili olarak şunları yazacaktı: "Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına en kısa zamanda dönmesinin önemli olduğuna inanıyorduk. (...) Darbeden sonraki ziyaretimde ayrılırken General Evren bunun için iki hafta sabretmemi istedi. Tam onbeş gün sonra Rogers planıyla Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü duyuruldu." (James Spain, *Amerikan Diplomacy in Turkey*, s. 20, 22.)

Evren'in hiç bir kayda bağlamaksızın kişisel olarak aldığı bu karardan sonra Yunanistan "Ege'de fır hattını 12 mile çıkardığını", yani Ege'yi bir Yunan iç gölü haline getirdiğini ileri sürdüğü zaman, çok saygın ve sevgili dostu General Regars'ı telefonda bulmuş, dostundan kısa bir yanıt almıştı: "Ama ben şimdi emekliyim!"

10) PARASAL DESTEK: DÖKÜLEN KANLAR İÇİN

Üçüncüsü:

Spain ekleyecekti: "Askeri alandaki uzun vadeli borçlar temizlendi. Güvenlik yardımı dahilindeki silah ihtiyaç listeleri derhal ve eksiksiz olarak karşılanmaya başlandı. Millet Meclisinde aylardır bekleyen "Amerikan Türk Savunma İşbirliği Anlaşması" ve "Tutuklu Mübadelesi Sözleşmesi", Milli Güvenlik Konseyi ve Bakanlar Kurulu tarafından derhal onaylandı. (Spain, s. 25.)

Ufuk Güldemir, *New York Times* arşivinde şu bilgi-notları da saptamıştı:

*"**20 Ekim 1980** – Uluslararası Para Fonu (IMF) dün Türkiye'ye 92 milyar tutarındaki kredi dilimini serbest bıraktı.*

*"**25 Ekim 1980** – Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin 350 milyon dolar tutarındaki borcunu bir yıl süreyle erteledi.*

*"**29 Ocak 1981** – Londra'da toplanan 16 bankanın temsilcilerinden oluşan komisyon, Türkiye'nin 3,2 milyar dolar tutarındaki borcunu 8-10 yıl süreyle ertelemeyi kararlaştırdı.*

*"**31 Mart 1982** – Dünya Bankası, Türkiye'ye 304,5 mil-*

yon dolar kredi verilmesini kararlaştırdı."

Dünya Bankası yöneticisi / yetkilisi Charney: Aralık 1978'de, "Bugünkü Türk hükümeti, ekonomik darboğazı geçiştirecek önlemleri alamıyor, *Askeri yönetim gelirse*, bu güçlükleri önleyebilir." diyordu. (*12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Simge Yayınevi, s. 235.)

Askeri yönetim geliyor, bu ekonomik güçlükler aşılıyor.

Ne var ki, NATO'nun olsun, NATO'yu yönlendiren ABD'nin olsun, sorunu ve sorusu, Türkiye'de bir askeri darbenin gerçekleşmesiyle sınırlı olamazdı.

ABD Başkanı Jimmy Carter, Ufuk Güldemir'le söyleşisinde, 12 Eylül darbesini "istikrar hareketi" olarak niteleyecekti: "12 Eylül harekatından önce Türkiye'nin durumu savunma açısından tehlike arzediyordu. Afganistan'ın işgal edilmesi ve İran monarşisinin devrilmesinden sonra Türkiye'deki bu istikrar hareketi içimizi ferahlatmıştı." *(Cumhuriyet,* 21 Ocak 1985.)

11) SOKAKTA KAN, DARAĞACINDA CAN

IMF'nin serbest bıraktığı 92 milyarlık kredi dilimi, ABD'nin ertelediği 350 milyon tutarındaki borç, 16 bankanın Türkiye'nin 3,2 milyar tutarındaki borcunun sekiz-on yıl süreyle ertelemesi, Dünya Bankasının Türkiye'ye 304,5 milyon dolarlık kredi verilmesini kararlaştırması, acaba 12 Eylüle ortam hazırlayan, "ünlü" komutanın sözleriyle, "ortamı olgunlaştıran" 5.388 kişinin kanına karşılık olarak, Kürt aşiretlerindeki deyişle "kan helali" olarak mı verildi, yoksa 12 Eylülden sonra:

1) fişlenecek 1 milyon 683 bin kişi,
2) gözaltına alınacak 650 bin kişi,
3) açılan 210 bin davada yargılanacak 230 bin kişi,
4) idam cezası istenecek 7 bin kişi,
5) idam cezası verilecek 517 kişi,
6) asılacak 50 kişi,
7) işkenceden öldürülecek 171 kişi,

8) "kuşkulu" bir şekilde öldürülecek 300 kişi,

9) intihar ettiği bildirilecek 43 kişi,

10) açlık grevinde ölecek 14 kişi,

11) "kaçarken" vurulacak 16 kişi,

12) çatışmada öldürülecek 95 kişi,

13) doğal ölüm raporu verilecek 73 kişi,

14) 141, 142 ve 163 maddelerden yargılanacak 71 bin kişi,

15) "örgüt üyesi olmak" suçundan yargılanacak 98 bin 404 kişi,

16) pasaport verilmeyecek 388 bin kişi,

17) siyasi sığınık olarak yurtdışına geçecek 30 bin kişi,

18) yurttaşlıktan çıkarılacak 14 bin kişi,

19) faaliyeti durdurulacak 23 bin 677 dernek,

20) "sakıncalı" olduğu için işten atılacak 30 bin kişi,

21) işine son verilecek 854 öğretmen, 120 üniversite öğretim görevlisi ve 47 yargıç,

22) 400 gazeteci için istenecek 4 bin yıl hapis cezası,

23) 300 gün yayın yapamayacak gazeteler,

24) imha edilecek 39 ton gazete ve dergi,

25) "sakıncalı" bulunacak ve yasaklanacak 937 film için mi IMF, ABD, Dünya Bankası, 16 dünya bankası, askeri yönetimi, dolara boğdu. Kuşkusuz borçlandırarak. Hani, Dulles, Kore'ye asker gönderildiğinde, Türk askeri çok ucuz, 23 sente mal oluyor demesi gibi, bu dolarlar öldürülen 5.388 kişi içinse çok fazlaydı, öldürülecek, ezilecek, çiğnenecek, çürütülecek birkaç milyon insan içinse çok azdı. Çünkü bunu gerçekleştirenler zaten devlet bordrosundan işledikleri cinayetlerin fazlasıyla karşılığını almıştı.

Örneğin, Çatlı. 7 TİP'li genci boğduracak, daha sonra, 12 Eylül yönetimi, ASALA ile "savaşması" için, Çatlı'yı Avrupa'ya gönderecek. Silahı ise CIA'nın verdiği eroin olacak. ve ücreti eroinle ödenecekti. Özgür dünyanın özgür ülkesinde (!) İsviçre Cezaevinden CIA'nın uçurduğu, çevresinde emniyet müdürlerinin, aşiret reislerinin pervane olduğu, 12 Eylülün simgesel kimliğidir. Cemal Süreya'nın bir şiirinin anımsattığı gibi, "salt bu nedenden dolayı" da yargılanmalıdır 12 Eylül.

Örneğin, 7 TİP'li genci boğarak öldüren otuz yıl bulunamamıştı. 7 idam cezası sırtında, iş kuruyor, ama evleniyor, çocuğu oluyor ve çocuğunu çok seviyor. Her ikisi için kitaplar hazırlanıyor. İdam cezaları kaldırılıyor şemsiyesi altında, CIA patentli/görevlilerin idamları yıkana yıkana, çamaşır sabunu gibi tükeniyor. Tükenmiyor da küçücük bir şey kalıyor, işin gülünç olan yanına bakınız ki, Yargıtay "yanlış" bir kararla tahliye ediveriyor Kırcı'yı.

Örnek çok. Ama soru şu: "NATO burada nerede?"

12) NATO İLE KORUNAN SİSTEMİ "KORUMAK" İÇİN KATLİAM

NATO'nun görevi, NATO ile korunan sistemi korumak olarak özetlenebilir. NATO ülkelerini değil, NATO ile korunan sistemi korumaktır NATO'nun amacı. Dışardan, özellikle Sovyetler Birliği'nden gelecek saldırılara karşı, içerden sisteme yönelik eylemlere karşı, kendi sistemini savunur.

11 Eylülden sonra, NATO ile korunan sistemi, sistemi tehdit eden NATO dışı ülkelerde de koruması kararlaştırılacaktır.

NATO, NATO üyesi ülkelerde, sistemi korumayı, "dolaylı saldırı" kavramına dayandırmıştır. Eisenhover Doktrini ile, ABD, *"uluslararası komünizmin, silah kullanmadan, dolaylı olarak da saldırıya geçebileceği" görüşünü savaş doktrini olarak kabul etmişti. Rockfeller Grubu tarafından hazırlanan ve ABD yönetimine verilen bir raporda, "açık saldırıların yanında, ondan daha tehlikeli, saldırı görünüşünde olmayan başka tür tehditlerin varlığından"* sözedilmişti. *"Bu tehditler, içerden yapılmak istenen değişim ve dönüşümlerdi."* Bu saldırıların, bazan iç savaş biçiminde, bazan devrimci hareket biçiminde, bazan demokratik akımlar biçiminde ve bazan reform hareketleri biçiminde maskelenmiş saldırılar olduğu belirtiliyordu. Bunlar açık saldırı değil, dolaylı saldırılardı. ABD, kendisine bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerde, halkın kendi iradesiyle ve girişkenliği ile oluşturacağı demokratik

dönüşümleri bile kendisine yöneltilmiş maskeli komünist tehdidi olarak nitelemş ve bu "dolaylı saldırı"lara karşı "saldırı"yı ve "özel savaşı", savaş stratejisinin resmi politikası haline dönüştürmüştü.

Aşağıdaki alıntılar, Sivas, Kahramanmaraş ve Çorum olaylarıyla simgelediğimiz "iç savaş" girişimlerinin arkasındaki güçleri ve bunların iç bağlantılarını açıklamamıza olanak sağlıyorlar. Şöyle:

*ABD Kara Kuvvetleri Bilimsel Araştırma Dairesi Başkanı, **New York Herald Tribune**'da yer alan bir konuşmasında, "Birleşik Amerika'nın, "solcu" rejim ve hükümetleri devirmek için yerli kuvvetleri komandocu-partizan metodlarına göre eğitmeli ve gerekli silah ve malzemeyle donatmalıdır." (M. Fahri, **Amerikan Harp Doktrinleri,** s. 302.) diyor. D. Galula, **Ayaklanmaları Bastırma Hareketleri** kitabında, "Ayaklanmaları bastırmakla görevli olan tarafın ... **bir siyasi partinin rehberliğine** gereksinimleri olduğunu" belirtiyor; G. Synder "Yerel kuvvetlerin bütün komuta ve idari organları Amerikan uzmanları tarafından kontrol edilmeli, ama bu kontrol işleri o ülke kamuoyundan gizli tutulmalıdır." diye yazıyordu. (**Deference and Defence,** s. 23-28'den aktaran: Erdost, Ülke, 1, 1978, s. 76.)*

Bir İtalyan tetkik hakimi, üç jandarmanın öldürülmesini araştırırken, "Gladyo" adlı gizli NATO kuruluşuyla karşılaşmıştı. 1956 yılından bu yana İtalya'da gladyo vardı, ve bütün NATO ülkelerinde ayrı adlar altında kurulduğu saptandı. İtalyan Tetkik Hakimi, 24 Ekim 1980'de, "Gladyo" için soruşturma başlatacaktı.

Gladyo bütün NATO ülkelerinde vardı ve Brüksel'deki NATO merkezinden yönetiliyordu. Amacı, kısaca, komünistleri yok etmekti. Yok edileceklerin "komünist" olması gerekmiyordu, "komünist" olarak adlandırılması yeterliydi.

Türkiye'de, 1952'de Özel Harp Dairesi olarak kurulmuş, 5 Mart 1959'da, Zorlu ile Dulles arasında Dolaylı Saldırı Anlaşması imzalanmıştı.

İtalyan gladyosu ile organik bağı olan P2 Mason Locası

(P2ML) Başkanı Licio Gelli, "İtalyan gladyocular ile Türk ülkücülerin CIA güdümünde çalıştıklarını" söyleyecektir.

"Türk ülkücüler"i homojen bir bütün olarak algılamamak gerekir. 1968-70 yılları arasında 45 komando kampı kurulmuş, bu kamplarda 250 bin komando eğitilmişti.

45 komando kampına dokunulmamış, 250 bin genç "komando" olarak, yani adam öldürmek için devletin bilgisi içersinde, ama yasal olmayan yöntemlerle eğitilmişti. ABD Başkanı Johnson, 1964'te, Birleşik Devletler Harp Akademisinde yaptığı bir konuşmada, "şu sırada, 344 ekibimiz 47 ülkede iç savaş taktiklerini öğretiyor" sözlerinin basında tartışıldığı sırada, Türkeş, "sabotaj, katliam, suikast gibi gündelikleşen olayların sonuç olduğunu" söylüyor, "komünist emperyalizmin ülkemize saldırıyı geçmesini" de "neden" olarak niteliyordu. Anarşizmin sebebi, ona göre, "Türk devletinin yıkılmak, Türk milletinin ve vatanının bölünmek, parlamenter rejimin ortadan kaldırılmak, yerine komünist bir diktatörlük kurulmak istenmesiydi.".

Orgeneral Bedrettin Demirel, "Benim kanaatim, diyecekti, 1978'de, en geç 1979'da müdahalenin yapılmasıydı. (...) Sayın Evren bir ordu müdahalesi için "zamanın iyi seçilmesi" kanaatinde idi." (*C. arcayürek Açıklıyor, 9*, s. 269.)

Süleyman Demirel, 12 Eylülün 25. yılında, Bedrettin Demirel'in sözlerine gönderme yapıyor: "Bedrettin Demirel'in beyanı var. Diyor ki, 'Biz bunu bir sene önce yapmalıydık? Orgeneral, o zaman Akademiler Kumandanı. *'Ama olgunlaşsın diye bekledik'* diyor. Bunu yapıyor, ama ben hükümetim, bana tek bir suçlamada bulunmuyor. Çünkü kendisi biliyor. Ben kendisine 'Ne istersen yapacağım' demişim." *(Radikal,* 12 Eylül 2005.)

13) ÇORUM: DARBE ORTAMINI OLGUNLAŞTIRMA

Bir kez daha yineleyelim: 12 Eylüle en yakın yığınsal eylemler Çorum'da yaşanmıştı. İki aşamalıydı, günlerce sürdü. Birinci aşamada, 27 Mayıs 1980'de MHP Genel Başkan Yar-

dımcısı Gün Sazak, Ankara'da piknik dönüşü evinin önünde vuruldu. Bu, MHP ve Ülkü Ocaklarının Çorum olaylarını tetiklemesinin nedeni olarak gösterilecekti. Malatya, Sivas, K. Maraş ve Çorum olaylarının başlangıcında, olayları başlatma nedeninin, sağdan ya da güvenlik güçlerinden öldürülmüş insanlar olduğu söylendi. Yukarda belirtildiği gibi, Evren'in komutanlarıyla belirlediği darbe günlerine, bu olayların rastlaması, bir raslantı olmamak gerek. Ayrıca belirteyim ki, ben bu olayları irdelerken, Kızıl Tugayları anımsarım. Kızıl Tugayların kaçırdığı (16 Mart 1978) Hristiyan Demokrat Parti Lideri Aldo Moro'nun öldürülmesini anımsarım. Çünkü Moro'yu kaçıran ve öldüren Kızıl Tugaylar, NATO gizli örgütü Gladyo tarafından infiltre edilmişti, yani Kızıl Tugayların içine Gladyo sızmıştı. Moro'nun, komünist partisi ile hükümet kurduğu için NATO tarafından, üstelik "aşırı-sol" bir örgüt kullanılarak öldürtüldüğü ortaya çıktı. Gün Sazak'ın öldürülmesini de, Çorum'da iki güvenlik görevlisinin ölüsünün bulunmasını da bu açıdan değerlendirmek gerekir kanısındayım.

1980'in ilk aylarında, *Demokrat*'ta "Haftalık" başlığı altında yazıyordum. Sanırım Adana çevresinde iki jandarmanın öldürüldüğünü radyo ya da televizyondan işitince, "Anarşist Eğilimler Üzerine" ya da benzeri bir başlıkla bir yazı yazmıştım. Dursun Akçam telefon etti, bu yazının yanlış anlaşılacağını, arkadaşların benden yeni bir yazı istediklerini iletmişti. Ben de, yeni bir yazı yazmayacağımı, gerekirse, iletişimdeki aksamadan dolayı yazımı yayınlayamadıklarını yazsın arkadaşlar dedim. Öyle de oldu. Daha sonra anarşist eğilimlerle ilgili yazımı genişleterek, Marx ve Engels'ten alıntılarla pekiştirerek yeniden yazdım, Vahap Erdoğdu'nun çıkardığı *Ülke*'de yayınlandı. Vurguladığım şey, jandarma / subay öldürmenin devrimcilerin işi olmadığını, öldürenlerin, dolaylı da olsa dışardan güdülendiklerini bilmedikleriydi. Şimdi de, Çorum'da olayları başlatmak için Gün Sazak öldürülüyordu. Öldüren ya da öldürenler kimlerdi, bugün de bilmem, ama gladyo tarafından güdülendikleri kesin. Darbe

için ortamı olgunlaştırmak istiyorlar, Çorum'da, ellinin üstünde insan, en vahşi yöntemlerle, darbenin *olgunlaşması* için "kurban" ediliyordu.

Demirel'in söyleyişiyle, bu sözleri "giydirmek gerekiyor". İşte Çorum olaylarını öncesinde ve sonrasında tanımlayan yorumlar:

(1) İskilip'te "Ülkücü Gençlik" imzasıyla dağıtılan bildiride, "*Müslüman Türk Milletini, bölmek, parçalamak, yok etmek isteyen komünist cinayet şebekelerine karşı*", "Büyük Türk Milleti", "Ülkücü Türk Gençliği"ne destek vermeye ve "Büyük Cihada hazırlanmaya" çağrılır. "Kanımız aksa da zafer islamın!, Yolumuz Allahın yolu!" sloganıyla da biter bildiri.

(2) Mahallenin Oba Başkanı Eyüp Gül, ÜYD Çorum Başkanı Seydi Esenyel'i evinin önünde karşılamış, "Başkan, demişti, alevilere ait 30'u aşkın ev ve işyeri tahrip ettirdim. Bir yandan da devam ediyoruz. 8 tane rehinemiz var." ÜYD Başkanı, "Yapılan her hareketin Türk milletinin bölünmezliği ve parçalanmaması için yapıldığını" söyler. Bir inşaatın bodrumunda kolları bağlı bulunan rehineler, hava karardıktan sonra, bir tarlaya götürülerek öldürülecektir.

(3) *İçişleri Bakanı Mustafa Gürcügil*, basın toplantısında, Çorum olaylarının solun bir tertibi ve devleti yıkma eylemlerinden biri olduğunu söyler: "Devlete destek vermek düşüncesiyle hareket eden bir sağ grup, devleti yıkmak isteyenlerin karşısına çıkmıştır. Aslında siyasi gayeli ve siyasi hedefli olan sol gruptur." (*Cumhuriyet*, 14.07.1980.)

(4) *Başbakan Süleyman Demirel*: "*Eğer bu fitne CHP'den destek görmezse, devlet bu fitneyi çok kısa bir zamanda söndürür. (Cumhuriyet,* 11 Temmuz 1980.)

(5) *MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş*: "Allahı bir, kitabı bir, vatanı ve devleti bir olan milletimiz birbirine düşürülmek için türlü ihanet tertipleri ile karşı karşıyadır." *(Tercüman,* 6 Temmuz 1980.)

(6) *MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan*: "Çorum'da anarşinin fevkalade önemli bir noktaya ulaşarak, bir iç savaş

boyutlarına vardığı müşahade edilmektedir." *(Cumhuriyet,* 4 Temmuz 1980.)

(7) 15. Piyade Tugay Komutanı Tuğgeneral Şahabettin Esengün: "Çorum olayları bir mezhep kavgası değildi. Böyle bir imaj verilmeye çalışılmıştır. Mezhep ayrılığı, aşırı sağ ve aşırı solun çatışması için bir provokasyon olarak kullanılmıştır." "Ne amaç güttüler, neden bu kadar insan öldürdüler, öldürttüler! Niçin evler, işyerleri yakıldı, yıkıldı? Amaçları neydi! Ülke çapında bir iç ayaklanmanın provası mıydı? Yoksa bir askeri darbeyi, bir askeri ihtilali zorunlu kılacak bir şey mi yaratmak istediler? Bunu çıkaramıyorum." *(Nokta,* 18 Haziran 1986.)

(8) İçişleri Bakanı *Hasan Fehmi Güneş, "Türkiye'de yaşanan birçok toplumsal olayda, MHP ile ortak çalışan CIA ajanı Peck'in imzası vardır. Peck, MHP'lilerle, MHP Genel Sekreteri Necati Gültekin'le, bu arada başka kişelerle de görüşüyordu.* Yine raslantıya bakın ki, *Peck'in gittiği yerlerde olaylar çıkmaya devam ediyordu. Örneğin gezisinden bir süre sonra Çorum olaylarının patlak vermesi ilginçtir." (Akis,* sayı: 3.)*

*Sadık Eral'ın (*Çaldıran'dan Çorum'a*) *Anadolu'da Alevi Katliamları* (Yalçın Yayınları, İstanbul, Ağustos 1993, s. 73-78) kitabının "Çorum'da Bir Amerikalı" başlıklı bölümünde, Çorum olaylarının ardından Türkiye'den ayrıldıktan sonra, "Profesör" sıfatıyla Türkiye'ye gelerek MHP'de konferanslar verdiği belirtilen Peck ile ilgili olarak "sınırsız-sorumsuz" Cahit Polat'ın bana ilettiği notlar arasında şu paragrafların da altını çizmişim:

"— 12 Eylülden hemen sonra, MHP Genel Merkezinde yapılan aramada, Emekli Hava Generali MHP'li Necati Gültekin'in not defterinde şöyle bir kayıt vardı: "ABD Elçiliğinden Alexander Peck gelecek, konferans verecek...".

"— Türk Hükümeti (...) İran'dan (Hümeyni yönetiminden) çok ilginç bir istekte bulunacaktı. Tahran'daki ABD Büyükelçiliğinde bulunan belgelerde, Türkiye'deki ABD diplomatlarının mezhepçilik ve alevilikle ilgili çalışmalarını içeren kısımların sansür edilmesiydi. İran hükümeti bazı tavizler karşılığında bunları kabul edecekti... (II. Sekreter Gene Christy'nin Sivas ve Kahramanmaraş gezileri, I. Sekreter Alexander Robert Peck'in Amasya-Tokat gezileri ve Eugenie Price'nin (III. Sekreter) Zile gezileri gibi...)."

14) SONU

Çorum olayları ile Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in kuvvet komutanlarıyla yaptığı toplantılarda belirledikleri "darbe" tarihlerinin örtüştüğünü bir kez daha belirtelim. İkincisi, Çorum olayları, 12 Eylül öncesi öldürümlerin nedenini olduğu kadar, sonrasında yaşanan işkenceleri, hücreleri, darağaçlarını ve nedenlerini de açıklar. Amaç açıktır: *Komünistleri yoketmek.*

Şu da var ki, yokedileceklerin "komünist" olmaları gerekmiyordu. "Komünist" olarak nitelendirilmiş olmaları yeterliydi. Örneğin, Kahramanmaraş katliamının ardından, Mecliste, MHP sözcüsünün, "Komünist katliamı, bir mezhep mensupları katlediliyormuş gibi gösteriliyor!" yakınmasından da çıkarılacağı gibi, Malatya'da, Sivas'ta, Kahramanmaraş'ta olduğu gibi, Çorum'da da aleviler, "alevi" oldukları için değil, "komünist" oldukları için ya da "komünist" olarak nitelendikleri için öldürülmüşlerdi. Alevilerin laiklik çizgisinden ayrılmamaları, tarikat ve cemaatlerin içersinde eritilememeleri, sola (sosyal-demokrat partilere) oy vermeleri, onların komünist olarak nitelenmesinin nedeni olmuş, bu nedenle de "komünist katliamı"nın kurbanı olmuşlardı.

12 Eylülün ortamını oluşturan Çorum olaylarından fotoğraflar daha yukarda sergilenmişti. 12 Eylülün ideolojisini ve amacını açıklayacak olan, Çorum olaylarının yorumlarından ise şu özet sonuca ulaşmak olanaklı:

Darbe Planı NATO'dan. Hazırlık ve uygulama planı CIA'dan. MHP ile elele, kolkola. Ülkü Ocakları uygulayıcı. Genelkurmay Başkanı ve komutanlar, Ülkü Ocakları içinde yeralan "komandoların" döktüğü kanın açtığı yoldan yönetime yürüyor. Görev bellidir: Komünstleri yoketmek ve Beyaz Saray adına ülkeyi yönetmek.

Bitişi: 17 Kasım 2005, Ankara
Pir Sultan Abdal Dergisi, Eylül-Kasım 2005, Sayı: 61

AHMET YILDIZ:
MUZAFFER İLHAN ERDOST'LA SÖYLEŞİ

EDEBİYAT VE ELEŞTİRİ
83 / EYLÜL-EKİM 2005

25-26'ya yakın kitabınız var. Bunlar edebiyattan politikaya içiçe yazılar. Özellikle 1990'dan sonra ardarda yayınladığınız kitaplar bölgemiz ve Türkiye odaklı canalıcı politik sorunlara eğiliyor. Her kitap yazarının çocuğudur...

Kuşkusuz...

Sol Yayınları da...

Hayır ben o kitapların çocuğuyum desek daha iyi...

Sanki emperyalizmin her hamlesini, beş on yıl önceden haber veriyorsunuz. Son kitabın ismi bir çığlık gibi: *Kuşatılmış Ülke, Kuşatılmış Yazılar*. Bunun için mi bu adı taşıyor...

Evet bir çığlık gibi... Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasıyla birlikte daha çok ağırlık verdim canalıcı sorunlara. Şu var ki bugün ülke tam kuşatılmış durumda. Kuşatma karşısında derinlemesine ve özgün inceleme kitaplarına toplum da duyarsız. Duyarsız mı yoksa bu konulardan kaçıyor-

lar mı? Bilemiyorum.

Elmalarla armutlar gibi bütün kavramlar birbirine karıştırıldı. Solculukla milliyetçilik... Bir çılgınlık dönemi yaşıyoruz.. Örneğin "ulusların kaderini tayin etme hakkı" mı, yoksa "halkların kaderini tayin etme hakkı mı?" Bu temel kavramlar bile karıştırılıyor... Ama ben şurada duracağım basından söz etmişken. Basınımız tarihinin en alçak durumunu yaşıyor diyorlar. Böyle mi sizce de?

Bu kadar ağır bir tanımlama benim en azından bakışım olsa da ifade biçimimi zorlar. Ama basının, genel olarak televizyon yayınlarında sulandırıldığı, popülerleştirildiği, gerekli düzeyin altına itildiği doğrudur. İkincisi basındaki adların birçoğu şişirilmiş, özelleştirilmiş adlar olduğudur. Yani özel amaçlarla şişirildiklerini görmek gerekir. Hem içerden, hem dışardan. Bakıyorsunuz, şu ya da bu biçimde ülkeyi bölmek, geriye götürmek amacıyla uluslararası sermaye tarafından etnik ve dinsel gericiliğin içiçe geçtiği bir kıskıca alınmış bir durumda buluyoruz kendimizi. Bazı yazarlar ve basın organları da bu duruma destek için önceden hazırlanmış. Bu durum satışı da duyumsatır bize. Satılmış insanlar vardır. *Hürriyet*'te yazan bir gazeteci, örneğin, bir dergideki söyleşide soruları yanıtlarken diyor ki, "ABD istediğini mutlaka gerçekleştirir". Birincisi "SS1 modeli"dir diyor. İkincisi "SS2 modeli". Soruyu soran biliyor ama, birinci modelin açılımını istiyor. "Seve seve yaparsan" diyor. İkincisi ise "yani şey" diyor, "basın yasası izin vermiyor" diyor... Bir ülkenin yazarını düşünün ki, "ABD'nin dayattığını seve seve yapmazsanız, Can Yücel'in *Seke Seke* kitabının sonunu anımsatan SS ile size bunu yaptırır" diyor. Bu, çürümüşlükle, kokuşmuşlukla açıklanabilir mi?

Uluslaşma, ulus, ulusal sorun nedir, bu konuya değinsek daha başında...

Ben bunu yazmıştım. Bendeki birikimi hiçbir kaynak

göstermeden deneme biçiminde yazmaya çalışmıştım.. Burada karşılaştığımız sorun şudur. *Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme* 1991'de mi yayınlanmıştı..

1991'de..

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla örtüşüyor yayın tarihi. Kürt ulusu, Türk ulusu adlandırması dillerdeydi. Güncel olarak konuşma dilinden hareketle halk ağzıyla Oğuz ulusu, Kürt ulusu, Türk ulusu deniyorsa bir şey demem. Ama modern toplumda tarihsel süreç içinde oluşmuş, modern toplumlara özgü yeni bir toplumsal biçimlenmedir ulus. Ulus kavramı öyle her anlama gelen bir kavram değil, bilimsel bir kavram olarak alınmak gerekir.

Edebiyat ve Eleştiri okurları için de burdaki ulus tanımını yinelemekte yarar var diye düşünüyorum. Biliyorsunuz, Stalin, Bauer'in "ulus" tanımını eleştirdiği *Marksizm ve Ulusal Sorun* adlı irdelemesinde, ulusu bir ırk ya da aşiret topluluğu değil, tarihsel olarak oluşmuş insanlar topluluğu olarak niteler. Ulusun ayırıcı özellikleri olarak da "dil birliği"ni, "toprak birliği"ni, "iktisadi yaşam birliği"ni, "kendi kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliği"ni ulusu oluşturan temel öğeler olarak alır ve şu tanımı yapar: "Ulus, tarihsel olarak oluşmuş, kararlı bir dil, toprak, iktisadi yaşam ve kendini kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğidir."

Stalin'in metninin Lenin'in onayından geçtiği söylenir. Yazıldığı tarihte, 1914'te, Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya doğru ilerleyen bir uluslaşma süreci yaşandığı bilinir. Tek uluslu devletler ile Doğu Avrupa'daki çok uluslu devletler içiçe girer. Ulusal hareketin ilerici niteliğini vurgulayan Stalin, Ekim devriminden sonra her ulusal hareketin ilerici olmadığını yazacaktır. Ekim devrimiyle birlikte, sosyalist ve emperyalist iki dünya sistemi arasında, emperyalist gericiliği güçlendiren ulusal hareketlerin "gerici" niteliğine vurgulama yapılır. Örnek de verir: Mısır'da burjuvazi önderliğindeki uluslaşmayı İngiliz emperyalizmiyle bağdaşık bir hareket ol-

duğu için gerici bir hareket olarak, Afgan kralının bağımsızlık hareketini ise feodal niteliğine karşın ilerici bir hareket olarak niteler. Hareketin sınıfsal niteliğinden çok, emperyalizmi güçlendiren ya da zayıflatan özelliği ön plana çıkarılır.

Günümüzde, emperyalizmin güdümündeki Kürt ayrılmacı hareketini, marksist açıdan çok iyi değerlendirmek gerekir. Bunun gibi, ABD emperyalizmiyle sürekli ittifak aramış olan, ABD'nin kimi zaman ortamını sağladığı, kimi zaman yolunu açtığı, kimi zaman modern silahlarla donattığı, resmi dilde "terörist" olarak, Pentagonun ve Beyaz Sarayın güdümündeki sivil örgütlerin diliyle "kurtuluş savaşı veren örgüt olarak" nitelenen PKK eylemlerini bu açıdan değerlendirmek gerekir.

İşte benim, sizin de dikkat çektiğiniz, *Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme* adlı denemem bu açıdan önem taşır. Stalin "ulus"u tanımlar. Benim yazımda "uluslaşma" sürecinin açılımı ağırlıklıdır. Ulus-öncesi dönem ile uluslaşma arasındaki toplumsal yapıdaki değişme ve dönüşüm, burada, ulusun tanımında ön plana çıkar. Benim tanımım, yeni-sevrcileri tedirgin etmiş, sorunu tartışmaktan yoksun kimileri başıma çuval geçirmeye kalkışmışlardı...

Evet ben de okudum, Erdost gibi aydınlar artık tarihe gömülmelidir gibi bir yazıydı...

Neyse. Şu biliniyor ki, Kürt "realitesi"ni / gerçeğini, en somut bir biçimde, 1965'te ben yazdım ve ilk kez 1966'da yayınlanan *Şemdinli Röportajı* adlı kitabımda ben koydum. Gene şu biliniyor ki, 12 Eylül öncesi yazılarımda (ki 12 Eylülden önce de sonra da yargılandım) Kürtlerin demokratik haklarının tanınması savaşımını, Kürtçülük yapılmasına karşı çıkarak, ben verdim. İHD Ankara Şube Başkanlığım sırasında bunu daha somut planda sürdürdüm. Ama, *Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme* yazımı yayınladıktan birkaç yıl sonra okumuş olan biri, "Kürtçü Kürt"lerin bana karşı niçin savaş açmadıklarını sorarak, rahatsızlığını dile getirdiğini de belirteyim.

Ulus tanımı, *Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme*'de özenle, idealist kavramlardan soyutlanarak ve toplumsal değişim ve dönüşüm süreci içersinde netleştirilmeye çalışılmıştı. Ulusu orada şöyle tanımladım:

"*Ulus, bireylerin, belirli sınırlar içersinde, boy gibi, kabile ve aşiret gibi birliğe kan bağıyla bağlı olmaktan; köleci ve feodal birliğe bedensel bağlılıktan (bağımlılıktan); tarikat, mezhep, din gibi bir birliğe inançsl bağlarla bağımlı bulunmaktan, toplumsal ölçekte kurtulmalarının, yani özgür bireyler haline gelmelerinin maddi temelini oluşturan ekonomik bütünleşme üzerinde, siyasal olarak örgütlendiği birliktir.*"

Geçenlerde Ali Nejat Ölçen, *Türkiye Sorunları* adlı derginin son sayısını getirdi. "Emperyalizmin Panzehiri Ulusalcılık" yazısında Ölçen, *Ulus, Uluslaşma*'dan şu paragrafı aktarmıştı.

"*Bugün 'ulus' birliği olarak yaşayan topluluk içinde, ırk gibi, dil, din, mezhep gibi farklılıkları, geriye doğru derinleştirerek karşıtlığa ve dolayısıyla düşmanlığa dönüştürmek de, bu farklılıkları, geçmişten gelen özellikler ve zenginlikler olarak algılayarak insanlığın gelişmesinin dinamiğine dönüştürmek de olanaklı.*"

Ben, başından sonuna değin, özellikle de İHD'de görev üstlendiğim zaman, ırk, din, mezhep gibi farklılıkları, "insanlığın gelişmesinin dinamiğine" dönüştürmeye çalıştım. Bu görüşler, farklılıkları, geriye doğru derinleştirerek karşıtlığa dönüştürmek isteyenlerin yukarıdan ve aşağıdan kıskacı içinde, kuşatılmış yazılar olarak kaldı.

Bugün bile, seni, benim yazılarımı yayınladığın için, beni senin dergine yazılarımı verdiğim için eleştirip tavır koymuyorlar mı? Bilginin olmadığı yerde "bilisizlik" (cehalet) sezinlenemez, ama bilginin yoğunlaştığı, derinleştiği yerde, cehalet azgınlaşır ve bilgiyi yokumsayarak ve saldırganlaşarak kendisini koruyan bir zırh oluşturur. Bu süreci yaşıyoruz.

***Cumhuriyet*'te yayınlanan İHD ile ilgili konuşmanızda "Ben insan hakları savunucusuyum. Soyut insan**

hakları savunucusu değil, içinde binbir oyun, hile, canbazlık gizlenen 'insan hakları'nı değil" diyorsunuz. "Oyun", "hile", "canbazlık" ile neyi amaçlıyorsunuz?

PKK açısından şu kesin: ayrılmak, ayrı devlet kurmak. Bu görüşün yanında olanlar, PKK'nın siyasal partiye dönüşmesinin gereğini vurguluyorlar. Siyasal erkin, PKK'nın "ateşkes" çağrısına uymasını isteyenler ya da PKK'nin ve PKK yandaşlarının "barış, hemen şimdi" çağrıları, PKK'nin "savaşan taraf" olarak kabul edilmesini ve bunun bir sonraki ifadesi olan "ulusal kurtuluş savaşı" veren örgüt olarak tanınmasını siyasal erke, hükümete dolaylı biçimde dayatan çağrılardır. Herkes kendi düşüncesini özgürce sergilemelidir. Ama bu tür düşüncelerin, insan haklarının arkasına saklanarak ve insan hakları bulandırılarak kullanılmasına karşı olduğum için "oyun"dan, "hile"den sözettim.

Kimi insan hakları kuruluşlarının, siyasal erki "ateşkes"e uymaya çağırması, insan haklarını, PKK'nin politik amaçları doğrultusunda kullanmak istemesinden başka bir şey değildir.

Son "Kırandi olayı"nda, yani jandarma eri Kırandi'nin tutsak (esir) alınması olayında İHD yönetiminin koyduğu eylemlerin ve bazı aydın girişimlerinin arkasında, PKK'yı "ulusal kurtuluş savaşı veren" örgüt olarak dolaylı tanımanın utangaç ya da örtülü ifadesi gizlidir. Biliyorsunuz, "ulusal kurtuluş savaşı" veren örgütlerin "savaşan taraf"a yönelik "terör" eylemleri terör sayılmıyor, savaş-dışı öğelere (kadın, çocuk, yaşlı ve tutsaklara) kötü muamele ise insanlık suçu sayılıyor. Düşününüz, 1 Haziran 2004'ten 15 Temmuz 2005'e kadar PKK 114 güvenlik görevlisi öldürmüş. Bu, savaşın doğal bir sonucu sayılıyor. Bir er kaçırılıyor, tutsak alınıyor. Bunun serbest bırakılması için İHD 34 yerde geceleri mum ışığında açlık eylemi yapıyor. Ne kadar etkileyici bir eylem değil mi? Ama amaç bir erin serbest bırakılması mıdır, yoksa PKK'nin savaş-dışı öğelerden olan tutsaklara iyi davrandığını dünyaya duyurmak mıdır?

Önceden de bu tür tutsak alınmış askerleri kurtarma komedileri yaşanmıştı sanırım...

O olayın denebilirse bir karikatürü bu. Çünkü otuzbin insanın yaşamını yitirmesinden sorumlu olan ve 1984'te Şemdinli ve Eruh jandarma taburlarını video çekimi altında makineli atışıyla tarayarak "savaş"ı başlatmış bulunan PKK'nin, çocuk, kadın, yaşlı dahil her yaştan ve sınıftan insanı öldürdüğü bir gerçek. 1993 Mayısında (Sivas kıyınından bir ay önce) 33 askeri kurşuna dizmekte duraksamamış olan PKK, beş askeri "tutsak" alıyor! Sonra bu beş askeri, Türkiye Cumhuriyeti'nin görevli ve sorumlularına bir belgeyle teslim etmenin senaryosunu uygulamaya koyuyor. Anımsarsan İHD genel başkanı Akın Birdal, Mazlum-Der başkanı, Refah Partisinden bir milletvekilinin başı çektiği bir gruba ikinci gidişlerinde bu beş "TC askeri" teslim edilirken, bunların sağ salim teslim edildiklerine dair bir kağıt imzalatılmıştı.

Bu kağıt bir belgedir PKK için. İki şeyin belgesi: Biri ABD ve AB'nin Cenevre Sözleşmesi'ne uy komutuna uyduğunu Öcalan'ın kanıtlaması için belgedir. İkincisi, savaş "tutsak"larına iyi davranan bir örgüt olarak savaşan unsurlara karşı terör eylemlerinin terör sayılmayacağının belgesi oluyor bu belge. Dolayısıyla bu belge PKK'nin "ulusal kurtuluş savaşı" veren bir örgüt olarak Birleşmiş Milletlere, Filistin Kurtuluş Örgütü benzeri gözlemci alınmasını sağlayacak bir belge de oluyor.

Kırandi olayı da bu olayın bir karikatürü işte. Ama esas senaryo erin kurtarılması için uygulamaya konan senaryodur.

Benim, "içersinde hile, oyun, cambazlık gizlenen insan hakları ile ilgim yoktur" derken vurgulamak istediğim bunlar ve benzer olaylardı.

Uluslaşma kendi iç dinamiğiyle oluşan bir süreç.. Ama Türkiye'de uluslaşma kendi iç dinamiğiyle değil de çok kullanılan deyimle jakoben biçimde yukarıdan aşağıya birkaç devrimcinin, Kemalizmin oluşturduğu

yapay bir uluslaşma projesi ki bugünkü sorunların temeli burasıdır diye itiraz ediliyor..

Kapitalist biçim altında sanayileşme, Marx'ın kullandığı gibi söylüyorum, kapitalist biçim altında sanayileşme uluslaşma süreciyle örtüşür. Bunun önkoşulları vardır. Bu geniş konudur, şimdi tartışmayalım.

Kemalizmi, sınıfsal açıdan, küçük-burjuva demokratik devrimi olarak nitelemek olanaklı. "Küçük-burjuva", yani kendisine ait üretim araçları olan, kendi emeğini istihdam eden, geçimini sermayesi ve emeğiyle sağlayan, kırsal alanda köylülük, kentsel alanda esnaf ve zanaatçı, yaşam düzeyleri ve biçimleri köylülükle, esnaf ve zanaatçıyla örtüşen öğretmen, memur vb..

Küçük-burjuva demokrasisi diyoruz, bu, küçük-burjuva sınıf ve katmanların çıkarlarıyla, bağımsızlıkla, daha genel bir anlatımla sermayeyi ve emeği dengeleyen ideolojisiyle örtüşen bir demokrasidir.

Siyasal erkin temsil ettiği bir ideoloji, küçük-burjuva özlemleri de kucaklar, ama küçük-burjuva unsurların denetiminden bağımsız, giderek özerk duruma gelen bir küçük-burjuva bürokrasisi oluşur. Dolayısıyla, küçük-burjuva çıkarları temel alsa da bürokratik bir egemenlik dönemine geçilmesi kaçınılmaz olur. Özellikle tek parti döneminde. Ama yine de burada, emekçi yığınların özlemleriyle örtüşen, bağımsızlık, ulusallık, halkçılık gibi, laiklik, devrimcilik ve devletçilik gibi ilerici anlamda bir bürokratik egemenlikten sözetmek olanaklıdır. Kuşku yok ki, kapitalist süreçte, sermayesi ağır basanlar burjuvalaşır, emeğin ağır bastığı çoğunluk proleterleşir. Burjuvalaşma, giderek siyasal erki kendi egemenliği altına alır.

27 Mayıs 1960 sonrası ya da 1961 Anayasası, bu sınıfsal değişimle örtüşür. Bu, aynı zamanda, modern burjuva toplumun modern sınıflarının siyasal yelpazede temsil edilmeye başlandığı dönemdir. Baskıya karşın modern sınıfların, yani burjuvazinin, küçük-burjuvazinin ve işçi sınıfının sınıf olarak siyasal ortamda çıkarlarının karşılıklı savunulduğu de-

mokratikleşme sürecinin ileriye doğru götürüldüğü bir dönem.

Dolayısıyla işçilerin sendikalaşması, grev ve toplu sözleşme hakkı, köylülerin ürünlerinin taban fiyatını yüksek tutan siyasal partilere oy vermesi, demokratikleşmenin ileriye doğru gelişen süreçleri olarak anılabilir.

Emeğin ulusal gelirden aldığı payın oranı aynı zamanda demokratikleşmenin göstergesidir. Şu da var ki, işçi ücretlerinin artması ve tarıma dayalı hammadde fiyatlarının yükselmesi, aynı zamanda sermayenin kar, faiz, rant biçiminde ulusal gelirden aldığı payı aşağı çeker. Bu, aynı zamanda, gelişme sürecindeki ülkelerde sermaye birikimini yavaşlatır. İstihdam olanağı, artan nüfusa oranla daha fazla azalır. Sermaye için bunalım, genel bunalımla örtüşür. Başka şeyleri saymazsak, faşizmin ayak sesleri bu dönemde daha da artar, yoğunlaşır.

Dış etkilerden, emperyalist baskılardan ve güdülenmelerden bir an için yalıtarak söylersek, 12 Mart yarı-askeri darbesiyle böyle buluşacaktır Türkiye.

12 Eylüle (1980) dek bir önceki darbenin koşullarının yaratılacağı bir iç savaştan geçirilecektir Türkiye.

Sol klasiklerde uluslaşmaya bakmak, bu kaotik dönemde, daha rahatlatıcı ve aydınlatıcı olmaz mı? Epey tartışmışlar ve onlar bu sorunla birinci elden karşılaşıp tartışmışlar...

Ulusların kaderlerini tayin hakkını, yani ulusların geleceklerini belirleme hakkını Lenin açımlıyor. Ulusların geleceklerini kendilerinin belirlemesi hakkını tanımak ayrı bir şeydir, ayrılmayı savunmak ve istemek ayrı bir şeydir. Nasıl ki boşanma hakkının yasalaşmasını savunmak, boşanma hakkının yasal olarak tanınmasını istemek, genel olarak boşanmayı savunmak demek değilse.

Ayrılma hakkı ile demokratik uygulama arasında doğru bir bağlantı vardır. Ayrılma, demokratik hakların tanınmadığı yerde bir hak olarak gündeme gelir. Demokratik hakla-

rın tanındığı ve uygulandığı yerde ayrılma hakkının nedenleri de ortadan kalkar. Lenin sorunu böyle koyar.

Peki bu bizi Türkiye'nin İsrailleşmesi ve Lübnanlaşmasına götürür mü...

Götürmez. Oralar Osmanlı egemenliğindeydi. Osmanlı İmparatorluğu askeri, merkezi, feodal, teokratik bir devlettir. Bir kere askeri bir devlettir. Ordusu üzerine kurulmuş bir devlettir. Ekonomisi üzerine kurulmuş bir devlet değildir. Kurtuluş Savaşının başarısı da buradadır. Türkiye Cumhuriyeti gerçekte imparatorluktan devraldığı merkezi askeri yapı üzerine kurulmuştur. Askeridir. Bunu, Lübnan gibi, İsrail gibi, Filistin gibi, yüzyıllar boyu devlet olamamış birimlerle özdeşleştirmek yanlış. Bazı yazar ve politikacıların dediği gibi Ortadoğu'da ulus-devlet zorluklarla karşı karşıyadır. Bunları etnik, mezhepsel konumlarına göre bölüp yönetmeyi planlıyor İsrailliler. Kamçıyı İsrail elinde tutacak doğal ki... Osmanlıda her cemaate dinsel, ekonomik, hukuksal özgürlük tanıyan bir yapılanma vardı. Bugün bölge için önerilen bu Osmanlı "Millet" sisteminin, Türkiye için de önerildiği biliniyor. Ama Türkiye, ne İsrail, ne de Lübnan.

Son kitabınız *Kuşatılmış Ülke Kuşatılmış Yazılar*'da Ermeni tezleri ağırlıkta... Ermeni tezleri başbakanın söyleyişiyle "Ermeni Sorunu" haline gelebilir mi?

Benim "Soykırımın Öteki Gerçeği" adlı yazım bu dergide yayınlandı ilkönce anımsarsan.

Jenosit, yani soykırım, sözcük olarak uluslararası hukuk dilinde ilk kez 1944'te kullanılıyor. Nazilerin yargılandığı Nürnberg'de verilen mahkeme kararı Birleşmiş Milletler sözleşmelerine taşınıyor.

Soykırım ile kırım'ı karıştırmamak gerekir. Kırım, yani katliam tarihte hemen her yerde var. Soykırım ise, ırk ve ırkçılık kavramlarıyla birlikte ortaya çıkıyor.

Ben, ilkin bu farkı belirtmeye çalıştım. Ziya Gökalp'in mahkemede söylediği gibi, Ermeni-Müslüman vuruşması

sözkonusu. Bir kırım değil. Soykırım hiç değil.

Birincisi, soykırım, faşizmin bir ırkı yok etme biçimi. Faşizm ise emperyalist aşamaya özgü. Osmanlı İmparatorluğu feodal bir devlet. Bir başka feodal devlet olan Çarlık Rusyası'nın işgaline uğramış, batıda Balkanlar'dan, doğuda Kafkaslar'dan. Ermeni tehciri bu süreçte ortaya çıkıyor. Ermeni komitacıların müslümanları katlettiği bir süreçle içiçe bu. Oysa soykırım, Hitler'in Yahudileri salt Yahudi oldukları için, kitlesel olarak ve programlı bir biçimde yok etmesiyle özdeşleştirilmiş bir terim.

İkincisi, soykırım suçlarının, insanlık suçu olarak zamanaşımı dışında tutulması sözkonusu. Soykırımda zamanaşımıyla ilgili iki sözleşme var. Biri, Birleşmiş Milletler sözleşmesi. İkincisi Avrupa sözleşmesi. BM sözleşmesinde, evrensel hukuk kurallarını dikkate almayan, bir bakıma Türkiye'yi "Ermeni soykırımı"ndan yargılamak için konmuş bir zamanaşımı tanımı yapılmıştır. Oysa Avrupa sözleşmesinde (1974), bu *sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihte* zamanaşımına uğramamış olan insanlık suçları zamanaşımına uğramaz deniyor.

Ben bunları belgeleriyle açıkladım bu yazımda. *Kuşatılmış Yazılar* kitabıma taşırken "Ekler" koydum. Bu ekler şunlar: Karl Marx'ın "Ermeni Bildirisi", "Sykes-Picot Anlaşması", Mustafa Kemal'in "Sivas'ta Harbord Kurulu'yla Görüşme"si, Mustafa Kemal Paşa'nın "Harbord'a Verilen Muhtıra"sı, Cevat Dursunoğlu'nun "Harbord Heyeti"yle ilgili anısı, Sevr Andlaşması'nın hazırlık konferanslarında Ermeni temsilcilerin Ermenistan'la ilgili toplantılarda yaptıkları konuşma tutanakları ve bu konferansa sundukları belgeler, Lenin'in "Ermenistan Devrimci Askeri Komitesi Başkanına Telgrafı", Türkiye-Ermenistan Barış Andlaşmasının göçlerle ilgili maddesi.

Doğal ki bu belgeler, konuyu "şov"laştırmak isteyenlerin hoşuna gitmeyecek.

Ermeni katliamını özünde bir Yahudi olan Alman paşası Liman Von Sanders, Amerikan Elçisi Henri

Borgenthau, Osmanlı Meclisi Mebusu Ben Gurion ve bunlarla yakın ilişkisi olan Talat Paşa tarafından bir Yahudi ülkesi yaratmak amacıyla gerçekleştirildiği iddiaları da var...

Ben bu yanını bilmiyorum. Benim bilgilerimin dışında..

Evet... Bu vatan hainliği meselesine ne diyorsunuz. Vahdettin olayına...

Valla onu İlhan Selçuk da yazdı. Ülke her bakımdan çekiştirilirken, yok edilmek, bölünmek, tüketilmek istenirken, Vahdettin olayının gündeme oturtulmasını anlamak zor.

Ecevit'in, Vahdettin'in vatan haini olmadığına ilişkin görüşü basına yansıdığı zaman Akdeniz kıyısındaydım. Konuyla ilgilenenler farklı belgelerle Vahdettin'in kimliğini açıkladılar. Ecevit de yanıtlamaya çalıştı. Konuyu tarihçilerin bilgi eksikliğine dek yaydı. Bir sabah *Cumhuriyet*'te yayınlanan açıklamasını okuyunca duramadım, yazmak istedim.

Çünkü Ecevit, Vahdettin'in Sevr Andlaşmasını imzalamadığını söylüyor ve Mustafa Kemal'in "gizlice" Anadolu'ya geçtiğini duyumsatarak, Vahdettin'in bundan haberi olmaması olanaksızdır diyordu. Beni, Vahdettin'in Sevr Andlaşmasını imzalamadığına ilişkin sözler ilgilendirmişti. Şöyle özetleyeyim:

Birincisi, Sevr Andlaşması 22 Temmuz 1336 (1920) Perşembe günü padişah huzurunda ve bakanlar, senato üyeleri, bilim adamlarının önde gelenleri ve yüksek subaylardan oluşan 46 kişilik kurul tarafından onaylanmış, Senatör Hadi Paşa, Senatör Rıza Tevfik Bey, Ortaelçi Reşad Halid Bey, Sevr Andlaşmasını imzalamakla görevlendirilmiştir.

Padişah huzurunda görüşmeler tamamlandıktan sonra, Padişah andlaşmayı kabul edenlerin ayağa kalkarak oylarını vermelerini istemiş, bir komutan hariç kurul üyelerinin tümü ayağa kalkarak, andlaşmanın imzalanması konusunda onay vermişlerdir.

Barış Andlaşmasının imzalanması, ülkenin, vatanın yok edilmesine karşılık, sarayın ve saltanatın varolması için ka-

rarlaştırılmıştı.

Seha Meray ve Osman Olcay'ın hazırladığı ve SBF yayınlarından çıkan *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*'nde, bu kurula katılanların adları yazılıdır.

Sevr Andlaşmasının muhatabı Osmanlı İmparatorluğudur ve andlaşmanın imzalanması bu nedenle saraydan istenmiştir. Ama padişahın görevlendirdiği üç kişilik kurul, 10 Ağustos 1920'de, Sevr'de, andlaşmayı "Türkiye" adına imzaladığı yazılıdır andlaşmada.

İkincisi, barış andlaşmasının imzalanmasına, Saraya, Anadolu'daki direniş hareketi (ulusal ayaklanma) bastırılmadığı takdirde "Saray"ın İstanbul'dan çıkarılacağı ("Allah korusun!" nidaları) dayatması altında karar verilmiştir ve andlaşmanın imzalanmasının ardından Anadolu genelinde bir dizi gerici ayaklanma bu nedenle çıkarılmıştır.

Üçüncüsü, Mustafa Kemal Paşanın saray tarafından (bizzat Padişah tarafından) görevlendirildiğini ilkokul öğrencileri biliyor. Ama Sivas Kongresinin basılması için Harput Valisi ile Malatya'da bulunan İngiliz entelijans servisinden Binbaşı Noel'in İstanbul'dan çekilen bir telgrafla görevlendirildiklerini, "Padişahı şahaneleri" olasıdır ki bilmiyordu!!

Günün sorusuna gelelim: PKK/KONGRA-GEL 20 Ağustos - 20 Eylül 2005 tarihleri arasında "eylemsizlik" sürecini başlattı. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kendisini PKK / KONGRA-GEL'in başkanı olarak tanıtan Zübeyir Aydar'ı İHD'den tanıyorum. Yanılmıyorsam, İHD'nin Siirt ya da Bitlis temsilcisiydi. Güneydoğu'da İHD şubelerinin kapatılması olasılığı öne sürülerek genel başkan yardımcılarının ya da yardımcılardan birinin bu bölgeden seçilmesi istenmişti. Bizim sorunumuz insan haklarının korunmasıydı. Bu görüş benimsendi. Zübeyir Aydar, Nevzat Helvacı'nın başkanlığı döneminde Genel Başkan Yardımcısı oldu. Genel seçimlerde de SHP listesinden milletvekili seçildi. Aynı yoldan milletvekili olan Hatip Dicle Diyarbakır, Orhan Doğan Şırnak şube başkanlarıydı. SHP'den ayrılan ve DEP'i

kuran milletvekillerinin üçü İHD yönetimindendi. Bu arkadaşların İHD'yi milletvekilliği için kullandıklarını görünce, kendileriyle herhangi bir biçimde karşılaşmamaya özen gösterdim. PKK'lı olup olmamaları değildi benim sorunum, İHD'nin ve dolayısıyla insan haklarının siyasal amaçlar için kullanılmış ve bulandırılmış olmasıydı. Geçenlerde Zübeyir Aydar kendisini PKK / KONGRA-GEL'in başkanı olarak tanıtınca bu örgütün eyleminin olduğu gibi eylemsizliği kararının da bir "Kürt oyunu" olduğunu düşündüm. KONGRA-GEL'in "eylemsizlik" kararı, PKK'nin 1993'te oynadığı "ateşkes" oyununun bir karikatürü olabilir olsa olsa...

Ben sayısız ateşkes hatırlıyorum ki tutarlı değil...

Yineleyerek belirteyim: 1993 nevruzundan önce, Öcalan "ateşkes" ilan etmiş, nevruz kansız geçmiş, Öcalan bunu "süresiz ateşkes"e dönüştürmüştü. Oysa bir süre sonra PKK, Bingöl-Elazığ yolunda, 150 kişilik silahlı adamıyla yol keserek, otobüsten indirttiği 50 silahsız erden 33'ünü kurşuna dizmişti.

Bugün KONGRA-GEL'in "eylemsizlik" kararının ardındaki amacı, 1993'te, Öcalan'ın "ateşkes" için gösterdiği gerekçede bulmak olanaklıdır. Çünkü o zaman Öcalan, ateşkes kararının gerekçesi olarak Batının siyasi çözüm istemesini göstermişti. Türkiye'den beklediği "PKK'nın demokrasi ve özgürlük için savaşan bir örgüt olarak" tanınması ve "muhatap" alınmasıydı. Çözüm önermeye hazırlanan Özal ölmüş, PKK, Özal'ın ölümünden bir ay sonra, tasarlanmış olan Bakü-Ceyhan petrol boru yolu üzerinde, konsorsiyumdan temsilcilerin bir keşif gezisine çıkacakları günden bir gün önce, 33 eri kurşuna dizerek, "süresiz ateşkes"i kendisi bozmuştu.

PKK, 1990'da, Bakü-Ceyhan boru yolu tasarımı gündeme gelmeden bir yıl önce, Sovyetler Birliği sınırından İskenderun'a değin bu yolun geçmesi olası güzergahta, "gerilla"larını konuşlandırdığı gibi, şimdi de, işletmeye açılan petrol ve tasarlanan doğalgaz yolları üzerinde beş yıl aradan sonra, ama, Bakü-Ceyhan boru yolunun açılışından önce silahlı ey-

lem koymaya başlıyor.

Bir yıl sonra da, Batı, siyasi çözüm istediği için "eylemsizlik" süreci başlatılıyor. Tayyip'in birbiriyle özdeşleştirdiği demokratikleşme ile Kürt sorunundan, KONGRA/GEL, kendisi için siyasal sonuçlar çıkarıyor. Bir başka deyişle, sorun, "siyasal çözüm"ün "çözüm"ünde gizli. Çözüm ise, PKK'nın, ayrılma ve ayrı devlet kurma amacını, bu kez siyasal kuruluş olarak devam ettirmesinde yatıyor. Yani amaç değişmiyor. *Üç Sivas* için AİHM'nin verdiği kararı çarpıtan *CNN Türk* gibi, *Hürriyet* gazetesi ve Baskın Oran gibi, "şiddet içermediği sürece Kürt devleti kurmayı savunmanın suç sayılamayacağı" saptırmasının, Türkiye politikasının temeline oturtulmak istendiği bir sırada, Tayyip'in sözleri, iki kuşla bir taş vurmaya benziyor.

Ben, Öcalan ya da PKK kuruluş ve eylem amacını açık olarak bilmiyorum doğrusu. Bunu bir yerde açıkladılar mı bir dekarasyonla filan. Siz ne biliyorsunuz?

Açıklamadılar. Ama ayrılma ve ayrı devlet kurma, PKK'nın sonal amacı olarak biliniyor. Federasyonun, bu amacın bir aşaması olarak dile getirildiği de biliniyor. Azınlık isteminin federasyonun ön aşaması olarak dile getirilmiş olması gibi. Yöntemler de bu aşamalara göre farklılaşıyor. Ama temel amaç aynı: ayrılmak, ayrı devlet olmak.

Peki, PKK'nın amacı Sevr'deki Kürdistan'a ulaşmakla mı sınırlı?

Öcalan hayal kurmada pek eşi bulunmayan biridir. Pankürdist vizyonu, Kafkaslar dahil Ortadoğu birliğini sağlayacak bir konfederasyonun merkezi olarak düşünüyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin yıkılmasının PKK'nın askeri gücünün başarısına bağlı olduğunu söylediği yerde, Boğazlar sorununu da kendilerinin çözeceğini ileri sürecek denli geliştirilmiş görüşleri vardı.

Kendi sözleriyle, olası bir Ortadoğu savaşını "önlemek" amacıyla Suriye'den ayrılmak durumunda kaldığında, "Kür-

distan" sorununun çözümünü, bu kez Avrupa'nın sırtına saracaktı. 1999 başlarında, Roma'da kendisiyle görüşen gazeteciye Öcalan, Avrupa'nın Türkiye'ye, "savaşı durdurun, politik çözüm bulun" demesi gerektiğini söylüyordu. Türkiye'nin, savaşı durdurması demek, PKK'nın tek yanlı olarak başlattığı bu iç savaşta, beyaz bayrak sallaması, yani PKK'ya teslim olması demekti.

Aynı konuşmasında Öcalan, "Avrupa'nın Lozan Andlaşmasında sorumluluğu vardır. Kürtlere bu andlaşmanın revizyonunu borçludur." diyordu. Yani politik çözüm olarak, Lozan'ın Sevr'e göre revizyonuydu önerilen.

1997'de *Ülkede Gündem*'de yayınlanan konuşmasında ise, Öcalan, "Sevr'in Lozan'a bin kere değer olduğunu" söylemişti. Ona göre, "Sevr'de halkların kimlik kartları", "Lozan'da ise faşizm" vardı. Lozan'la, Grekler, Ermeniler, Asurlular haritadan silinmişti, şimdi Kürtlerin silinmesi *(eliminate)* isteniyordu.

Federal çözüm tartışmaları vardı..

1991'den sonra Türkiye'ye dayatılan federasyon önerilerini, 1999'da yayınladığım, *Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye* adlı kitabımın "Federasyon Tartışmaları" bölümüne taşıdım. Bu bölüme gözgezdiren biri, ABD'nin ve Avrupa'nın Türkiye'ye dayattıkları federasyonun, Sevr'i bir bütün olarak yaşama geçirebilmek için Kürtlerin (doğal ki PKK aracılığıyla) "anahtar" olarak kullanıldığını görür. Çünkü federasyon tezi, PKK için ayrı devlet kurmanın basamağı, ABD ve Avrupa için, Türkiye'yi çökertme politikasının ilk aşaması, madalyonun öteki yüzüdür.

CIA'nın (1996) raporlarında, Türkiye, "ekonomik, siyasal ve askeri" açıdan "dünya devletleri arasında en fazla çökme riskine sahip ülke" olarak gösteriliyordu. Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve askeri bakımdan çöküşünün, somut olarak onbeş yılı aşkın bir zamandan beri "işleme" konduğu, PKK olgusunun bu amaç için bir araç olarak kullanıldığı gözardı edilmemek gerekir. "CIA, Türkiye'yi Çökertti" (*Nokta*, 10-16

Mart 1996) başlıklı yazıda, CIA ve WPI raporlarında, Türkiye'nin çökertilmesiyle "federal çözüm"ün ikiz kardeşler olarak "takdim edildiğini" görüyoruz. Gel gör ki, basın, sorunları, "bayrak sallayarak" solladı ve bugün de solluyor.

Yanılmıyorsam CIA'nın Türkiye'yi çökerttiği yerde, yani CIA raporunda, Türkiye'nin Güneydoğu'daki -tırnak içinde- sorunlarının çözümünün, Amerika'nın da istediği gibi federal çözümle aynı olduğu görüşüne yer veriliyor...

Bu federal çözümün Sevr'in kapısını aralayacak ilk adım olduğu, bunun tüm ulus için (doğal ki, ulusun ayrılmaz parçası Kürtler için de) nasıl bir felaket habercisi olduğu görülmüyor ne yazık ki...

Evet, sanki bir uçurumun başına koşuyoruz hep birlikte... PKK'nin eylemlerinin, gerçekte Kürt halkının isteklerinin dışında amaçlar taşıdığını düşünüyorsunuz pek açık olarak...

Şemdin Sakık, basına yansıyan açıklamalarından birinde, Ermenistan Dışişleri Bakanlığından birkaç kişilik bir kurulun Öcalan'la görüşmesine yer vermişti. Ermenistan temsilcileri, ilerde PKK ile paylaşacakları Anadolu'nun aralarındaki sınırını belirlemek ve bir protokol yapmak istemişlerdi. Öcalan böyle bir protokolden kaçınmış "hele bir düşmanı yenelim, bunu o zaman düşünürüz" yanıtını vermişti. Düşman, Türkiye Cumhuriyetiydi.

1996'da Rus gazeteciyle konuşmasında Öcalan, Çarlık ordularının Ermenistan'a kadar geldiklerini, Ekim Devrimi olmasaydı (yani Rus orduları Doğu Anadolu'dan çekilmeseydi), Ermenistan'ın da, Kürdüstan'ın da kurulmuş olacağını söylediğini ve bu konuşmanın kendi dergilerinde yayınlandığını belirtelim.

Belli ki Öcalan'ın Sykes-Picot anlaşmasından bile haberi yoktu. Çünkü, Sevr'de "Ermenistan" olarak belirlenen yeri, 1916'da, Ruslar, kendi toprakları olarak belirlemiş; Dicle ile

Fırat arasındaki bölgenin Fransızlara bırakılması karşılığında, Dicle'nin doğusunun (yani Şırnak ve Hakkari'nin) Ruslara bırakılması kararlaştırılmıştı. (Üçlü Anlaşma ile birlikte düşünüldüğünde, Sevr'deki Kürdistan da, Şırnak ve Hakkari ile sınırlıydı.)

Dicle'nin akış yolunun doğusunda kalan bu bölgeyi Ruslar, "Kürdistan" kurmak için değil, Nesturilerin yaygın olarak oturdukları bölgeye sahip olmak için istemişlerdi. Rus orduları çekilmese ve Çarlık amaçları yaşama geçirilmiş olsaydı, bu toprakların Doğuda Ermenilerin, Güneydoğuda Nesturi ve Keldanilerin, bir başka deyişle hıristiyan toplulukların egemen konumda oldukları Çarlık Rusyası toprakları olacağı o denli olasıydı.

Öcalan, Avrupa'nın Lozan'ı, Doğu'da, Kürtler için değil, Ermeniler, Asurlular ve Pontus Rumları için revize amacıyla PKK'yi kullandığını ya da kullanmak istendiğini görmüyordu. Bu nedenledir ki, Ermenistan temsilcilerine, bir bütün olarak Doğu Anadolu'yu paylaşmayı, düşmanın, yani Türkiye'nin yenilgisine endekslemişti.

Yirmibirinci yüzyılı "Lenin Yüzyılı" ilan edeceğini sıksık yineleyen PKK, bayrağından orak-çekici yere atıp çiğnedikten sonra, Öcalan ABD yönetimine iletilmek üzere emekli bir diplomata yazdığı mektupta, "ABD çıkarlarına hiçbir zaman saldırmadıklarını" özellikle belirtmişti. ABD'den, PKK'nin "İnsan haklarını savunan, demokrasi mücadelesi veren hareket olduğunu" kabul etmesini istiyordu.

ABD'nin resmi söyleminde PKK "terör" örgütüydü. Ama Çekiç Güçün şemsiyesi altında, PKK, Kuzey Irak'ta 20 kamp kurmuş, Çekiç Güç, PKK'yi en modern silahlarla donatmıştı.

Öcalan, PKK'yi, kendi özgücü, yani "Filistin" olarak algılamış olabilir, ama benim kanım daha çok dolaylı ve kumandalı bir ABD uydusu konumunda olduğudur. ABD, kendi amaçlarına koşut olarak PKK'nın kimi zaman yolunu açmış, kimi zaman onu barındırmış, kimi zaman donatmıştır, kullanacağı yerde ve sürede PKK ile oynayacağı da açıktır.

Bu bir yorum mu?

Yorum kuşkusuz. Ama kendimce açıklaması da var.

Anımsayalım: Başa güreşen partilerin en alt sırasına itilmiş olan Ecevit'in partisi, en ön sıradaki parti olarak siyasal erkin başına oturtulduğu zaman, ABD, Öcalan'ı koruyup saklaması koşuluyla Ecevit'e teslim etmiş, karşılığında, PKK teröründen arındırdığı Güneydoğu'ya, üs olarak konuşlanmak istemişti.

Bir başka deyişle, Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, nasıl ki, ABD'nin Irak operasyonunun bir ön hazırlığı ise, Ecevit'in, Gülen cemaatinin desteğiyle birinci parti olarak siyasal erkin başına oturtulması da bu sürecin bir önceki aşamasıydı. Nasıl ki, Öcalan, ulaştığı silahlı gücü, kendi özgücü saydıysa, Ecevit de iktidar oluşunu kendi özgücü olarak algılamıştı.

Öcalan'ın Suriye'den çıkarılmasıyla taşları yerinden oynatmış bulunan ABD, Öcalan'ı, Ecevit'in sırtına sararak, Merkezi New-York'ta bulunan Helsinki İzleme Komitesi'nin sözleriyle "Kürt halkının isyan halinde olduğu", "sıcak çatışma alanı" Güneydoğu'yu terörden arındırmış, ve bu bölgeyi, Büyük Ortadoğu Projesinin karargahına dönüştürmesinin politik hazırlığını yapmıştı.

Ecevit, nasıl ki siyasal erkin başına oturtulmasının arkasındaki gücü göremediyse, Öcalan'ın kendisine teslim edilmesinin arkasındaki giz'i de sezemezdi. ABD'nin yıllardır geliştirdiği Irak'ı işgal politikasına, Ecevit, başbakan olarak sırtını çevirdiği zaman, partisi ikiye bölünecek, sayıca ilk sıraya yerleşen partinin başkanının siyasal erkin başına geçmesine ise, ABD izin vermeyecekti. Bahçeli, Ecevit'ten sonra ikinci "kahraman" olarak 3 Kasımı erken seçim için dayatacak, yani ABD'ye karşı, ABD'nin planını uygulamaya koymuş olacaktı. Sonuç biliniyor.

ABD'nin işgali altındaki topraklarda derlenip toparlanan ve modern silahlarla donatılan KONGRA-GEL'in bir aylık "eylemsizlik" kararına bakıldığında iki şeyi görmek olanaklı: Birincisi, "ateşkes" askeri teriminin kullanılmamış olması.

İkincisi, KONGRA-GEL'in yabancıların paralı askeri anlamında kullandığı bir çeşit ABD'nin güdülediği bir "legion" olduğu.

Şunu Kürtler de bilmeli: Avrupa Lozan'ı revize etmek istiyor ama, "müslümanlar" için değil.

12 Eylül için kısaca...

Şöyle özetlenebilir: Bir raporda da yer aldığı gibi, Türkiye'de ordunun yönetime elkoyması NATO tarafından planlanmıştı. NATO'nun, sosyalist / komünist sisteme karşı kapitalist-emperyalist sistemi korumak amacıyla kurulduğu burada anımsanmalı.

Ülke içerisinde, ilerici, devrimci, demokrat hareketleri, NATO, dünya komünist silahlı kalkışmasının dolaylı biçimi olarak nitelemiş ve dolaylı saldırıya karşı özel savaş yöntemleri geliştirilmiştir. Bunun örgütü, her ülkede değişik adlarla kurulmuş olan gladyolardır.

Aralık 1974'ten 12 Eylül 1980'e uzanan süreçte, sokakta ilkin tek haneli rakamlarla ifade edilen ölü sayısı, giderek iki haneli rakamlarla, üç haneli rakamlarla ifade edilmeye başlanmıştı. Ülkenin bağrından kan aktı, hemen her evi bir yanından yakıverdi. Amaç, içerdeki devrimci, ilerici hareketi ezmekti, onu parlamentodan sıfırlamaktı.

Şu da var ki, 12 Eylül günü sokaktaki kan "sıfır"landı, ama, süreç, bu kez, devletin koruması altında olması gereken alanlarda işledi. Filistin askısından, demir parmaklıklardan, hücrelerden, darağaçlarından aktı kan...

Generaller yargılanamadı...

İlkin NATO duvarı aşılabilirse, Türkiye'de NATO güçleri zayıflar, ulusal değerler belirleyici olursa, evet.

Edebiyat ve Eleştiri
Sayı:83, Eylül-Ekim 2005, s.7-19.

AYDIN DOĞAN:
MUZAFFER İLHAN ERDOST'LA TÜRKİYE ÜZERİNE KONUŞTUK

YABA, 37 / KASIM-ARALIK 2005

Geçen yıl 25'inci "12 Eylül" nedeniyle çıkardığımız "12 Eylül Özel Sayısı" için sizinle yaptığımız söyleşide, kardeşiniz İlhan'a ilişkin bir sorumuzu o gün için askıya aldınız. 26'ıncı 12 Eylül'ü yaşadığımız şu sıralarda ister istemez başa dönüyoruz: Bu sorumuzun yeniden acı tazeleyeceğini biliyoruz, ama bir dönemin sorgulanması da bitmiş değil. Kitaplarınızda ve konuşmalarınızda anlatmış olsanız da yeni kuşaklar için anlatacaklarınız önemli diyoruz. O günler ve o günlerden sonraki süreçte, fikir yayıncısı İlhan Erdost'un, 12 Eylülcüler ve yandaşlarının gözünde konumu nedir sizce?

12 Eylülün kapıda görüneceği günlerdi. Bir dost geldi. 100. Yüzyıl'da aramada toplanan "sol" kitapları gösteren bir "general", "Bunları toplamak ne işe yarayacak!" demiş ve eklemiş, "Yarın gider Zafer Çarşısından yenilerini alırlar. Kökünü kurutmak gerek bunların!"

12 Martta (1971) cezaevi sürecinde, o cezaevinden bu cezaevine koşan, koşturan İlhan'ı tanımışlardı. Yani 12 Mart sürecinde, ben içeri alındığım halde niçin "Sol Yayınları"nı öldüremediklerini biliyorlardı.

7 Kasımda (1980), bizi, Mamak'ta, A-Bloka ve A-Blokta "merdivenli oda"ya aldıklarında, kayıtları tutan er, bana doğum tarihimi sormuştu. Duvara sırtımız dönük, merdivene aşağı dizilmiş durumdaydık. "1932" doğumlu olduğumu söy-

leyince, "Tuu, bir yanlışlık olacaktı!.." demiş, gözaltına alındığımız kağıtta benim doğum tarihim "1952" olarak yazılmış olduğu için düzeltmek istemiş, sonra vazgeçmişti. İlhan 1944 doğumluydu. "yanlışlık olacaktı" denmesinin nedeni, doğum tarihlerimizin yanlış yazılmış olması değil, benim İlhan'dan küçük yazılmış olmamdı. "Öldür" emrinin yanlış uygulanacağı sözkonusuydu.

"Tuu... Bir yanlışlık olacaktı!.." diyen ve kayıtları tutan er, Kademeye telefon etmiş, "C-Blok'a gidecek iki tutuklu var, büyük araba gönder, anlarsın ya..." demiş, ardından da, "Büyük araba yok mu? Küçük araba mı var. Küçük araba olmaz, Reo mu var. Reo olur, Reo gönder!" diye konuşmuştu. Küçük araba ile Reo arasındaki farkı, ertesi gün, ifademi almak için beni yeniden A-Blok'a getirirlerken küçük cezaevi arabasına bindirildiğim zaman anlayacaktım. Çünkü İlhan'la birlikte C-Bloka götürülürken araç içinde bizi ayağa kaldırmışlar, hazırola getirtip dövmeye başlamışlardı. İfademi almak için savcıya götürülürken "küçük cezaevi aracına" ise eğilerek girebilmiştim ve araç içersinde ayağa kalkmak, ayakta durmak olanaklı değildi. Dolayısıyla, böyle bir araçta bizi dövmelerinin, döverek öldürmelerinin fiziksel koşulları yoktu.

İlhan'ın öldürülmesinin önceden planlandığını vurgulamak için belirtiyorum bunları. Çünkü, biz, daha Emniyette Birinci Şubedeyken bir polis memuru, Sıkıyönetimden gelen kağıdı bana göstermiş, altında elyazısıyla eklenmiş, "Hiçbir delil bulunmadığı takdirde derin uygulama yapılması" yazısını okutmuştu. "Bu derin uygulama bir asker ifadesi değil" demişti. Eklemişti de: "Biz Gestapo değiliz, evet işkence yapıyoruz, ama sırf eziyet olsun diye işkence yapmayız!" Bu, bizim aracılığımızla dışarıya iletmek istedikleri bir mesaj da olabilirdi. Ama bize derin uygulama yapılması istenmişti, yani "ağır işkence" yapacaksınız deniyordu. Bu "derin uygulama" Emniyette yapılmadığı için, askeri cezaevlerinin giriş ve çıkışlarında ve iki cezaevi arasında araç içinde yapılacaktı.

Nedeni ise tekti: Yayınladığımız kitaplar.

Faşizmin bilinen yöntemidir. Demokratik kurallarla yönetemediği zaman zor'a / şiddete başvurur. Doğal ki, burada demokratik kural ile yasallığı, zor ile yasadışılığı belirtmek istiyoruz.

12 Martta içeri alınmıştım, bir dizi davam vardı. Yargıtayda bekleyen, beraat kararı verilmiş olanlar dahil, hemen hepsinden tek tek 7,5 yıllık cezalar almıştım. Kesinleşen cezalarım toplam 45 yıl olduğu zaman, devam eden bir-iki davam daha vardı.

Genel Af Yasasıyla (bu yasanın genel kuralları, 141 ve 142'inci maddelere uygulanmamış, dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin 141 ve 142'inci maddelere konan "istisna" maddeleri kaldırması sonucu) cezaevinden çıktıktan sonra, yayınlardan dolayı birkaç dava daha açılmış olsa da, bilimsel sosyalizmin klasiklerinin yayınının kısıtlanması ve bizim 141 ve 142'nci maddelerden mahkum edilmemiz artık gerilerde kalmıştı. O zaman yasal olmayan yola, zora başvurulacaktı. Bize kurulan bir pusudan, silahlı yedi kişinin arasından İlhan'ın kavrayışı sayesinde kurtulduğumuz zaman evlere sığınmıştık. Bize pusu kuranları yakalamak yerine evimiz aranmış, tabanca bulundurmuş olmaktan cezaevlerini şöyle bir dolaştırmışlardı. Tarih: Şubat-Mart 1980'di. Kasım 1980'de gözaltına alındığımızda ise, gözaltına alındığımız gün İlhan'ı döverek öldüreceklerdi. Yani yasal yoldan bizim elimizi kolumuzu bağlayamayanlar, bu kez yasal olmayan yoldan, zor kullanarak, İlhan'ı öldürerek, beni ölümcül döverek bu "kaynağı kurutmak" yolunu seçeceklerdi. Bu, faşizmin bilinen, klasikleşmiş yöntemidir.

İlhan'ın 12 Eylülcüler ve yandaşlarının gözünde konumu nedir? diye sormuştum.

Bu sorunuzu, 12 Eylüle yeniden ve farklı yönlerini sergilemek amacıyla, yeni bir sayfa açarak yanıtlamak isterim.

12 Eylülün 25. yılında, 12 Eylül sabahı "Başbakanlık"tan alınıp Zincirbozan'a dinlenceye kapatılan Demirel, yıllar sonra karşılaşacağı Kenan Evren'e sorar: "11 Eylül günü akan

kan 13 Eylül günü nasıl durdu?" Yanıtlamaz Evren. Demirel, "Kanın üzerinde oturuyorsun!" diyecektir.

80'li yıllarda ergenleşmeye başlayan okur için yineleyelim: 19-24 Aralık 1978'deki K. Maraş kanlı olaylarının ardından 13 ilde (Adana, Ankara, Elazığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, K. Maraş, Kars, Malatya, Sivas, Urfa ve Hatay'da) sıkıyönetim ilan edilmiş, ama sokakta kan azalmamış, artmıştı. Sıkıyönetim ilanından bir yıl sonra, 4 Aralık 1979'da Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Başbakan Demirel'e, "Biz bu sıkıyönetim işini başarıya ulaştıramadık!" diyecek, kendisinden yetkilerinin genişletilmesini isteyecektir. Askerin yetkisinin genişletilmesinin istendiği günlerde ise, Evren, komutanlarla darbe tarihini belirlemek için toplantılar yapmaktadır (Evren'in anılarına bakılabilir). Harp Akademileri Komutanı Bedrettin Demirel ise, bu "askerin yetkisinin arttırılması" istemlerinden çok önce, darbe için Evren'in kendisine "ortamın olgunlaşmasını" beklediklerini söylediğini, darbeden sonra açıklayacaktır. Ortamın olgunlaşması demek, sokaktaki kanın Kızılırmak olup ülkenin bağrından akması demekti.

Sayılar gerçeğin iskeletidir. Sokakta kan dökülmeye başlandığı Aralık 1974'ten 11 Eylül 1980 akşamına değin 69 ayda (basından taranarak toplanan sayılara göre) 5.388 kişi siyasal amaçlarla öldürülmüştü. Sıkıyönetimin ilan edildiği 26 Aralık 1978'den 12 Eylül 1980'e değin, yani 21 ay içersinde, siyasal nedenlerle öldürülenlerin sayısı ise, 3.463 kişiye çıkmıştı. Bu, şöyle de açıklanabilir: Sıkıyönetim öncesi dönemde, 48 ayda 1.925 ölü; sıkıyönetim döneminde – Ecevit'in başbakanlığı sırasında, 10,5 ayda 713 ölü (ayda ortalama 67,9 ölü); sıkıyönetim döneminde – Demirel'in başbakanlığı sırasında, 9 ayda 3.463 ölü (ayda ortalama 305,5 ölü ya da günde 10,2 ölü).

Aralık 1974'ten 12 Eylül 1980'e değin geçen 69 ayın son 21 ayında, toplam ölü sayısının %64'ü (yani 5.388 ölünün 3.463'ü) sıkıyönetim döneminde meydana gelmişti. Sıkıyönetimin ilk 10.5 ayında, 69 aydaki toplam ölünün %13'ü, 21 ay-

lık sıkıyönetim dönemindeki toplam ölünün %20,6'sı Ecevit döneminde meydana gelmişti. Sıkıyönetimin son 9 ayında toplam ölü sayısının %51'i, 21 aylık sıkıyönetim dönemindeki toplam ölü sayısının %79,4'ü Demirel döneminde meydana gelecekti.

Bir başka anlatımla, sıkıyönetimin ilan edildiği 26 Aralık 1978'den 12 Eylül 1980'e değin olan süreyi kapsayan sıkıyönetim döneminde, ayda ortalama 164,9 kişi, sıkıyönetimle örtüşen Ecevit döneminde ayda ortalama 67,9 kişi, gene sıkıyönetimle örtüşen Demirel döneminde ayda ortalama 305,5 kişi öldürülmüştü.

Orgeneral Bedrettin Demirel'in anlatımıyla, bir askeri darbe için ortam, beşli cuntanın başı Evren açısından olgunlaşmıştı; ama benim yukardan aşağıya sergilediğim sayılara bakarak, darbe için ortam olgunlaşmamış, olgunlaştırılmıştı. Ortam olgunlaştığı için darbe yapılmamış, darbe yapmak için ortam olgunlaştırılmıştı.

Olgunlaştıranlar, Türkiye'de bir askeri darbe planlayanlardı. Bunu yazdık daha önce. Bir kez daha yineleyelim: Türkiye'de bir askeri darbe yapılması NATO tarafından planlanmıştı. NATO'nun planı doğrultusunda darbe ortamı olgunlaştırılmıştı ama, darbeden önce ve sonra, ABD Başkanı'ndan (Carter) Dünya Bankası yöneticilerine değin yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, plan, aynı zamanda ABD'nin planıydı. Çünkü, bu plan, "uluslararası komünizmin, silah kullanmadan, dolaylı olarak da saldırıya geçebileceği" görüşünü temel alan ve bu "dolaylı saldırı"ya karşı, "özel savaş"ı savaş doktrini olarak benimseyen Eisenhower Doktrinine dayanıyordu. Rockefeller Grubu tarafından hazırlanan ve ABD yönetiminin benimsediği bir rapora göre, "uluslararası komünizmin" "açık saldırılarının yanında, ondan daha tehlikeli ama saldırı görünüşünde olmayan başka tür tehditlerin varlığından" sözediliyor ve "bu tehditlerin, içerden yapılmak istenen değişim ve dönüşümler" olduğu belirtiliyordu. Rapora göre, bu değişim ve dönüşümler bazan iç savaş biçiminde, bazan demokratik akımlar biçiminde mas-

kelenmiş saldırılar olarak ortaya çıkmaktaydı. ABD, demokratik dönüşümler dahil tüm ilerici, devrimci, reformcu hareketleri, kendisine, kendisiyle birlikte NATO'nun savunduğu sisteme dolaylı bir saldırı olarak nitelemiş ve NATO'nun, NATO üyesi her ülkede kurduğu ya da kurdurduğu ve şimdi genel olarak "Gladyo" adıyla imlediğimiz yasadışı "özel savaş" birimleri ve birlikleri oluşturulmuştu.

1970 öncesi, Türkeş'in önderliğinde kurulan 49 komando kampında 250 bin sağ militan, Türk "gladyo"sunun vurucu kadrosu için silahlı eğitim görecekti.

İtalyan Gladyosu ile organik bağı olan P2 Mason Locası (P2ML) Başkanı Licio Gelli, İtalyan Gladyocular ile Türk "Ülkücü"lerin CIA'nın güdümünde çalıştıklarını söylemesi ve eski bir CIA başkanının, Türkiye'nin NATO üyesi ülke olması dolayısıyla, bir Türk gladyosunun olmasının doğal olduğu sözleri, Aralık 1974'ten 12 Eylül 1980'e değin sokakta kan dökenlerin kimliğini açıkladığı kadar, kan dökülmesinin amacını da açıklamaktaydı.

Türkiye'de bir askeri darbe planlamış olan NATO ve NATO tarafından "uluslararası komünizm"in silahsız yani dolaylı saldırısını ülke içerisinde önlemek amacıyla kurduğu "gladyo", gladyonun vurucu gücünü oluşturan ve CIA ile işbirliği içinde çalışan "Ülkü Ocakları", aracılığıyla, "demokratik akımlar biçiminde maskelenmiş saldırılar" olarak nitelenen ilerici, demokrat, devrimci devinimleri çökertmek için, kişilerden kurumlara doğru genişleyen, önce tek tek, giderek yığınsal, önce nicel ve nitel, giderek yayılan ve bazı odaklarda yoğunlaşan bir iç savaş ortamına çekildi ülke. Ya da 12 Eylül komutanlarının deyişiyle darbe ortamı "olgunlaştırıldı".

Süleyman Demirel'in "Ama olgunlaşsın diye bekledik" biçiminde yansıttığı Akademiler Komutanı Orgeneral Bedrettin Demirel'in sözlerini Arcayürek'ten aktaralım: "Benim kanaatim, demişti Orgeneral, 1978'de en geç 1979'da müdahalenin yapılmasıydı. Sayın Evren bir ordu müdahalesi için "zamanın iyi seçilmesi" kanaatindeydi." (*Arcayürek Açıklı-*

yor, 9, s. 269.)

Bir askeri müdahale için sokakta kan dökülmesinden ayrı olarak belirtelm ki, Orgeneral Demirel'in düşündüğü gibi olsaydı, yani "ordu 1978'de müdahale etseydi" ve bu müdahale 1978'in başında gerçekleşseydi, 12 Eylül 1980'e kadar öldürülmüş olan 5.388 kişi yerine 382 kişi öldürülmüş, dolayısıyla 5.006 kişinin canı kurtulmuş olurdu. Ordunun müdahalesi 1980'in sonuna sarkmış olsaydı, 1.142 kişi öldürülmüş, 4.246 kişi canını kurtarmış olacaktı. 1979'un sonunda ordu yönetime müdahale etseydi 1.902 kişi öldürülmüş, 3.486 kişi canını kurtarmış olurdu.

Darbeye ortam oluşturmak için kan dökülmüş olması bir yana, darbenin ortamının olgunlaşması için ölü sayısının 5.388 kişiye ulaşması beklenmişti.

Hemen eklemek gerekir ki, sokakta kan dökülmesini önlemek için sıkıyönetim ilan edilmiş, askere görev verilmişti. Sayıların dili, bize, kanın dökülmesini önlemek için verilen görevin, kan dökenleri koruma görevi olarak yerine getirildiğini düşündürüyor.

Şunun için ki, Aralık 1974'ten 12 Eylül 1980'e değin öldürülen 5.388 kişinin 3.463'ü, yani toplam öldürülenlerin %64'ü sıkıyönetim altında öldürülmüştü. 12 Eylülde, asker, yönetime el koyduğu gün sokakta kan dökülmesi sıfırlandığına göre, yani asker yönetimi kendi üstlendiği gün sokaktaki kanı durduracak denli sokağa egemen olduğuna göre, olayların en yoğun olduğu 13 ilde devlet tarafından görevlendirilen asker sokaktaki kanı niye durdurmadı demiyoruz, öldürümler niçin katlanarak arttı diye soruyoruz. Sıkıyönetimde görev almış bütün komutanları bu öldürümlerin artışından sorumlu tutmak gibi bir düşüncemiz olmadığını ayrıca belirtelim. İlk başta da, "*Sokaktaki Asker*"i yazan ve 12 Eylülü sorgulayan komutanları.

Demirel'in anlatımına göre; Evren, kendisinden yetkilerinin arttırılmasını istemiş, "Ama, diyor Demirel, biz yetkilerini arttırmadık, yönetime el koydular, aynı yetkilerle sokaktaki kanı bir günde durdurdular."

Kahramanmaraş katliamının ardından yazılan ve söylenenleri Demirel'e anımsatmak gerekiyor:

MHP yanlısı bir gazetenin manşeti: "Komünistler kardeş kavgasını başlattı."

MHP sözcüsü: "Komünist katliamı, bir mezhep mensupları katlediliyormuş gibi gösteriliyor."

AP lideri Demirel: "Bana sağcılar ve milliyetçiler cinayet işliyor dedirtemezsiniz."

Demirel, sağcıların ve milliyetçilerin, "komünist" olarak ya da potansiyel solcu olarak niteledikleri alevileri ve ilericileri katletmiş olmalarını "cinayet" olarak değil, "komünist katliamı" olarak niteliyor da ondan.

Şimdi, yani 25 yıl sonra, 12 Eylülün komutanlarına yöneliyor, sokaktaki kanı niçin o zaman durdurmadınız diye soruyor. Demirel, bir bakıma kendisini ele vermekten kaçınıyor.

Birincisi, 12 Eylül darbesini kim ya da kimler planladıysa, cuntanın yönetime el koymasının ortamını sağlayanlar da onlar oldu. CIA analisti (Henze) darbeyi öğrenir öğrenmez, "bizim oğlanlar başardı" derken ve bunu Washington'daki "ak" saraya muştularken bir "giz"i de açığa vurmuş oluyordu.

İkincisi, sokaktaki kan ne kardeş kavgasıydı, ne faşist-komünist çatışmasıydı, ne alevi-sünni ayrılığından kaynaklanıyordu, ne solcu-sağcı, ne de dinli-dinsiz savaşıydı. Eisenhower doktrininde belirlenen anlamda, "devrimci hareket biçiminde" uluslararası komünist hareketin maskeli, dolaylı saldırısına karşı yürütülmüş savaştı. Ne maskeli, ne de dolaylı bir komünist saldırı vardı, sola oy verenler, laik olanlar, aleviler, ilericiler ve devrimciler, Demirel'in deyişiyle "fitne", "uluslararası komünizmin maskeli" potansiyel saldırganları olarak katledilmişlerdi. Demirel saldıranların cephesinde taraf olarak yerini almıştı. Sık sık Ecevit için Allende benzetmesi yapıyor, Allende için "Eyi getti eyi!" diyerek gülüyordu. Denizlerin idamını Mecliste kabul ettikleri gün gibi.

12 Eylül yönetimi, Demirel'in söylediği gibi "kanın üstüne oturmuş"tu, ama yalnızca kaidesi kan değildi, kendisi de

kan'dan oluşmuştu.

Şunun için ki, 12 Eylül öncesini 12 Eylül sonrasından ayırmak olanaklı olmadığı gibi, 12 Eylül öncesinde sokakta dökülen kanı, 12 Eylül yönetimi altında, hücrede, filistin askısında, darağacında dökülen kandan da ayırmak olanaklı değildi. 12 Eylül cuntasının oluşturulmasının amacı, ülkeyi kardeş kavgasından, iç savaştan kurtarmak değildi, çünkü kardeş kavgası, iç savaş, tasarımsal 12 Eylül erkini oluşturmak için çıkarılmıştı. İç savaş ve kardeş kavgası büyütüldü ve o, 12 Eylül erki oldu.

Bu nedenledir ki, 12 Eylülü 12 Marttan, Denizlerin idamını Bahçelievler katliamından ayrı düşünmek ne denli olanaksız ise, İlhanları Denizlerden ve Bahçelievler katliamından ayrı düşünmek de o denli olanaksızdır.

İlhan'ın askeri gözaltı sırasında hayatını kaybetmesinden sonra, aynı konumu yaşayan bir yazar-yayıncı olarak bir ara dönem yaşadınız. Sol Yayınları olarak bilimsel marksist yayıncılığı bırakmayı düşündünüz mü? Bunu sürdürdüyseniz neden?

7 Kasım Cumaydı. 8 cumartesi, 9 pazar, 10 pazartesi, 11 Kasım salı günü ikindiye doğru beni görüşe götürdüler. Tel örgüyle çevrili açık bir alana. Halit Çelenk gelmişti. Ona, "Kaldırdınız mı?" diye sormuştum. "Yarın!" demişti. Orada bulunmak istediğimi söyledim. Akşam hava karardıktan oldukça sonra beni 28'inci Tümenin gözaltına alındığımız nizamiye kapısına bıraktılar. Ertesi sabah morgda buldum İlhan'ı. Şimdi içim elvermiyor o anı, o saniyeleri, o saliseleri yazmaya. Hacı Bayram'a getirdik İlhan'ı. Ordan Karşıyaka'ya. Karşıyaka'da, bir şiirimde yazdığım gibi, Anadolu'ya yaslanan kıraç bir bayıra, gecekondulardan üstüne ağan sisin ve ince kömür dumanının güneşi ağır bir ırmak gibi tükettiği ve soldurduğu yere, hafif sağına yatırdık. Üstüne toprağı yığdık. Herkes suskundu.

Ben birileri konuşacak bir şeyler söyleyecek sanıyordum. Birden mezarın çevresinde kümelenmiş topluluk aşağıya

doğru sessiz akıverdi sanki. Şaşırmış gibi, kaldım orada. Bari ben konuşsaydım dedim içimden. İçimden nasıl dedim bilmiyorum, Duygu Berk (Vahap'ın bacanağı) gidenlerin arkasından seslendi, durmaları, geri gelmeleri için, kimse duymadı, yürüdü, uzaklaştılar. O birkaç saniye içersinde, konuşursam, "Ağlıyorum ama, yıkıldığımı, yıkıldığımızı sanmasınlar" diyecektim, diyemedim. Kaldı.

"Bilimsel marksist yayıncılığı bırakmayı düşündünüz mü?" diye sorduğunuz için anlattım bunları. Hiç aklımdan geçmedi. Daha yetkin, daha kusursuz, daha tamamlanmış bir marksist literatür düşü hiçbir zaman yara almadı, düşüncemde bir kanama olmadı.

Nedeni o denli yalın ki, bunu bir sonraki sorunuzu yanıtlarken açıklamaya çalışayım.

Türkiye'de zaman zaman 'aydın sorunu' tartışılagelmiştir. Gerçekten bu sorun var mıdır? Başta demokrasi-düşünce özgürlüğü olmak üzere bu alanda gelişmemenin önünde aydınların etkisi olmuş mudur sizce?

"Aydın" sözcüğü, son yıllarda "aydınlanma"yı çağrıştırıyor bana. İlhan Selçuk, "aydınlanma devrimi"ni gündemde tuttuğu için olsa gerek.

Aydınlanma ile "aydın" arasındaki koşutluktan yola çıkarsak, aydını, genel olarak, aklı, bilimi, bilimsel yöntemi, materyalist düşünceyi temel almış kişi olarak da tanımlayabiliriz. Bu açıdan aydınlanma, aklın, bilimin, bilimsel düşüncenin, materyalist tarih anlayışının, dinin egemenliğinden ve körinancın (taassubun) baskısından arındırılması olarak, aydın da bunu özümseyen ve bu anlayışın toplumsal ve yığınsal güce dönüşmesi için çaba harcayan kişi olarak tanımlanabilir.

Ama aydınlanmanın, bir bakıma feodal ya da teokratik devlet sistemlerinin çökmeye başladığı, sanayi devriminin sınıfsal yapıyı altüst ettiği, eski geleneksel sınıfların yerini modern burjuva toplumun sınıflarının almaya başladığı dönemlerle örtüştüğünü gözardı etmemek gerekir. Kuşkusuz,

her devrim gibi, aydınlanma devriminin de gel-gitleri, yani devrim kadar karşı-devrim süreçleri olacaktır. Aynı biçimde, aydınlanma devriminde de, yeni, modern sınıfların geleneksel ve gerici sınıflara karşı bir savaşımı olduğu ölçüde, sınıfsal bir niteliği vardır. Ama günümüz Türkiye'sinin temeline "devrim" olarak "aydınlanma"yı oturtmak, devrimin sınıfsal içeriğini ve sınıfsal temelini gözardı etmemize yol açabilir.

Aydınlanma, sınıfsal olarak, bir bakıma, kapitalist-öncesi toplum biçimleriyle örtüşen sınıf ve katmanların inançları ile modern burjuva toplumun sınıf ve katmanları arasında, yani tarikatına, şeyhine, aşiret reisine, beyine geleneksel olarak bağlı ve bağımlı bireyler ile özgürleşmiş bireyler arasında, körinanç ile bilimsel düşünce arasında bir savaşım olarak da açıklanabilir. Burjuva toplumun sınıfları arasındaki (burjuva, küçük-burjuva ve işçi sınıfı arasındaki ya da sermaye ve emek arasındaki) demokratikleşme ve devrimcileşme savaşımı yerine, aydınlanma devrimi konduğu zaman, bu devrime tutucu bir işlevsellik, demokratik ve sosyalist devinimi perdeleyen bir işlevsellik de yüklenilmiş olur. Türkiye gibi, kapitalist ilişkiler ile kapitalist-öncesi ilişkilerin birbiriyle sarmaş dolaş olduğu, demokratik devrim sürecini engelleyen, dinsel, mezhepsel, etnik ve benzeri karşı-devrime temel oluşturan yapılanmaların belirleyici bir konum kazandığı, aklın, bilimin ve materyalist dünya görüşünün, şimdilerde olduğu gibi, tarikatların baskısı altına çekildiği ve "üç semavi din"in kırmızı çizgisiyle çevrildiği bir ülkede ve dönemde, doğal ki, aydınlanma önem kazanır, kimi zaman demokratikleşme deviniminin belirleyici yönünü açıklar. Ama bu, modern toplumların devrimci demokratikleşme sürecinin ve bu süreçte öne çıkan emekçi sınıf ve katmanların sınıfsal savaşımları yerine konan bir "devrim" olarak nitelendirildiği zaman, aklı, bilimi, materyalist eğitimi öne çıkardığı ölçüde devrimci bir işlevselliği olan "aydınlanma", sınıfları ve sınıf savaşımlarını gözardı ettiği için, sınıfsal çıkar karşıtlığını yadsıyacak devrim karşıtlarının yararlanmasına da yolaçabilir.

İkinci olarak belirtmek istediğim şu: Yalnızca aydınlan-

mış olmak, bugün aydın olarak nitelenmek bakımından yeterli olabilir. Ama aydın olarak birey, ulusal, ulus-üstü ve insansal, evrensel görevlerini yerine getirebilmek için, birincisi, bugün marksizmi ya da bilimsel sosyalizmi yeteri düzeyde özümsemiş ve ikincisi Türkiye'nin sorunlarına uygulayabilir konuma gelmiş olmalıdır.

Aydın, aydın olarak duruyorsa, küpte duran altınlara benzer. Değeri vardır, ama hiçbir işe yaramaz. Aydın olmak sorumlu olmak, sorumlu olarak bir "duruş" belirlemek ve bu duruşu eyleme dönüştürmek demektir. Üreterek, yaratarak. Bunun, bilimsel, sanatsal, estetik değerler üretmek anlamında bir üretim olması gerektiğini, sınıfsal, siyasal, ideolojik ve bu anlamda örgütsel değerler üretmesi gerektiğini, bilmem belirtmeye gerek var mı?

***12 Eylül 'Turka'ları* adlı kitabınızda, "Bilim, dine tutsak ediliyor" diyor, bilimsel temellere Darwin'i örnekliyorsunuz. Van Üniversitesi Rektörü Yücel Aşkın'ın AKP hükümeti döneminde tutuklanması olayı, dinin bilimle hesaplaşması anlamına gelebilir mi?**

Biliyorsunuz, "ulum-u diniye" ve "ulum-u fenniye", yani din bilimleri ile fen bilimleri, biri inancın, ikincisi aklın, biri inanca bağlılığın öteki bilimsel yöntemin, biri idealist dünya anlayışının ikincisi materyalist dünya anlayışının ürünü olsa da, Saidi Nursi, ilk döneminde, ya da "eski Said" olarak, bu ikisini, din bilimleri ile fen bilimlerini birbirini tamamlayan, bir kuşun iki kanadı gibi algılamıştı. Bu düşüncesini, "yeni Said" olarak terketmiş olmakla birlikte, izleyicileri, eski Said'in düşüncelerini, bu düşüncelerini reddetmiş bulunan yeni Said'in düşünceleri gibi öne çıkarıyor ve savunuyorlar.

Saidi Nursi'nin "eski Said" olarak da olsa, fen bilimleri olmadan din bilimlerinin tek başına taassuba götüreceği görüşünü benimseyenler, gene Saidi Nursi'nin fizik, kimya, jeoloji gibi "funun-u cedide-i medeniye"lerin, yani yeni fen bilimlerinin *şeriat süzgecinden süzülerek alınması* gerektiği yolundaki görüşlerini, bilimsel bir görüş olarak benimsiyorlar.

Benimsemekle kalmıyor, bunu, 19. yüzyılın sosyoloji, antropoloji, etnoloji gibi bilimlerine de yaymak, yani genişletmek gerektiğini ileri sürüyorlar. Bunların içersinde "profesör", "doçent" gibi akademik unvanı bulunan "bilim adamları" olduğunu belirtelim.

Örneğin, Prof. İbrahim Canan, Urfa'da İlahiyat Fakültesi dekanı olduğu sırada, Saidi Nursi'nin, yalnızca fizik, kimya, jeoloji gibi fen bilimlerinin değil, 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan sosyoloji, antropoloji, etnoloji gibi bilimlerin de sömürge bilimleri olduğu için millileştirilemediklerini ve bunların da medrese uleması tarafından şeriat süzgecinden süzülerek alınmasını amaçladığını, bu görüşleri benimseyerek savunur.

Ben, "Saidi Nursi Öğretisi"yle ilgili konuşmamı tamamladığım zaman, iki dinleyici yanıma gelerek, kendilerinin jeoloji mühendisi olduklarını, ilk yayınlanan jeoloji kitaplarının önsözlerinde, "islama mugayir olan" kısımların çıkarıldığının belirtildiğini söylediler. Daha sonra da bana, bu kitapların yeni baskılarından birer örnek bıraktılar.

Saidi Nursi, başlangıçta, bir kanadı din-bilimleri, bir kanadı fen-bilimleri olan öğrencinin uçacağını söylemiş olmakla birlikte, akıl, bilim ve maddi felsefeyi temel alan Cumhuriyetin her gün yeni bir başarısını gördüğü zaman, "maalesef" diyerek üzüntüsünü dile getirecek, ardından da, akıl, bilim ve maddi felsefenin, ateizme (tanrıtanımazlığa), dinsizliğe, bunların da anarşizme ve komünizme götüreceğini ileri sürerek, laik Türkiye Cumhuriyeti'ne açtığı savaşı, yeni bir cepheye taşıyacaktı. Bu görüş, ABD'nin elli yıl önce "Yeşil Kuşak" için oluşturduğu "dinin canlandırılması" politikasıyla ve yenilerde dillerden düşmeyen "ılımlı islam" politikasıyla elele vererek, ülkemizin toplumsal ve siyasal yaşamında aklın, bilimin ve materyalist felsefenin dinin egemenliği altına alınmasının anahtarı olacaktır.

İmam-hatip okulları, bu planın birinci aşamasıdır, ikinci aşama dinin, aklın ve bilimin, inancın ve dinin egemenliği altına alındığı imam hatipliyi üniversiteye taşıma aşamasıdır.

Bu aşama 12 Eylül yönetiminde öyle bir yol aldı ki, çok değil on yıl, onbeş yıl sonra, siyasal ve ideolojik davalardan yargılandığımız yerde, savcı olarak da, yargıç olarak da, imam hatip kökenlileri yargıç ve savcı olarak karşımızda bulmaya başladık, sonuçlarını da gördük ve görüyoruz. Bu süreç, 28 Şubatta kesintiye uğradı. "Ilımlı islam" planı, üniversiteyi yeniden ele geçirmek, ve buradan devlet bürokrasisini islamlaştırmak, bu uygulamayı Harp Okullarına taşımak ve ordu içinde devreyi tamamlamak amacını içersinde taşıyor. (Burada belirtilmesi gereken bir başka husus, imam-hatip okullarının bir meslek okulu olması, ikincisi sünni-alevi farklılığını, ilkin okullarda, sonra toplumsal yaşamda mezhep ayrımcılığına dönüştürmenin aracı olmuş olmasıdır.)

Darwin burada bir simge ve gösterge. *Kur'an*'da yok ama, *Kitab-ı Mukaddes*'in başında, Tanrı'nın göğü, yeri, doğayı, canlıyı ve en sonu insanı, sırasıyla altı günde yarattığı ve yedinci gün dinlendiği inancı yer alır.

Türlerin Kökeni'nde, *İnsanın Türeyişi*'nde ve *İnsanın Türeyişi*'nin devamı olan *Seksüel Seçme*'de, İngiliz kökenli evrensel bilim adamı Darwin, bitki ve hayvan türlerinin tek tek ve ayrı ayrı değil, aynı zamanda değil, doğanın oluşum ve gelişim sürecine, iç ve dış koşullara bağlı ve birbirlerine bağlantılı olarak uzun ve evrimsel bir gelişim süreci içinde üreyip türediğini bilimsel yöntemlerle açıklar.

Darwin'in çalışmasının en büyük bölümünün gözleme dayandığı burada belirtilmeli. O denli ki, Prof. Huxley'in, insan beyni ile maymun beyni arasındaki farkları, anatomik bilgiler olarak saptadığı çalışmayı, Darwin, *İnsanın Türeyişi*'ne ek olarak almaktan kendini alamamıştır. O dönemin çalışmaları da genel olarak gözleme dayanmaktadır. "Kromozom", "gen", "genetik", bilimin çok sonra ulaşacağı laboratuvar bulgularıdır. Örneğin Darwin, oluşum süreci içersinde insanın kıllarının dökülmesini açıklamakta zorlanır, şimdi ise genlerle oynayarak nice farklı türler üretilebiliyor. Şu açıktır ki, Darwin, canlının oluşum, gelişim ve yükselişini, dağılışını, zengin ve deneyimsel örneklerle açıklar ve kanıt-

larken, dünyanın ve evrenin de bir tarihi olduğunu ve bütün bunların doğa yasalarına bağlı ve bağlantılı olarak meydana geldiğini de kanıtlamış olur. Akıl, bilim, materyalist felsefe, laik düşünce ve laik yaşam, bu maddi temelde soluk alır ve gelişir.

Bugün siyasal iktidar ile üniversiteler arasındaki kavga, din ile bilim arasındaki kavga olarak da nitelenebilir. Bu kavga, Darwin gibi İngiliz kökenli olan nurcu bayan Meryem Weld'in söylediği gibi, bilimi, dinin egemenliği altına almak isteyenler ile bilimsel özgürlüğü savunanlar arasındaki kavgadır. Bir başka anlatımla, dinin aklı köleleştirmesi ile, aklın kendini özgürleştirmesi savaşıdır bu savaş. Politik ve toplumsal olarak ifade edilmek gerekirse, Saidi Nursi öğretisi ile Atatürk ilkeleri arasında bir savaştır bu savaş.

Van Üniversitesi Rektörü Yücel Aşkın'ın kimliğini, kişiliğini yakından bilmiyorum. Bu olaylar olmadan önce, ilerici, demokrat bir bilim adamı olduğunu, bu doğrultuda Van'da özel anlamda çeşitli tarikatların baskısına karşı bir kale olarak üniversiteyi koruduğunu izliyor ve biliyorduk. Suçlamalar, sürekli değişti. Tarihi eser kaçakçılığından Ermeni kökenli oluşuna değin. Dubai Prensine, İstanbul'a, Türkiye'nin onuruna kazık sokar gibi burgulu gökdelen diktirenlerin, Van'da laik ve bilimsel kimliğe kelepçe taktırmaları, ulusal değerlerin olduğu kadar evrensel değerlerin ve her şeyden önce de bilimin ve bilimin özgürleşmesinin prangalanması anlamını içinde taşıyor. Aşkın'a takılan kelepçe, laikliğe, bilime, akla, bilimsel özgürlüğe takılmış kelepçe gibidir.

Türklerin (ne kadarı doğru, ne kadarı yanlış belirtmeksizin) bir milyon Ermeniyi ve otuz bin Kürdü kestiğini söyleyen, ama aynı savaşta Ermenilerin kestiği Türkleri, daha önce de olsa Kürtlerin kestiği Nesturileri (1840'lar), "Tehcir" sürecinde Ermenilerden boşalacak toprakları ve kadınlarının altınlarını kapmak için şiddetle birbirleriyle yarışan Kürt beylerini bilmezlikten gelen Pamuk, bu sözleri nedeniyle, dışarda ödüle ve içerde övgüye boğuluyor. Dışarda da içerde de gazetelerin manşetlerinden düşmüyor.* Laik, ilerici, demok-

rat olduğu etkinlikleriyle bilinen bir bilim adamı (suç işlemiş, işlememiş olması değildir burada sorun) polis eşliğinde üniversiteden karakola, adliyeden cezaevine taşınıyor. Ama Orhan Pamuk için düzülen sahte övgüleri gazetelerinde çift satır manşete taşıyanlar, rektörün tutuklanmasının gerçek nedeninin "Ermeni asıllı" olduğunu söyleyenlere karşı bile dillerini yutuyorlar.

Bilindiği gibi 12 Eylül döneminde sanat, edebiyat alanı da olabildiğince bir yozlaşma içine girdi. Bu dönemde filizlenen edebiyatçıların ortaya koydukları ürünler, içerik bakımından, yazarların takındıkları durum bakımından ciddi bir tartışmayı gerektirmiyor mu? *Yaba*'da Cengiz Yıldırım, birkaç sayıdır "Pop Edebiyat" başlığıyla dönem edebiyatını irdelemekte. Siz 'İkinci Yeni'ye isim babalığı yapmış bir sanat adamı olarak 'Pop Edebiyat' adlandırmasını ve bu dönem edebiyatını nasıl değerlendirirsiniz?

Bu sorunuza tam bir yanıt verecek bilgi birikiminden uzağım. Ben yazının, şiirin, öykünün, eleştirinin ve denemenin

* [Kitapta yayına ek:] Karşılaştırmalı bir örnek için, benim, "bölücü propoganda" yapmak savıyla yargılandığım ve bir yıl hapis cezasına çarptırıldığım "*Türkiye'nin Yeni-Sevr'e Zorlanması Odağında Üç Sivas*" kitabımla ilgili olarak "düşünce suçu" ve suçlaması karşısında basının nasıl es ve pas geçmiş olduğunu anımsatabilirim.

Tam da "düşünceler"in açıklanmış olmasından dolayı ve tam da benim amacımın aksine ve tam da alıntılar benim düşüncem olarak kabul edilerek mahkum edildiğim *Üç Sivas*'ın toplatılması, dava açılması, yargılanması, mahkum edilmesi, kararın onanması, karara ve onamaya Başsavcılığın itirazı üzerine Ceza Daireleri Genel Kurulunun itirazı reddetmesi gibi yargılama süreçlerine *(Cumhuriyet* dışında) sessiz kalan basın, Orhan Pamuk'un "düşünce" olmayan sözlerinden dolayı soruşturma başlatılmasından daha ilk duruşmaya çıkacağı güne değin hemen her gün içerden ve dışardan haber üstüne haber üreterek, bir yandan yargı ve siyasal erk üzerinde baskı oluşturmak isteyen dış ve iç çevrelerle birlikte hareket etti, bir yandan da fanatik gericiliği negatif anlamda tahrik etti. "Pamuk" burada, Çukurovalı tarımcının meta olarak ürettiği pamuk gibi, "soykırım" tacirleri hesabına "meta" olarak kullanıldı ve eğer romancı-yazar olarak bir değeri varsa —ben okumadığım için bilemeyeceğim— bu değeri bence iç karartan renklerle boyandı ve temizlenemez ölçüde kirletildi.

içinden geldim. Aklımın bilgime ağır bastığı dönemlerden bilgimin aklımı denetlediği dönemlere eriştim. Ama bu süreçte, ben, yaşım geçmiş de olsa, Marx, Engels, Lenin esas alınarak bilimsel sosyalizmin klasiklerini ve tanıtan kitaplarını Türkçeye ve topluma kazandırmayı yüklendim. İkincisi, bu yayıncılık sürecinde özümsediğim ölçüde bilimsel sosyalizmi Türkiye'nin güncel ve canalıcı sorunlarına uygulamaya kendimi ayırdım. Bu çalışmalar beni yazından oldukça uzaklaştırdı.

Eylül 2005 sayısı için *Ekin Sanat*'ın sorduğu bir soruya verdiğim yanıtı *Yaba* okurlarıyla da paylaşayım: "Sorun, günümüz sorunlarının bilimsel sosyalist açıdan irdelenmesi, teorinin somut yaşamla soluk alması sorunudur. Dolayısıyla, birincisi marksist kuramın iyi özümsenmiş olması, ikincisi ülkenin içerisine çekildiği sorunların iyi irdelenmiş ve bilinmiş olması sorunudur. Bu, bilgi demektir, yoğunluğuna ve derinliğine bilgi birikimi gerektirir. Tarih irdelenmediği, toplumsal değişim ve dönüşümlerin bilinmediği bir toplumda, bilimsel sosyalizm soluk alamaz."

Sorun tek başına burjuva ekonomi politiğin sosyalist eleştirisi olan *Kapital*'i bilmek, sosyalist ekonomi politiği bilmek, diyalektik ve tarihsel materyalizmi teorik anlamda bilmekle sınırlı değildir. Bunlar, Türkiye'nin geçmişine ve geleceğine uygulanamıyorsa, ölü bilgiler olarak kalmaya yargılıdır. Gene aynı dergiye verdiğim yanıtta söylediğim gibi, marksizmi mumya inceler gibi incelemek, ya da Marx'ın eğrisini doğrusunu bulmak sorunu değil bizim sorunumuz. Marksist açıdan önümüzdeki sorunu çözmek ve geleceği kazanmak sorunudur. Bu nedenle, ben, çalışmalarımı genel anlamda, okura, bilimsel sosyalizmin öğrenilmesinin olanağını sağlamaya, ve ikincisi Türkiye'nin sorunlarının bilimsel sosyalizm açısından çözümlenmesine ayırdım. Yazınsal türleri (hele on ayda 200'ün üstünde yayınlandığı duyurulan romanları) genel olarak bilme, okuma olanağım olmadı.

28-29 Ekim 2005, Ankara
Yaba, Sayı: 37, Kasım-Aralık 2005

EKİN SANAT: MUZAFFER İLHAN ERDOST'LA "12 EYLÜL VE EDEBİYAT" ÜZERİNE

12 Eylül faşizminin birebir tanığısınız, kardeşiniz İlhan Erdost'un katledilişiyle büyük acılar yaşadınız. Yazar ve yayıncı olarak bugün neler söylersiniz? Geçen 25 yılda neler değişti?

Sorunu sağlıklı koymak için, 12 Eylül askeri darbesinin arkasını, içini ve önünü bilmek gerekir.

12 Eylül (1980), 12 Mart (1971) yarı-askeri darbesinin tamamlanmasıdır. NATO tarafından oluşturulmuş Türk "gladyo"su ve CIA tarafından gerçekleştirilmiştir. Siyasal parti olarak MHP, taşeron olarak Ülkü Ocakları kullanılmıştır.

Amaç, NATO'nun amacıyla örtüşür: NATO ile savunulan sistemi korumak. Bu sistem, emperyalist aşamada kapitalist sistemdir. Genel anlamda da "komünizm"e karşı korunmayı amaçlamıştır. İki açıdan. Biri, dışardan, özellikle de Sovyetler Birliği'nden gelecek saldırıları önlemek. İkincisi, içerde, dünya komünist silahlı ayaklanması olarak nitelenen ilerici, demokratik, devrimci hareketleri bastırmak.

Hareketlerin "komünist" hareketler olması gerekmiyordu, "komünist" olarak nitelenmesi yeterliydi. Gene bu hareketlerin "silahlı" olması gerekmiyordu. Bu nedenle, silahlı

komünist hareketin "dolaylı" saldırısı olarak nitelendiriliyordu. Dolaylı saldırıya karşı da, "özel savaş" yöntemleri uygulamaya konmuştu. 12 Martta, bu dönemin ikinci aşamasında oluşturulan "kontrgerilla", "gladyo"nun, Türkiye'de ağızdan oluşturulmuş adıydı.

12 Eylüle gelene değin sokağın kana bulanması, NATO'nun Türkiye'de bir askeri darbe yapılması planının uygulanmasından başka bir şey değildi.

Birkaç kez yazdım, birçok konuşmamda dillendirdim. 12 Marttan sonra yapılan genel seçimlerin (Ekim 1973) ardından, 12 Eylüle değin, sokakta beş binin üstünde insan yaşamını yitirdi. Ama bu süreçte, siyasal iktidar soldan sağa ve sağdan sola altı kez el değiştirdi. Aralık 1974'te başlayan sokak eylemleri, sürekli bir artış gösterdi. Ecevit'in başbakanlığı zamanında olsun, Demirel'in başbakanlığı zamanında olsun sürekli arttı sokakta kan. Biliyorsunuz Aralık 1978'de Kahramanmaraş olaylarının ardından 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmişti. Ama sıkıyönetim ilanına karşın, sokaktaki kan durmamış, azalmamış, giderek artmıştı.

Demirel'in başkanlığında kurulan ve "Yeni MC Hükümeti" olarak adlandırılan azınlık hükümeti döneminde (13 Kasım 1979—11 Eylül 1980), günde ortalama 9 kişi öldürülmüştü. Sıkıyönetim altında bu dönemde öldürülenlerin sayısı, önceki dönemlerin birkaç katına ulaşmıştı: 2.750 ölü.

Haziran 1977 genel seçimlerinden önce, gene Demirel'in başkanlığında kurulan 1. MC (Milliyetçi Cephe) döneminde (Mart 1975-Haziran 1977 arasında), yani Demirel'in iki yıl iki ay 21 günlük iktidarı döneminde ölü sayısı 350'ydi. İşte tam da bu dönemde, *Executive Intelligence Review*'in raporunda, bir Yunanlı diplomatın New-Yorklu bir bankacıya üflediği sözler yayınlanıyordu. Demirel, IMF'nin buyruklarını yerine getirmemiş ve istenen ekonomik önlemleri almamış, bunun için de ordunun yönetime elkoyması NATO tarafından planlanmıştı.

Ne var ki, Demirel, daha sonraki iktidarı döneminde IMF'nin buyruğunu yerine getirmiş, 24 Ocak kararlarını im-

zalamıştı. 11 Eylül (1980) akşamına değin ülke tam bir iç savaş yaşarken, NATO generalleri yönetime elkoyuyordu. Sokaktaki kan o saat (!) kesilmişti.

Acaba kan dökenler yönetime elkoyanlar mıydı?

Ufuk Güldemir, 12 Eylül sonrasında, *New York Times*'ın arşivinden saptadığı (ama *New York Times*'ta o zaman yayınlanmamış olan) bazı bilgi-notları saptamıştı.

İşte bunlardan birkaçı:

19 Eylül 1980 — Türkiye U-2 uçuşlarına izin vermek niyetinde. Ankara'daki Batı kaynakları, yönetime elkoyan askerlerin, U-2'lerin Rusya üzerinde uçuş yapmak üzere Türkiye'den kalkışına izin vereceklerini bildirdi. Amerika, U-2 uçuşlarına izin vermek için başvurmuş, ancak Demirel hükümeti izin vermemişti.

19 Ekim 1980 — Türkiye'deki askeri yönetim Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüne olanak sağlayan Rogers Planını kabul etti.

20 Ekim 1980 — Uluslararası Para Fonu (IMF) dün Türkiye'ye 92 milyon dolar tutarındaki kredi dilimini serbest bıraktı.

25 Ekim 1980 — Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin 350 milyon tutarındaki borcunu bir yıl süreyle erteledi.

Sorunuzu şimdi sorabilirsiniz.

12 Eylül faşizmi için bugün neler söylersiniz? Geçen 25 yılda neler değişti?

İlkin şu belirtilmeli: Sokakta kan durmuştu ama bu kan, bu kez, devletin koruması altına aldığı taş duvarların içinden akacaktı. Filistin askısından, demirparmaklıklardan, hücrelerden, darağaçlarından akacaktı kan.

İkincisi, Anayasasıyla, yasalarıyla, yeniden yapılandırılacaktı Türkiye. 12 Eylül öncesinde sokakta dökülen kanın arkasındaki amaç neyse, 12 Eylül bunu yasalaştırdı ve Anayasal sistemin temeline oturttu. Yani bugün baskıcı, gerici,

demokratik-olmayan bir dönemi soluyoruz.

Örneklemek gerekirse, sokakta kan demokratik basına yönelmişti (**Abdi İpekçi** anımsansın), yeni bir basın yasasıyla geldi 12 Eylül. Sokakta devrimci işçi sendikalarına yönelmişti namlular (**Kemal Türkler** anımsansın), yeni bir sendika yasasıyla geldi 12 Eylül. Sokakta demokratik üniversiteye yönelmişti namlular (**Tütengil, Tanilli** anımsansın), yeni bir üniversite yasasıyla, YÖK'le geldi 12 Eylül. Sokakta demokrat ve devrimci öğretmen sendikalarına yönelmişti 12 Eylül (TÖS İstanbul Şube Başkanı **Talip Öztürk, Ümit Kaftancıoğlu** anımsansın), yeni bir dernek yasasıyla geldi 12 Eylül. Demokrat ve devrimci siyasi partilere yönelmişti saldırılar (Nevşehir CHP İl Başkanının öldürülmesi, TEP Genel Başkanı **Mihri Belli**'nin vurulması anımsansın), yeni siyasi partiler yasasıyla geldi 12 Eylül. Devrimci gençliğe yönelmişti saldırılar (İstanbul Üniversitesi katliamı anımsansın), devrimci işçilere yönelmişti kan (**1 Mayıs 1977** anımsansın), ilerici, laik halka yönelmişti kan (**Malatya, Sivas, Kahramanmaraş, Çorum** anımsansın), yeni toplantı-gösteri yasası, yeni seçim yasası, yeni birtakım yasalarla, polis görev ve yetkileri arttırılarak, yeni bir faşist yapılanma sürecine girecekti ülke.

12 Eylül toplumsal belleğimizde önemli bir tahribata yol açtı. Sol siyasal düşünce geri planı ile ilgili bilgileri büyük ölçüde sizin yapmış olduğunuz yayınlardan sağladı. 12 Eylülün okur-kitap ilişkisini nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

İlhan, ben cezaevindeyken Zafer Çarşısında bir kitabevi açmıştı. Ben cezaevinden çıktıktan sonra, bu kitabevini amcamız oğlu Haluk'a devretmiştik. Haluk, 12 Eylül sonrası Zafer Çarşısındaki bir kitabeviyle ilgili bir "anekdot" aktarmıştı bana. Polis ikide-bir geliyor, Zafer Çarşısındaki kitabevlerinden birinin deposunda arama yapıyormuş. Bir, iki, üç... Bir gün memur, kitabevinin sahibine dönmüş, "Bu Sol Yayınları burada durduğu sürece, biz bu depoyu daha çok ararız"

demiş. Ardından da eklemek gereğini duymuş: "Biliyoruz, bu yayınlar serbest, kısıtlı yayınlar değil!"

İlhan'ın öldürüldüğü günlerin ertesindeydi. Amerikan Büyükelçisi Commer, gene Türkiye'ye gelmiş, o zaman yayınlanan dergilerin birinde yer alan bir konuşmasında, Türkiye'de çok fazla sol yayın olduğunu söylemişti. Ben İHD Ankara Şube Başkanıyken, Amerika'dan gelen bir insan hakları kurulu, Türkiye'deki yayınların türüyle ilgili bana sorular sormuş, çözümün, sağ ağırlıklı yayınlar olduğu görüşünü dile getirmişlerdi. Bu, en sıradan tanrı-tanır yazarlardan en katı inançtan yazarlara uzanan bir sağ yayın dalgasının başlangıcı olacaktı. Bunun arka planında kaldı materyalist ve diyalektik materyalist yayınlar. Ama biz, yayınevi olarak, sapmadan, bulandırmadan, sulandırmadan yayınlarımızı sürdürüyoruz.

Sol Yayınevi bu süreçten nasıl etkilendi?

Sürekli depomuzu kapattılar. Bir açtılar, bir kapattılar. Yurtdışı siparişlerini karşılamamızı PTT'de bekleterek engellediler. Olmadı depomuzu yaktılar. Olmadı 12 Mart döneminde Sıkıyönetimin buyruğuyla topluca aldırılmış ve bizim başvurumuz üzerine kaldırılmış bir karara dayanılarak kitabevimizden de topladılar yayınlarımızı. Böyle sürdü gitti. Okur, ne kadar "öldürülebilinirlerse" o kadar öldürüldükten sonra, "sosyalizm" ne kadar değerden düşürebilirlerse o kadar değerden düşürüldükten ve Sovyetler Birliği çökertildikten sonra, yayınlar, gözaltından, savcı sorgusundan, yargılanmadan ve yakılmaktan kurtuldu. Kalıcı mı geçici mi? Bu ülkenin içerisinden geçtiği küreselleşmenin alacağı biçimlere bağlı.

Solun kuramsal sorunlarla eskisine oranla biraz daha az ilgili oluşunu nasıl yorumlarsınız?

Kuramsal sorunlarla ilgilenen oldukça fazla dergi var. Geçmiş döneme bakıldığında, bu azımsanamaz. Ama ben açık söyleyim ilgilenmiyorum. Ya marksizmi bir mumya in-

celer gibi irdeliyorlar, ya da marksizmin eğrisini doğrusunu bulmaya çalışıyorlar. Şöyle bir çevirip geçiyorum, bunun için vargılarımda yanılıyor olabilirim. **Sorun günümüz sorunlarının bilimsel sosyalist açıdan irdelenmesi, teorinin somut yaşamla soluk alması sorunudur. Dolayısıyla, birincisi marksist kuramın iyi özümsenmiş olması, ikincisi ülkenin içerisine çekildiği sorunların iyi irdelenmiş ve bilinmiş olması sorunudur.** Bu, bilgi demektir, yoğunluğuna ve derinliğine bilgi birikimi gerektirir. Tarihin irdelenmediği, toplumsal değişim ve dönüşümlerin bilinmediği bir toplumda, bilimsel sosyalizm soluk alamaz.

12 Eylül, süreciyle birlikte neredeyse yaşamın her alanında görülen gerileme ve yozlaşmayı sadece depolitizasyon ile açıklamak mümkün mü?

12 Eylül, NATO adına ve her şeyden önce de uluslararası sermayeye kumanda eden ABD adına, NATO ile korunan sistemi, yani kapitalist sistemi, ancak, tek devlet olarak ya da "ulus devlet" olarak korumak amacına sarılmıştı. Bir başka deyişle, sosyalist sisteme karşı ve dolayısıyla sosyalist ulus olması "tehlike"sine karşı, şoven ulusalcılığın sonuna değin saldırganlaştırıldığı, sistem olarak ulusu değil, burjuva-emperyalist sistemi korumayı amaçlayan bir askeri darbeydi 12 Eylül. Ama, 12 Eylülün öz çocukları, Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başladığı süreçte, kendilerini, "Yeni Dünya Düzeni"nden "Küreselleşme"ye, Avrasya'ya egemen olarak dünyaya hükmetmek isteyen emperyalist stratejiden Büyük Ortadoğu Projesine değin, ABD'nin dünyaya egemen olma projesinin kıskacında buluverdiler. 12 Eylül ile, NATO'nun Sovyetlere karşı Türkiye'de koruduğu sistem, şoven ve baskıcı kimliklerden kendini arındırdığı ölçüde, üniter sistem ya da ulus-devlet olarak, bugün, ABD'nin, Türkiye'yi şöyle ya da böyle dağıtma projelerinin bir bakıma engelini oluşturuyor. ABD ve AB'nin, bir başka deyişle emperyalizmin güdülediği bazı kimlikler, bu kez kabuk değiştiriyor, kimi dinsel gericiliğin, kimi etnik gericiliğin, kimi mezhepsel

ve tarikatsal bölünmüşlüğün coğrafyasında şişiriyor yelkenini.

Depolitizasyon bir yönüyle bu yozlaşmanın hem nedeni hem kendisi. Ama yaşamın tek boyutu değil ki politika. Politika-dışı olarak nitelenmesi gereken sanat, kültür, estetik ürünler ve değerler var. Bilgi olarak, birikim olarak, bilimsel bir formasyondan yoksun olmak burada çok büyük bir önem taşıyor. Bu yoksunluk, politik yaşam için de, sanatsal, estetik, genel anlamda kültürel yaşam için de o denli önemli. Depolitizasyon, aslında, sol bir politik kültürün canlanmasına olanak sağlamalı. Ama bu kültür, topraktan bitmiyor, onu bilelim.

"12 Eylülcü" bir edebiyat anlayışından söz edilebilir mi?

Roman, öykü, şiir ya da deneme ile tam olarak ilgilenemiyorum.

Bütün iyi niyetli girişimlere karşın eleştirinin kurumsallaşamamasını nasıl açıklarsınız? Eleştirmenliğe neden rağbet edilmiyor?

Bir halk türküsü vardır: "Dön, dolaş gene bana gel" diye. Bu da öyle. Bilimsel sosyalizmi özümsememiş ve bununla birlikte kendi toplumunu ve bu toplumun değiştirdiği insanı materyalist ve diyalektik açıdan irdelememiş, böyle bir formasyonu olmayan bir yazar, bir romanı, bir öyküyü, bir şiiri nasıl değerlendirebilir? Ancak, bunları özetleyerek, yazarını överek ya da yererek. Kitap tanıtma dergileri yayınlanıyor, kitap ekleri var gazetelerin. Ben okuyamıyorum. Okuduğum zaman ben bunlardan, bir eleştiriden öğreneceğim şeyi öğrenemiyorum. Gene bazı incelikleri olan, Semih Gümüş gibi adlar yok değil, ama bunlar eleştirinin kurumsallaşmasına yetmiyor. İkincisi, eleştirinin kurumsallaşmasına temel oluşturacak yapıt bulmakta da (çok beğeniyle okunan yapıtların olması, benim düşüncemle çelişmez) yazar güçlük çekebilir. Düşünelim ki, toplum, hemen her yönden büyük değişiklik-

lerden geçti, geçiyor, kişiler büyük bir iç değişiklikten geçiyor, ama 1950'nin yöntemleri ve ölçütleriyle eleştiri yapıyoruz. Yaşar Kemal'in, Sait Faik'in, Nazım Hikmet'in ürünlerinin sınıfsal çözümlemesini yapmaktan yoksun bir eleştirmen bolluğu. Bilmem çok mu kıyıcı oldum? Bilmem çok mu yanılıyorum?

Yazma ve yaratma süreçleriyle ilgili olanlara neler söylersiniz?

Yukarda söylediklerimi.

Ekin Sanat, Eylül 2005

'DARBENİN ARKASINDA CIA VE NATO VARDI'

KONUŞAN: *CAN GAZALCI*

Bir konuşmanızda, 12 Eylülü yapanlara karşı sağlam kanıtlarla ortaya çıkılması gerekir demiştiniz. Bunu biraz açar mısınız?

Türkiye'de bir askeri darbe yapılmasına karar veren NATO'dur. 1974'ten 1980'e kadar Türkiye iç savaşa gidiyor ve 11 Eylül akşamına değin tam bir iç savaş yaşanıyor. Bu iç savaş aslında 12 Eylülün kaidesi. Öldürülen altı bin kişinin kanı var kaidesinde. 12 Eylül yönetiminin de elleri kanlıdır. Evet bir gecede kanı durdurdu ama bu kez insanlar gözaltında, işkencede, cezaevinde, darağaçlarında ve faili meçhul cinayetlerde öldürüldü.

Darbenin arkasında NATO'nun olduğuna ilişkin kanıtlar neler?

Ufuk Güldemir *Kanat Operasyonu* kitabı için, *New York Times*'in arşivine giriyor. Arşivden çıkardığı iki şey var. Birincisi, Türkiye'den kalkacak ve Sovyetler üzerinde uçacak olan U2 casus uçağına 12 Eylül yönetiminin izin vereceğine ilişkin bilgi. Demirel ve Ecevit buna razı olmamıştı. 12 Eylül yönetiminde ise, casus uçaklarına izin veriliyor. İkincisi Yu-

nanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesi sözkonusu. Yunanistan'ın bazı koşullara bağlı olarak dönmesini istiyor Türkiye. Hiçbir yazılı belge olmadan kabul ediliyor bu.

NATO, 1974 Aralığında, faşist örgütleri, CIA kanalıyla kullanarak, devrimci, demokrat kişilere saldırı başlatıyor. Beş kişi öldürülüyor. Üçü işçi, ikisi öğrenci ve bunlar sol görüşlü. Giderek bu olaylar artıyor. Kahramanmaraş olayları sırasında Türkeş, Konya'da "anarşinin bitmesi için önce bu iktidar gitmelidir" diyor. İktidar dediği Ecevit'in iktidarı. Sıkıyönetim ilan ediliyor ama kan yine durmuyor. O gidiyor. Demirel geliyor iktidara, Türkeş'in desteğiyle. Ama daha çok kan akıtılıyor.

11 Eylül akşamına kadar en fazla kanın döküldüğü dönem Demirel'in son dönemi. 74'ten 80 Eylülüne kadar sağ ve sol anlamında altı kez iktidar el değiştiriyor. Buna karşın sokaktaki kan artıyor. Devrimci kitleye ve işçi sınıfına yöneliyor şiddet. Sonra alevi ve sünnilerin karışık olduğu yerlerde iç savaş başlatılıyor. Hepsi provokasyon. Emin Değer'in kitabında yayımlanan raporda, bir Yunanlı diplomat, New Yorklu bir bankere "Demirel IMF'nin taleplerini kabul etmediği için NATO Türkiye'de askeri darbe planladı" diyor.

NATO, planını uygulamak için sokak çatışmalarını kullandı ve toplumu darbeyi ister hale mi getirdi?

Evet. Askeri darbe gelişigüzel olmaz. 12 Martı yaşadık. 12 Martta Denizler idam edildi, hepimiz içeri alındık. Ama parlamento feshedilmedi. 12 Eylülde ise parlamento feshedildi. 12 Eylülde iki şeyin üzerinde durmak gerekir. Birisi IMF'nin buyruklarını Süleyman Demirel kabul etmediği için NATO'nun Türkiye'de askeri darbe planladığı söyleniyor. Ama Demirel IMF'nin dayattığı 24 Ocak (1980) Kararlarını imzalamış. Gene Demirel döneminde gerçekleştiriliyor darbe.

İkincisi: Gladyo. Olaylara bakıyoruz, bir gladyo olayı var Türkiye'de. 1959'da Zorlu'nun imza koyduğu Dolaylı Saldırı Anlaşması var. Anlaşmada, NATO ya da ABD, Türkiye gibi

ülkelerde devrimci, demokratik hareketleri, komünist silahlı kalkışmasının dolaylı saldırısı olarak niteliyor. "Bu saldırıya karşı özel savaş yöntemleriyle savaşılır" deniyor. Özel savaş birlikleri bunlar.

Türk gladyosunun adı öğrenilemedi. Kontrgerilla deniyor. Ama 12 Eylül döneminde özel hücreler oluşturuldu. Devrimciler orada birer aylık sürelerle işkencelerden geçirildi. İşkence yapanlar, "Siz gerillaysanız, biz de kontrgerillayız!" diyorlar işkence yaptıklarına. "Kontrgerilla" oradan kalma. Resmi adını bugün de bilmiyoruz. Ecevit bu konuda çaba harcadı, sonunda "resmi adı kontrgerilla olan bir kuruluş yok" dedi ve tartışmayı kapattı.

Çünkü resmi adı kontrgerilla olan bir kuruluş yoktu. Gladyo benzeri bir kuruluş olduğu bugün bile gündemde. NATO tarafından dikte ettirilmiş ve bütün NATO ülkelerinde kurulmuş. Türkiye dışında, öteki NATO ülkelerinde dağıtılmış. Bizde ise, resmi yoldan yadsınıyor. Ama var.

Birgün, 17 Eylül 2005

'MHP VE ÜLKÜ OCAKLARI KULLANILDI'

Peki NATO bu planı nasıl uygulamayı başardı?

12 Eylül öncesinde NATO ve CIA, MHP ve Ülkü Ocaklarını kullanmıştır. Bunların arasında bazı kişiler, Çatlı gibi, 12 Eylül yönetimi tarafından da görevlendirildi ve sonra da korundu. Ama resmi olarak görevlendirilmemiş olanlardan bazıları asıldı, cezalandırıldı.

Tüm bunların amacı neydi?

Solu ilkin Mecliste, sonra toplumsal ortamda sıfırlamak. Ecevit döneminde CHP, 12 Marttan sonra 190'a yaklaştırdı milletvekili sayısını. 1977'de erken seçime gitti ve milletvekili sayısını 210'un üstüne çıkardı. İktidarın solda olması ABD ve NATO'yu kaygılandırıyordu. Sovyetler'le ilişkiye geçilme-

si bile, ABD'nin Ortadoğu ve Afrika'daki konumunu sarsabilirdi. Sol iktidarı çökertmekti NATO'nun ilk amacı.

Ecevit'in CHP/MSP koalisyonu 26 Ocak-17 Kasım 1974, 5 ölü var. Sadi Irmak hükümetinin 4,5 aylık döneminde 9 ölü var. Demirel'in, 1. MC koalisyonu: 31 Mart 1975'ten 21 Haziran 1977'ye kadar: 350 ölü var. Ecevit'in CHP azınlık hükümetinin bir aylık iktidarında 21 ölü var. Demirel'in 2. MC hükümeti, 22 Temmuz 1977'den 5 Ocak 1978'e kadar: 507 ölü. Ecevit'in CHP-Demokratik Parti, Cumhuriyetçi Güven Partisi koalisyonu: Ocak 1978-Kasım 1979 arasında, 1 yıl 10 aylık sürede 2 bin 638 ölü var. Demirel dönemi ya da yeni MC azınlık hükümeti, 13 Kasım 1979'dan 11 Eylül 1980'e kadar olan dönem: 2 bin 750 ölü var. Toplam 5 bin 388 kişi. Bunun 2 bin 109'u sol, 1.286'sı sağ, 281'i de güvenlik görevlisi. Bu rakamlar gazetelerden. Oysa gazetelere geçmeyenler var. İktidar soldan sağa geçiyor, ölü sayısı artıyor, soldan sağa geçiyor, giderek ölü sayısı yükseliyor, ülke iç savaşa götürülüyor, NATO'nun planı bu.

Çorum olayları sırasında görevli olan Tuğgeneral Şahabettin Esengün, "Çorum olayları mezhep kavgası değildi. Mezhepler aşırı sağ ve solun çatışması için kullanıldı. Beni de örtülü olarak enterne etmeye çalıştılar. Bunların bir merkezden idare edildiğine kuşkum yoktu." diyor.

Örneğin Avukat Can Özbay. İlhan'ın öldürülmesinde önemli pozisyonda olan birinin avukatı. Uğur Mumcu da Özbay'ın MİT ajanı olduğuna dair rapor yayımladı. Bu Özbay "Çorum olayları sırasında Çorum'da MHP binasındaydım. ABD elçiliğinden Alexandre Peck geldi, olayları planladı, ertesi gün olaylar başladı." diyor.

Gladyoyla ilgili NATO'nun uluslararası düzeydeki faaliyetlerinde CIA devrede. Türkiye'de komutanlar sıkıyönetim ilan edilince olaylara dur demiyor, ama kendileri yönetime elkoyduğu zaman duruveriyor olaylar. Darbe Demirel'in IMF'ye uymaması nedeniyle planlandı deniyor. Ama 24 Ocak kararları imzalanmış. O zaman da şu söyleniyor: Bu parlamentoyla, 24 Ocak kararları uygulanamazdı. Bunu kendile-

ri söyledi, Evren de yazdı. Parlamento feshedildiği, siyasi partiler kapatıldığı, grev ve toplu sözleşme yasaklandığı için darbenin ilk yıllarında emeğin gelirden aldığı pay yüzde 34'ten, 14'e geriledi. Sermayenin ulusal gelirden aldığı pay yüzde 76'dan 86'ya çıktı.

O süreçte sol ve sol örgütler de kullanılmış mıdır?

O çok farklı bir kademede tartışılması gereken konu. Bu tür olaylara hiçbir zaman "yok" denemez. Ama 12 Eylülü ortaya koyarken böyle bir tartışmaya gidilirse, sol içinde 12 Eylüle karşı bir tartışma başlatılmasına da neden olabiliriz.

Demirel ve Ecevit oyunu fark edemediler mi?

Ecevit, 1977 seçimlerine giderken Niksar'da taşlı sopalı saldırıya uğradı. Çiğli Havaalanı'nda da bir sabotajla karşılaştı ve tesadüfen kurtuldu. Ecevit'in 1977 seçimlerinden önce 3 Haziran'da Taksim'de yapacağı mitingte vurulacağına ilişkin bilgiyi Başbakan Demirel, Ecevit'e mektupla iletti. Demek ki Demirel bu işin içinde değil. Onun dışında bir organizasyon var. Ancak Demirel, Kanlı Pazara aynı şekilde karşı çıkmadı. Bazı olayları bilerek, isteyerek sahiplendi, bazı olayları sahiplenmek zorunda kaldı.*

12 Eylülle bir hesaplaşma hukuksal ve ilkesel olarak yapılabildi mi sizce?

Hayır yapılmadı. 12 Eylülün arkasında ABD'nin, NATO'nun, emperyalizmin bulunduğuna ilişkin bir dizi belge ve bilgi var. Bu çalışmalar araştırılmış ve bir senteze ulaşılmış değil. Yazıldı ama ortak bilince dönüştürülmedi, ki sağlıklı bir hesaplaşma zemini oluşsun.

Birgün, 18 Eylül 2005

***EK**: Ayaküstü denebilecek bu tür konuşmalardan okur, yanıtların eksik olmasından dolayı birbirinden farklı, kimi zaman karşıt sonuçlar da çıkarabilir. Bu nedenle de, "Glad-

yo" ya da "Kontrgerilla" konusunda Ecevit'in açıklamalarını ek olarak ileteyim:

5 Haziran 1977 erken genel seçimlerinden önce, seçim kampanyası sürecinde, Niksar'da, Şiran'da, Erzincan'da taşlı sopalı saldırılardan ve Çiğli hava alanında görevli bir polis memurunun silahlı-suikastından kurtulmuş olan Ecevit, İzmir'de Konak Meydanında, şimdi "derin devlet" söylemiyle ifade edilen, o zaman "Kontrgerilla" olarak adlandırılan "oluşum"u ve Demirel'in başını çektiği siyasal erkin bu oluşuma yaklaşımını açımlayışı şöyleydi:

"Eğer bir avuç sorumsuz maceracı Tandoğan ve Taksim olaylarını kendi başlarına düzenleyip işin içinden sıyrılıyorlarsa, Türkiye'de devlet kalmadığı yargısına varmak gerekirdi. Ben, *devlet içinde yer almakla beraber, demokratik hukuk devletinin denetim alanı dışında kalan bazı örgütlerin bu olaylarda* başlıca etken olduğu ve hükümetin iki kanadının da [Adalet Partisi / Demirel, Milliyetçi Hareket Partisi / Türkeş ve Milli Selamet Partisi / Erbakan tarafından oluşturulan "Milliyetçi Cephe" (1. MC) sözkonusudur], gereken önlemleri alacak yerde, bu örgütlerden yararlanmak istediği kanısındayım. Bu örgütlerin ve tertiplerin kesin kanıtları, 12 Mart döneminde ortaya çıkmıştı. Şimdi seçim yaklaştıkça, bu kanıtlar daha büyük ve daha tehlikeli boyutlarla ve biçimlerle gözler önüne seriliyor.

"Eğer yargı, içinde bulunduğumuz aşamada hızlı işlerse ve özellikle Taksim olaylarının, Şiran-Niksar-Erzincan olaylarının görünürdeki ve asıl perde ardındaki sorumluları ve suçluları bir an önce ortaya çıkarılırsa ve kamuoyuna açıklanırsa, bunun caydırıcı ve topluma huzur getirici etkisi çok büyük olacaktır.

"Bunların üstünde, Sayın Cumhurbaşkanına, iyi niyetlerine inandığım Sayın Adalet Bakanıyla İçişleri Bakanına (bağımsızlar) ve MGK'nın yine iyi niyetlerine inandığım hükümet dışı üyelerine, açık belirtileri ortaya çıkmış olan ve şimdi de kendini belli etmeye başlayan *devlet içindeki fakat demokratik hukuk denetim alanı dışındaki bazı örgütler ve*

güçler, gün yitirmeksizin kontrol altına alınmalıdır.

"O nedenledir ki, bu görevi, doğrudan doğruya bugünkü hükümet değil, fakat devlet yetkililerine ve hükümetin iki bağımsız üyesine hatırlatıyorum.

"Bu konudaki bildiklerimi ve sezdiklerimi daha ayrıntılı olarak Sayın Cumhurbaşkanına sundum." (Ecevit'in İzmir Konak Meydanında 5 Haziran 1977 Seçim Kampanyası dolayısıyla gerçekleştirilen CHP mitinginde yaptığı konuşmadan.)

BİR "BAB-I ADİ VAK'ASI"

Hasan Cemal'in *Cumhuriyeti Çok Sevmiştim* (Doğan Kitap, İstanbul, Aralık 2005) kitabını okumak gibi bir eğilimim yok. Yazdıkları beni ilgilendirmiyor da ondan. Gene de "Olur a, dedim içimden, şu "dizin"e bir bakayım!" Baktım da: "Muzaffer İlhan Erdost" ve süreğinde "s. 352"yi görünce, açtım kitabın 352'inci sayfasını.

Şöyle yazmış Hasan Cemal:

> "Ekmekçi de bugün "Ankara Notları" köşesinde Sovyetler'deki gelişmelerden hoşlanmayan, yüzünü ekşiten bir yazı döşenmiş. Yusuf Işık, Özcan Kesgeç ve Muzaffer İlhan Erdost'tan görüşler almış köşesine. (...) Erdost'a gelince, Sovyetler'deki gelişmelere bir sosyalist, bir marksist olarak iyi gözle bakmadığını anlatmış.
>
> "Tıpkı İlhan Selçuk gibi, hepsi bir şaşkınlığı yaşıyor, bu nasıl olur, nasıl çöküyor bu iş diyorlar. Tarihin yeniden hareketlendiğini, kendilerini sollayıp geçtiğini, kendilerinin zaman tunelinde kalmaya başladıklarını göremiyorlar. Belki gözleri kendi ideolojileriyle bağlı olduğu için öyle. ..
>
> "Şaşkınlar, çünkü Gorbaçov'un başlattığı değişim sürecinin çarpıcılığıyla, bizdeki Stalinci takımın geçmişi yadsınmış

oldu.

"Bütün bir ömrün inkarı!"

Ali Rıza Cihan'ın yardımıyla ulaştım Mustafa Ekmekçi'nin 17.10.1989 günlü *Cumhuriyet*'te yayınlanan "Korotiç'e Eleştiriler..." başlıklı yazısına. Şöyle başlamış Ekmekçi:

> "Bilar'ın çağrılısı olarak Türkiye'ye gelen Sovyet Milletvekili, Ogonyok Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Vitali Korotiç konuşurken, dinleyenlerin yüzlerine bakıyordum; kimininki iyiden iyiye ekşiydi; ne diyordu bu adam? Korotiç konuşmasında, "On yıl önce böyle bir konuşma için tutuklanmak, hüküm giymek söz konusuydu" dedi; iyi de Türkiye'de, M. Ç. "komünizm propogandası" suçlamasından yeni kurtuldu; TBKP yöneticileri hala içeride. Korotiç'i dinleyenler, "Türkiye'de böyle konuşmak hiç de güç değil" diye geçirdiler mi içlerinden?"

Böyle yazmış Ekmekçi ve, "Ben, Korotiç'in konuşmasını dinleyenlerin görüşlerini sürdüreyim en iyisi..." diyerek, Yusuf Işık'ın, Özcan Kesgeç'in ve benim görüşlerimi altalta sıralamış.

Ekmekçi'nin yazısının Sovyetler Birliği'nin dağılmasına değil, "Berlin Duvarı"nın yıkılmasına (Kasım 1989) "beş kala" yazıldığını anımsatalım. "Berlin Duvarı"nın yıkılmasının hemen ardından, 11 Ocak 1990'da Fethullah Gülen'in bir grup arkadaşının "okul açmak" üzere Gürcistan üzerinden Azerbaycan'a gönderdiğini de anımsayalım. Hemen ardından 31 Ocak 1990'da Atatürkçü Düşünce Derneğinin kurucusu ve başkanı Muammer Aksoy'un öldürüldüğünü de. Doğal olarak şunu da ekleyelim: Sovyetler Birliği'nin "birlik" olarak dağılması 1991 yılının ikinci yarısıyla örtüşür. Olaylar ve tarihleri açısından soruna bakılırsa, "Gorbaçov sürecinin başlattığı değişim"le örtüşen Sovyetler Birliği'nin dağılması değil, Korotiç'in Avrupa ülkelerinin yanısıra Türkiye'de de konferanslar vermiş olmasıdır. Korotiç'in konferanslarının amacının, "biz kapitalist olmak istemiyoruz" denmiş olmasına karşın, Sovyetler Birliği'nin yalnızca "birlik" olarak dağılmasını değil, sosyalist sistemi, "sistem" olarak çökertmenin ön hazır-

lıklarından biri olduğu da bugün daha iyi anlaşılıyor.

Çoğuldan tekile indirgeyerek sürdürürsem, Hasan Cemal'in benim gözlerimin kendi ideolojimle bağlı olduğunu, eleştirel bir aklım olmadığını yazmasına neden olan ve Ekmekçi'nin yazısında yer alan Korotiç'e yönelttiğim eleştirilerim ise şöyle:

> ***Muzaffer İlhan Erdost*** — Korotiç'e, Stalin'in kitaplarının Sovyetler Birliği'nde yayımlanıp yayımlanmadığını sordum. Resmi yasaklama yokmuş, ama yayımlanmıyormuş. Kimsenin ilgi duyup okuyacağını da sanmadığını söyledi.
>
> Sovyetler'de kitap yayımının resmi politikanın sınırları içinde kaldığı düşünülürse, bu, bana, Stalin'e, Stalinci bir tavırla karşı çıkıldığı izlenimini verdi. Açıklık (glasnost) ile sosyalizmin demokratikleşmesi dile getiriliyorsa bunun yönteminin de demokratik olması gerekir. Takıldığım noktalardan biri bu.
>
> Açıklığa kavuşturamadığım ikinci nokta, toprağın üreticilere verilmesiyle ilgili. Kırsal alanda çalışan nüfus açısından, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği karşılaştırması yapıldı. Ekim Devrimi'nin devraldığı kırsal alanın üretici güçler açısından düzeyi ile aynı yıllardaki Birleşik Devletler'in kırsal alanının düzeyinin karşılaştırması gözardı edilerek. Bu, hoş değildi.
>
> Ayrıca toprağın üretenlere verilmesinin mülkiyet açısından niteliği belirtilmediği gibi, toprak alanların niceliği ve sistem açısından doğuracağı sonuçlar da düşünülmemiş gibi geldi bana.
>
> Lenin'in, küçük burjuvazinin her gün değil, her saat burjuvazi ürettiği ünlü sözü dikkate alındığında, kırsal alanda, toprak küçük parseller olarak üreticilere verildiğinde, bunun, burjuvaziyi doğurmaması olanaksızdır. Bu arada, küçük ölçekli üretimin, tarımda üretkenliği düşüreceği unutulmamalı.
>
> Üretim sorununa, bugün, 1923'lerde Lenin'in söylediği gibi, kapitalist kurumlardan (örneğin ticaret burjuvazisinden) ve kapitalistlerin deneyimlerinden yararlanarak değil, yani kapitalist ahlak anlayışıyla değil, sosyalist ahlak anlayışıyla çözüm aramak gerekir kanısındayım. Yoksa, "Biz kapitalist

olmak istemiyoruz" sözü havada kalır.

Bir başka izlenimim, Korotiç'in, demokrasiye ve demokratikleşmeye, sınıfsal ve sistemsel özüyle yaklaşmaması. Demokrasiyle neredeyse, Birleşik Devletler'de başkan seçimini özdeşlemesi, bana, Sovyetler Birliği'nde, politik alanda, Marksizmin unutulmuş olduğunu düşündürdü.

Korotiç, birçok konuda, kendi ülkesine, kendi tarihine, daha çok Batı'nın değer yargılarıyla bakıyor gibi geldi bana. Gene de bu tür ilişkilerin çok önemli olduğunu belirteyim.

Ekmekçi'nin sorusunu yanıtladığım bu sözlerimden dolayı, Hasan Cemal, gözlerimin ideolojiyle bağlı olduğu ve eleştirel bir akıldan yoksun bulunduğum sonucuna varıyor.

Hemen ekleyeyim ki, Korotiç'i, Türkiye'ye, "Bilar" ya da "Ekin Bilar" adına Aziz Nesin çağırtmış, ama Korotiç, Bilar'da değil, yanılmıyorsam Eczacılar Birliği Odasının toplantı salonunda konuşmuştu. Mete Tuncay çevirmenliğini yapıyordu. Tuncay'ın benim sorularımı, "bir karşı bildiri sunuyorsun" diyerek kestiği de belleğimde. Şunu da hemen belirteyim, bu tarihten birkaç ay sonra basında, Korotiç'in yurtdışı konferanslarının, gezi giderlerinin CIA tarafından karşılandığı haberi yer almıştı. Yani Korotiç, CIA'nın görevlendirdiği bir kişi olarak Türkiye'ye gelmiş, sözkonusu konuşmayı yapmıştı.

Doğal ki, Korotiç'in Sovyetler Birliğini yıkma çabalarını, onun salt kendi iradesiyle açıklamak doğru olmaz. Hasan Cemal'in sözleriyle, "Gorbaçov'un başlattığı değişim sürecinin çarpıcılığını" anlamak için, bu değişimin Sovyet içi bir gelişmenin değil, Sovyetler Birliği'nin merkezi otoritesini çökertme planının bir parçası olduğunu da anıtsatmak gerekir.

Emekli Tuğgeneral İlhan Atabaş'ın Sovyetler Birliği dağıldıktan çok sonra bize basılı konuşma metni içersinde duyurduğu gibi, NATO'nun Sovyetler Birliği merkezi otoritesini çökertme planı, NATO'nun en gizli bölümünde korunuyordu. NATO'nun bu gizli planını açıklayacak birinin öldürüleceği İngiliz ve Amerikan subayları tarafından, Türkiye'yi temsil eden subaya "tehdit" içinde ifade edilmişti.

Küreselleşen emperyalizmin yörüngesine iradesini kilit-

lememiş olsaydı Hasan Cemal, "yeniden hareketlendi" dediği tarihin, asıl kendisini sollayıp geçtiğinin, zaman tünelinde kendisinin kaldığının ola ki ayırdına da varmış olurdu.

*

Kuşkusuz hepsi bu kadar değil. Çünkü, Sovyetler Birliği'nin merkezi otoritesinin dağıtılması planının, yalnızca, merkezi otoriteyle sınırlı olmadığı biliniyor. Dolayısıyla, bunun bir "uvertür"ünü Afganistan yaşadıysa, birini de, daha derinden Sovyetlerin öteki komşusu Türkiye yaşadı.

Hasan Cemal, bugün oyuncağı elinden alınmış çocuk gibi "Ben *Cumhuriyet*'i çok seviyordum" diye ağlayacağına, *Cumhuriyet*'e yakışır bir "genel yayın yönetmeni" olarak Sovyetler Birliği'nin yıkılışının değil, yıktırılmış olmasının bilgisini edinebilirdi. Bunun tarihin bir ilerlemesi olduğu ön yargısına varmadan önce, küresel faşizmin Avrasya'nın kalbi ve Ortadoğuyu yeniden biçimlendirmenin temel trampleni olan Türkiye'yi şöyle ya da böyle bölerek yeniden biçimlendirmesinin bir başlangıcı olacağının da bilincine varabilirdi.

İşte 21 Ocak 1998 günlü *Nouvel Observateur*'de Brzezinski ile yapılan konuşmadan bir pasaj:

> ***Nouvel Observateur:*** CIA'nın eski Başkanı Robert Gates, anılarında, Amerikan gizli servislerinin, Sovyet işgalinden altı ay önce Afgan mücahitlerine yardım etmeye başladıklarını yazıyor. O dönemde siz Carter'ın güvenlik danışmanı olarak bu olayda önemli bir rol üstlenmişsiniz. Gates'in iddialarını kabul ediyor musunuz?
>
> ***Zbigniew Brzezinski***: Evet. Resmi tarihe göre CIA'nın mücahitlere yardımı 1980 yılında, yani Sovyet ordusunun Afganistan'ı işgal ettiği 24 Aralık 1979 tarihinden sonra başladı. Ancak şimdiye kadar saklanan gerçek bambaşka.
>
> Carter Sovyet yanlısı Kabil yönetiminin muhaliflerine ilk gizli yardım emrini 3 Temmuz 1979'da imzaladı. Aynı tarihte ben de Başkana, bu yardımın Sovyetler'in Afganistan'a askeri bir müdahalade bulunmasına yol açacağını belirten bir yazı yazdım.
>
> *— Bu riske rağmen, siz de bu gizli operasyonun taraftarıy-*

dınız. Belki de Sovyetler'i Afganistan'la savaşmak için kışkırtmayı umuyordunuz!

— Tam anlamıyla değil. Biz Ruslar'ı müdahaleye zorlamadık, ancak onların müdahale olasılıklarını bilinçli olarak güçlendirdik.

— *Sovyetler Birliği, Afganistan'a müdahalesini savunmak için, bu ülkeye yapılacak gizli bir Amerikan müdahalesini engellemeyi amaçladığını söylediğinde, kimseyi inandıramamıştı. Oysa, bu iddiada gerçeklik varmış. bugün hiç pişmanlık duymuyor musunuz*?

— Pişmanlık duymak için hiçbir neden yok. Bu gizli operasyon harika bir fikirdi. Amacı, Ruslar'ı Afgan tuzağına düşürmekti.

Neden pişman olacakmışım ki? Sovyetler'in resmen Afgan sınırını geçtikleri gün, Carter'a özetle şunları yazdım: "Şimdi SSCB için bir Vietnam Savaşı yaratma fırsatını yakaladık." Gerçekten de Moskova, Sovyet rejimine ağır gelen bir savaşı hemen hemen on yıl sürdürdü; öyle ki önce moral çöküntüye uğradı, sonunda da Sovyet imparatorluğu dağıldı.

— *Peki, islamcılığı destekleyerek müstakbel teröristlerin eline silah vermiş olduğunuz için de pişmanlık duymuyor musunuz*?

— Dünya tarihi açısından hangisi daha önemli: Taliban mı, Sovyetler imparatorluğunun çökmesi mi? Bir avuç gözü dönmüş islamcı mı, yoksa Orta Avrupa'nın kurtuluşu ve soğuk savaşın sona ermesi mi?

*

"İlhan Selçuk gibi", hepimizin bir şaşkınlığı yaşadığını, bu nasıl olur, *nasıl çöküyor bu iş* dediğimizi yazdığına göre Hasan Cemal, Ekmekçi'nin yazısının yayınlandığı tarihte, 17.10.1989'da, yani Sovyetler Birliği dağılmadan iki yıl önce "bu işin çökeceğini" bildiğini, bir başka deyişle "Gorbaçov'un başlattığı değişim sürecinin çarpıcılığı"nın Sovyetler Birliği'nin merkezi otoritesinin CIA'nın pençesi altına alınmış olduğunu da (doğal ki, bu satırları Ekmekçi'nin yazısının yayınlandığı günlerde, yani Sovyetler dağılmadan önce yazdıysa) bilmiş olması da gerekirdi. Çünkü biz, bilmiyorduk, ama

Hasan Cemal, bizim "nasıl çöküyor bu iş" dediğimizi yazdığına göre, kendi "bilgisi"ni bize maletmiş olması bir yana, Aralık 1974'ten 12 Eylül 1980'e kadar ülkemizde siyasal amaçlarla sokakta dökülen kanın da aynı amaçla döküldüğünü de bilmesi gerekirdi.

Bu nedenle de belirteyim ki, kendi adıma söylüyorum, ben, o "zaman tüneli"nden bugün de çıkmış değilim, ve kendisini o tünele davet ediyorum: Yer: Karşıyaka Mezarlığı. Ada no: M/19. Parsel: 200. Mezar taşında "Onur Yayınları Kurucusu ve Emekçisi: **İlhan Erdost** / 7 Kasım 1980" yazılı.

Konu şu: Türkiye'de Aralık 1974'te başlatılan ve 12 Eylül 1980 sabahına değin 5.388 kişinin kanının dökülmesinin siyasal amacı neydi, ve 12 Eylül askeri yönetimi altında 171 kişinin işkenceden öldürülmesinin, 300 kişinin kuşkulu ölümünün, 50 kişinin idam edilmesinin, 517 kişi için idam cezası verilmiş olmasının, 7 bin kişi için idam istenmiş olmasının nedeni neydi? Uzundur yanıtı. Ben kısaca belirteyim:

Başlangıcı, İsmet İnönü'nün, *Time* dergisine verdiği 16 Nisan 1964 günlü *Milliyet*'te yayınlanan "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini bulur." sözlerine dayanır. NATO'nun dağılmasına indekslenmiş olan bu sözlerin yanında, İnönü, "Amerika'nın mesuliyetine inanıyordum, bunun cezasını görüyorum." diyecektir.

İkinci başlangıcı, Ekim 1973 genel seçimlerinde oylarını ikiye katlayan CHP'nin MSP ile koalisyon kurması, 12 Mart (1971) darbesine karşı, parlamenter sistemi yeniden başlatmış olmasıdır. "Komünist" olarak, yani "vatan haini" olarak "karalanan" yurtseverlerin genel affı, afyon ekimi yasağının kaldırılması, Kıbrıs'ta EOKA lideri Sampson'ın darbesiyle yanıtlanacak, Sampson darbesine askeri müdahale ile yanıt verilecek ve bunlar, "12 Eylül" sürecinin ikinci bir başlangıcını oluşturacaktı.

1967'de Yunanistan'da gerçekleştirilen askeri darbe gibi, NATO'nun, Türkiye'de bir askeri darbe planladığı bugün biliniyor. NATO'nun amacı, 12 Mart (1961) askeri yarı-darbesine ve faşist uygulamalara karşın oylarını arttırarak par-

lamentoda çoğunluğu sağlayan solun çökertilmesiydi ve bu Sovyetler Birliği'nin dağıtılması planının Afganistan'la birlikte koşullandırılmış aşamalarından biriydi. İşin daha da üzücü yanı, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının, Türkiye Cumhuriyeti'nin, ulus-devlet olarak yıkılmasının ve çökertilmesinin başlangıcı olduğunun, olacağının görülememiş olmasıydı.

Kısaca belirtmek gerekirse, yeryüzünün ve insanlığın, sermayenin kumanda ettiği bir ejderhanın ağzına taşınmasının yolu açılırken, Türkiye bölünmenin, ayrılmanın, satılmanın girdabına çekilir ve kan kaybederken, Hasan Cemal, *Cumhuriyet*'in "genel yayın yönetmeni" olarak değil, gazetenin ve ülkenin saygın kimliklerini, anahtar deliğinden izlemiş bir "hizmetçi" kimliğiyle çıkıyor Bab-ı Ali pazarına.

*

"Şaşkınlar —diyor bizim için Hasan Cemal—, çünkü Gorbaçov'un başlattığı değişim sürecinin çarpıcılığıyla, bizdeki Stalinci takımın geçmişi yadsınmış oldu."

2 Temmuz Sivas kıyımının ardından "*Işık ol karanlığı bitir / Aklı kölelikten kurtar, özgürleşsin / İnsan insanlaşsın*" diye yazdığım için, bu dizelerdeki "ışık" ile kendi cemaatinin "ışık"ını karıştırmış "ışık cemaati"nden bir genç kızın beni "ruhsuz", "duygusuz" biri, "Stalin" olarak nitelemesi gibi, Hasan Cemal de, "Stalinci" yakıştırmasına sığınıyor. Gorbaçov'la birlikte Sovyetler'de yıkılan ile, "Stalinci takımın geçmişinin yadsınması" olduğunu söyleyecek denli, aklını, mantığın önüne çıkarıyor.

"Bütün bir ömrün inkarı!" diye de ekliyor. "Muzaffer İlhan Erdost" olarak, değil ömrümün, değil bir saatinin, tek bir dakikasının "inkarı" olduğunu yazabilen adama, bu "bab-ı adi" sirki palyaçosuna, verilecek tek sözcüklük yanıtı, basın etiği açısından dillendiremediğim için üzgünüm.

15 Aralık 2005, Ankara
Edebiyat ve Eleştiri, Ocak-Şubat 2006

KIRSALLIK VE DEMOKRATİKLEŞME

TOPRAK REFORMUNUN SİYASAL BOYUTLARI VE DEMOKRATİKLEŞME*

(1) TOPRAĞIN YENİDEN DÜZENLENMESİNİN ANLAM VE İÇERİĞİ

Toprak reformu, sözcük anlamı bakımından toprağın yeniden biçimlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Toprak reformu, demokratikleşmeye koşut olarak, kırsal emekçinin topraklandırılması amacıyla gündeme gelir. Ya da bu amaçla gündeme gelen toprağın yeniden düzeltimini "reform" olarak nitelemek gerekir.

Toprak reformu, başlıca üç açıdan ele alınmıştır. Birincisi, feodal ve yarı-feodal toprak mülkiyetine son vermek, yani toprakta mülkiyetin feodal *niteliğinden* arındırılması amacıyla yapılan yeniden düzenlemedir. İkincisi, genel olarak

*TMMOB bünyesinde Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası ve Ziraat Mühendisleri Odası tarafından ortaklaşa düzenlenen ve Şanlıurfa'da DSİ Konferans Salonunda 11-12 Kasım (2005) günleri arasında gerçekleştirilen Toprak Reformu Kongresine sunulan bildiri.

büyük toprak mülkiyetine son vermek, yani mülkiyetin *niceliği* açısından yapılan yeniden düzenlemedir. Üçüncüsü, topraksız ve az topraklı köylüyü yeterli toprağa kavuşturmak için yapılan yeniden düzenlemedir.

Hangi açıdan olursa olsun, toprağın yeniden düzenlenmesi, topraksız ya da az topraklı köylü aileleri yeterli toprak sahibi yapmak amacını açık ya da örtük içersinde taşır. Bunun için, ya devlet toprağı, ya kamulaştırılacak büyüklükte mülk toprak, ya da köy topluluğunun (mera, otlak, yaylak gibi ortaklaşa yararlandığı) tarıma açılabilecek toprağın bulunması gerekir.

Toprak reformu, ilkin siyasal rejim sorunu olarak, sonra sosyal bir sorun olarak ve daha sonra ekonomik bir sorun olarak, ama her üç durumda da demokratikleşme sorunu olarak gündeme gelmiştir.

Bu nedenledir ki, toprak reformu, demokratikleşme süreçleriyle gündeme gelmiş, kırsal alanın demokratikleşmesi sorunuyla özdeş bir sorundur.

(2) İMPARATORLUKTAN DEVREDEN TOPRAK MÜLKİYET BİÇİMLERİ

İmparatorlukta tarımsal topraklar, bazı ayrıksın durumlar dışında, (1) miri topraklar, (2) mülk topraklar, (3) vakıf topraklar, (4) topluluk (aşiret ya da beylik) toprakları başlığı altında toplanmaktaydı.

Tarımsal toprakların tümü, timar sistemine bağlanmıştı. Bir başka deyişle, her biçimde toprağın rantı, askeri hizmete tahsis edilmiş bulunuyordu. Bu nedenle de, mülkiyeti devlete ait olan miri topraklar sipahi timarı olarak; mülkiyeti kişi ya da ailelere ait olan topraklar mülk timarlar olarak; mülkiyeti dini hizmet için hapsedilmiş topraklar vakıf timarlar olarak; aşiret ve beyliklere yani topluluklara ait topraklar yurtluk ve ocaklık timarlar olarak askeri sisteme bağlanmıştı.

Bu dört büyük mülkiyet biçiminde, toprakların tasarruf

(ya da işletme biçimi) aynıydı. İşletme açısından bir köylü ailesi, "yarım çift", "tam çift" olarak adlandırılan, bir çift öküzle işlenebilen büyüklükte toprağı "daimi ve ırsen kiracılık" ile tasarruf ediyordu.

İmparatorlukta özel mülk topraklar ile miri mülk toprakların tasarruf hakkı, birbirinden farklıydı. Özel mülk topraklar şer-i miras hukukuna göre, miri toprakların tasarruf hakkı örfi hukuka göre intikal ediyordu. Şeri hukuk, islam dini ilkelerine, örfi hukuk görenek ve gereksinimlere göre düzenleniyordu. Bu nedenle, örfi hukuk, sürekli değişmiş, miri araziyi "daimi ve ırsen kiracılık"la tasarruf eden köylü, zamanla işlediği toprağın sahibi durumuna gelmiştir.

Miri toprağı, tam-çift, yarım-çift vb. büyüklüklerde "daimi ve ırsen kiracı" olarak tasarruf eden köylü öldüğü zaman, bu tasarruf hakkı, oğlu varsa oğluna intikal etmekte, oğlu yoksa, sipahi, ölen köylünün toprağını bir başkasına tapulamaktaydı. Erkek çocuğa, babasının tasarrufunda olan toprağı, "tapuy-ı mislile" intikal etmekte, köylünün birden fazla oğlu varsa, bu oğullar arasında "müşa ve müşterek", yani hissedar olarak ve ortaklaşa tasarruf edilmekteydi.

Başlangıçta babadan yalnızca oğula intikal eden tasarruf hakkı, daha sonra oğlu olmadığı takdirde kızına verilmeye başlanmıştı. 1274 (1858) Arazi Kanunuyla, oğlu ve kızı olmayanın, babasına, yoksa anasına intikali kabul edilmişti.

Aynı dönemde, özel mülk topraklar ise, şeri miras hukukuna göre, mirasçılar arasında paylaştırılıyordu. Hisse sahipleri ise, koca, karı, dede, kız, oğulun kızı, ana-baba bir kardeşler, bababir kardeş, anabir kardeş, ana ve nineydi.

1274 (1858) Arazi Kanunu ve bunu izleyen yasalar, "daimi ve ırsi kiracı" olan köylünün tasarruf hakkının, borcuna karşılık zaptedilmesine, giderek bu hakkın satışa çıkarılmasına olanak sağlayacaktır. Dolayısıyla "mülk toprakların satışı ile miri toprakların ferağı arasında büyük bir fark kalmamıştı". (Barkan, "... 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Tanzimat,* s. 65.)

25 Şubat 1328 (1910) tarihli kanun ile, köylünün tasarruf

hakkının ipotek edilmesine, borcuna karşılık satılığa çıkarılmasına olanak tanınmış, 1329 (1911) tarihli Emvali Gayrimenkullerin Sureti Tasarrufuna Dair Kanunla da, köylünün, memurun izni olmaksızın, miri toprak ve vakıf toprak üzerindeki tasarruf hakkını devretmesi, icara vermesi, ödünç vermesi ya da borcuna karşılık göstermesi yasallaşmıştı. (Barkan, *Tanzimat,* s. 65, 68-69.)

Bir başka anlatımla, Cumhuriyetten önce, çıplak mülkiyeti devlete ait, yani miri olan toprağı, "daimi ve ırsi kiracılık"la tasarruf eden köylünün bu hakkı, giderek elinde bulundurduğu toprağın mülk olarak sahibi olmakla örtüşmüş bulunuyordu.

Medeni Yasa (14 Nisan - 4 Ekim 1926), İmparatorluktan devralınan toprak mülkiyet biçimlerinden herhangi birine kesin ya da açık olarak son vermemiş olmakla birlikte, yalnızca özel mülk toprakların devir ve intikaline ilişkin hükümler içerdiği için, miri toprakların tasarrufuna ilişkin hususlar da, özel mülk topraklar çerçevesinde yürütülmüştü. Medeni Yasaya göre, devlet, mutasarrıfı bulunan araziyi, mutasarrıfından alamaz, satamaz ve bu araziden dolayı davacı ve davalı olamaz. Toprağı tasarrufunda bulunduran köylü, Medeni Yasada özel mülk topraklar için belirtilen hükümlere uygun biçimde, hakkını devretme, bu hakkın özel mülk gibi varisleri arasında paylaşma olanağına sahip olmuş ve sonuç olarak, tasarrufunda bulundurduğu toprağın mülkiyetinin fiilen sahibi durumuna gelmiştir.

Medeni Yasadan bir yıl önce, 17 Şubat 1925'te yayınlandığı gün yürürlüğe giren "Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun" ile, aşar vergisi kaldırılıyor, gene Medeni Yasanın yayınlandığı tarih (4 Nisan 1926) ile yürürlüğe girdiği tarih (4 Ekim 1926) arasında, 29 Mayıs 1926'da yürürlüğe giren 837 sayılı yasayla, tasarrufunda bulundurduğu toprağı üç yıl üstüste ekmeyen köylünün elinden toprağının alınmasına son veriliyordu. Yasadaki söylemiyle, ırsen kiracı olarak "fer'i zilyet" olan köylü, malik sıfatıyla "asli zilyet" durumuna gelmişti.

İmparatorlukta mülkiyeti devlete ait olan miri toprağı tasarruf eden köylü, Cumhuriyette tasarrufunda bulundurduğu toprağın sahibi olmuştur. Buna karşılık, mülk timarları ve dolayısıyla mülk toprakları ortakçılıkla işleyen köylü, Cumhuriyette de, mülk sahibinin ortakçısı olarak kalacaktır.

3. TOPRAK REFORMUNUN YASALAŞMASI VE SİYASAL BOYUTLARI

Kemal Atatürk, 1929'da, "çiftçiye arazi vermek de hükümetin takip etmesi lazım gelen bir keyfiyet" olduğunu söyleyecek, 1937'de TBMM'ni açış konuşmasında, ülkede topraksız çiftçi bırakılmaması görüşünü yineleyerek, ilk kez, "büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işleyebilecekleri arazi genişliğinin sınırlanması gerektiğini" belirtecektir. (Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgesi*, 1963, s. 48.) Aynı yıl TBMM'ne sunulan hükümet programında da "büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin arazi genişliğinin sınırlandırılacağı" görüşüne yer verilmiş, ama sorun anayasa değişikliğiyle geçiştirilmişti.

11 Haziran 1945'te, 4753 sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" çıkacak, ve bu kanun, özel (ve tüzel) kişilere ait toprakların 5.000 dönümünün üstündeki kısmının kamulaştırılmasını (madde 14/c), "topraksız ve az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazinin (...) bu çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılması"nı (madde: 17) öngörecekti.

Kamulaştırılacak toprakların büyüklüğünün belirlenmesinde ise iki kriter gözetilmişti. Biri, özel (ve tüzel) kişilere ait toprakların 5.000 dönümünün üstündeki kısmın kamulaştırılmasına ilişkindi (madde 14), ikincisi, ortakçı, kiracı veya tarım işçileri tarafından işlenen topraklarda, bu toprakların dağıtıma esas tutulan miktarın üç katı toprak sahibine bırakılıyordu (madde: 17). Toprak sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden az olmayacaktı.

Yasaya karşı olanların ve özellikle ortakçı, kiracı ve ta-

rım işçisi çalıştıran ve feodal niteliğini sürdüren büyük toprak sahipleri (örneğin Emin Sazak), ortakçıların işledikleri toprakların işleyen çiftçi ailelerine verilmesine karşı çıkıyor, Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu ise, 17. Maddenin "bu kanunda gerçek inkılabı yapacak madde olduğunu" savunuyordu.

Yasada "orta arazi mülkü", 501'den 5000 dönüme kadar olan arazi olarak nitelenmiş olması da, Tarım Bakanı Hatiboğlu'nun eleştirisine neden olacak, "memleketimizde hakikaten üçbin dönüm, beşbin dönüm, onbin dönüm arazisi olanlar vardır" diyecek ve ekleyecekti: "Ama bunların çoğunun arazisi parça parça ortakçılara verilmiş vaziyettedir, ve bunun için köylülerimizin bir kısmı az topraklı ve topraksızdır." (*Ulus*, 7.6.1945.)

Başbakan Saracoğlu tarafından Meclise verilen yasa tasarısının gerekçesinde, ortakçılığa ayrı bir yer verilmekte, Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye'nin devraldığı ortakçılıkla arazi işletme şeklinin sürüp gittiği belirtilmekteydi. Ortakçılıkla arazi işletme şeklinin "kısmen timar ve zeamet sistemlerinden azma bir sistem" olduğu, "bunun yurdumuzda türlü tipleri" bulunduğu, ülkemizde ortakçılıkla işletme, ve bu işletmeden doğan ve "hukuki esaslara dayanmayan", "iktisadi ve içtimai münasebetlerin de teamüllere göre yürütüldüğü" görüşüne yer veriliyordu.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1946 Seçim Beyannamesinde, "Türk köylüsünü serf halinden kurtarmayı ana davaları olarak" nitelemişti. (*TC Resmi Gazete*, 10 Temmuz 1946, sayı: 6362, s. 10930.)

İskan Kanununun tartışılması sırasında, 1934'te, genel nüfusun 15,7 milyon olduğu bir dönemde, o günün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bugün memleketin beş milyon nüfusu (yani genel nüfusun (15.721) üçte-biri, tarımsal nüfusun yaklaşık yarısı) *başkalarının toprağında çalışmaktadır*(...). Bunları topraklandırmak bizim en birinci borcumuzdur." (*Hakimiyeti Milliye*, 15 Haziran 1934) diyor, ve 1945'te, Tarım Bakanı Hatipoğlu, "hakiki demokrasi"nin, "geçimini çoluğu ço-

cuğu ile *başkasına bağlanmadan* kendi toprağından çıkaran köylülerin bu memlekette çoğalmasında aranması" gerektiğini (*TBMM Tutanak Dergisi*, c. 17, sayı 97, s. 6.) dile getiriyordu.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, büyük toprak mülkler açısından kapitalist-öncesi yarı-feodal ve feodal işletme biçimleriyle, tarıma sermaye yatıran ve ücretli işçi istihdam eden kapitalist tarım işletme biçimleri arasında, kapitalist-öncesi mülkiyet biçimlerini tasfiye etmeyi ve kapitalist tarım işletmesinin önünü açmayı amaçlamış; üretici köylü açısından, ortakçılık, kiracılık ve (marabalık, azaplık, ırgatlık, yanaşmalık, yarıcılık gibi mevsimlik, yıllık ya da ömürlük ve geleneksel) tarım işçileri gibi, feodal ve yarı-feodal toprak sahibine bağımlı ve toprağa bağlı ilişkilerin, bir başka deyişle ortakçılığın ve (ürün-rantla simgelenen) ortakçılığın parararanta dönüşmüş biçimi olan kiracılığın tasfiyesi amaçlanmıştı. Bu anlamda da yasada kırsal alanın demokratikleştirilmesi özelliği ağır basıyordu.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası tüzüğünün yayınından birkaç ay sonra, Başbakan Hasan Saka, "devlete ait arazinin ilk önce dağıtılacağı" konusunda güvence verecek (*TC Resmi Gazete*, 14 Ekim 1947, Sayı: 6732), özel toprakların kamulaştırılması bir dizi kurala bağlanarak zamana yayılacaktır. Özellikle yasanın 17. maddesinin "orta işletmenin kalkacağını", "bütün iş hayatını felce uğratacağını", mülkiyet rejimi güvencesini sarsacağını, seksen-yüzbin aileyi mağdur edeceğini söyleyerek, yasaya karşı çıkmış bulunan Cavit Oral'ın, bu yasayı uygulamakla görevli Tarım Bakanlığına getirilmiş olması, 17. maddenin 12 Mart 1950'de, yani CHP iktidarında yürürlükten kaldırılması, CHP olarak siyasal iktidarın da kırsal alanın demokratikleştirilmesi konusundaki görüşlerinin aşındırılmış olduğunu ortaya koyacaktı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının öz çocuğu olan, yani bu yasayı gerekçe göstererek CHP'den ayrılan Bayar-Menderes-Koraltan-Köprülü dörtlüsünün kuracağı Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelecek, 27 Mayıs 1960'a değin ik-

tidarda bulunduğu on yıl içersinde, bu yasaya bağlı olarak, 18.737.536 dönüm toprak dağıtılacaktı. Dağıtılan toprakların %96,6'sı hazine arazisi, %2,6'sı vakıf vb. arazisi, %0,5'i de özel araziydi.

Bir başka deyişle, bazı topraksız ve az topraklı köylüler, bu yasa yoluyla, ortalama 50 dönüme yakın toprağın sahibi olmuşlardı, ama bunlar, feodal ve yarı-feodal büyük toprak mülklerin kucakladığı köyler içersinde, bu toprakları ortakçılık sistemine göre işleyen topraksız çiftçi aileler değildi.

Yani yasayla, demokratikleşme açısından amaçlanan, "ortakçı, kiracı ve tarım işçisi" olarak belirlenen, toprak sahibine bağımlı ve toprağa bağlı köylü aileler, bu bağımlılıktan kurtarılmamış, işlediği toprağın sahibi de olamamıştı.

1961 Anayasasının 37. maddesinde, devletin, topraksız ve yeterli toprağı bulunmayan çiftçiyi topraklandırmak amacıyla gereken önlemleri alacağı yer almış, bu madde doğrultusunda, 1961-1970 yılları arasında 8 toprak reformu yasa tasarısı hazırlanmış, ama hiçbiri yasalaşmamıştır.

26 Temmuz 1972'de "Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu" ve 19 Temmuz 1973'te "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu" yürürlüğe girecek, başka şeyler yanında, "topraksız ve az topraklı çiftçi ailelerinin yeter gelirli aile işletmeleri haline getirilmeleri için topraklandırılmaları, donatılmaları, desteklenmeleri ve örgütlenmeleri" amaçlanacaktı.

Burada bizim dikkatimizi çeken Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının bir bakıma belkemiğini oluşturan ortakçılık ve ortakçı statüsündeki kiracılık ve tarım işçiliği gibi, kapitalist-öncesi ilişkilerden günümüze kalan çiftçi ailelerin toprak sahibine bağımlılığına son verecek bir topraklandırma yöntemine yer verilmemiş olmasıdır. 1 Kasım 1973'te yasanın pilot bölge olarak Şanlıurfa'da uygulanacağı açıklanacak, Nisan 1974'te, CHP-MSP koalisyonu döneminde uygulama doğrultusunda özverili bir çalışma başlatılacak, Karayolları, TEK, DSİ, Zirai Donatım Kurumu harekete geçirilecek, yollar yapılacak, elektrik hatları çekilecek, sulama çalışmaları hızlandırılacak, kooperatiflerin kullanımı için yüzlerce trak-

tör, biçer-döver, tarım alet ve makineleri, gübre ve ilaç satın alınacaktı.

Toprak ve Tarım Reformu eski müsteşarı Saim Kendir'in anlatımına göre, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıyla 25 yılda 50 bin dönüm özel mülk toprak kamulaştırılmıştı, 20 günde 50 bin dönüm özel arazi kamulaştırılıyordu. 75 bin aile toprak edinmek için başvurmuştu. 1 Haziran 1975'te gerçekleştirilmesi planlanan ilk dağıtımda, 5 bin aileye toprak dağıtılacak ve bunlar Toprak ve Tarım Reformu Kooperatiflerinde örgütleneceklerdi.

1.600.000 dönüm toprak kamulaştırılmıştı, dağıtılacak 1.100.000 dönüm kadar da hazine toprağı vardı. 35-40 bin aile topraklandırılacak duruma gelmişti.

CHP-MSP koalisyonu dağılmış, yerini Adalet Partisi-Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi, yani "Milliyetçi Cehpe" koalisyonu almış (31 Mart 1975), reform çalışmaları yavaşlatılmış, askıya alınmıştır.

10 Mayıs 1977'de 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası biçim yönünden yani Senatoda yasa maddeleri tek tek değil, toplu olarak oylandığı için Anayasa Mahkemesi Tarafından iptal edildi. Mahkemenin yeni yasa için belirlediği bir yıl sonunda da yasa çıkmadı.

Şunlar da eklenmeli ki, gerek "Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu" (1972) ve "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu" (1973) yürürlüğe girmeden önce, 28.6.1966'da 100 dönümden ***fazla*** toprakların zilyedi adına mülk olarak tapulanmasına olanak sağlayan Tapulama Kanunu Yürürlüğe girmişti.

1950'de çıkarılan 5602 Sayılı Tapulama Yasası ile 100 dönüme kadar olan arazinin zilyedi adına mülk olarak tapulanması için aranan belgeler, bu kez, 100 dönümden fazla toprakların zilyedi adına mülk olarak tapulanması için yeterli sayılıyordu.

Üst sınırı açık bırakılmış 100 dönümden fazla toprakların zilyedi adına tapulanması için aranan belgeler arasında, özellikle büyük arazilerin padişahlar tarafından geliri tahsis

edilmiş mütevelli, sipahi, mültezim temessük veya senetleri vardı. Bir yandan İmparatorluktan Cumhuriyete devreden büyük özel mülklerin, kamulaştırılarak bu toprakları ortakçılarla işleyen çiftçi ailelere verilmesi için yasa çıkartılırken, öbür yandan, çiftçi aileler, imparatorluktan cumhuriyete devreden ve fiilen kendi mülklerine dönüşmüş bulunan toprakların işgalcisi durumuna düşürülüyordu.

Reform Yasası karşıtı ikinci bir yasa 22 Kasım 1984'te çıkarılan 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu"ydu. Anavatan iktidarında çıkarılan bu yasa, "Mülga 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununa göre yapılan uygulamalarda kendilerinden toprak kamulaştıranların, (...) kanunun "Sahibine Uygulanacak Araziye İlişkin Hükümleri" uygulanmaya" başlanacaktı. Kanunda "*aile başına*" yaklaşık 1000 dönüm olan sahibine bırakılacak arazi miktarı, bu yasayla, "*kişi başına*" 2000 dönüme çıkarılıyordu.

4. TOPRAK REFORMUNUN "DEMOKRATİK" ANLAMI

(a) Kırsal Alandan Bir Örnekleme

Kırsal alanın demokratikleşmesini bir yönüyle somutlaştırmak için, burada sevgiyle andığım Örsan Öymen'in 23 Aralık 1978'de *Milliyet*'te yayınlanan "Satılık Köy..." yazısından aldığım bazı pasajları, sizlerle paylaşmak isterim.

Örsan Öymen 23 Aralık 1978'de yayınlanan "Satılık Köy..." yazısında şunları yazıyordu:

> Yıl 1949... 7 Eylül tarihli "*Diyarbakır*" gazetesinde bir ilan:
>
> — **Satılık Köy.**
>
> "*Yağmur ve Toprak*" dergisi, bu ilan üzerine bir yazı yayınlıyor Ekim 1949 sayısında:
>
> "**Ağalar, köylüleri istedikleri şekilde kullanmak ve emeklerine konmak hakkına sahip oldukları gibi, onları diledikleri zaman toprakla beraber haraç mezat satmak hakkına da**

sahiptir. Yirminci asrın ortasında insanlarıyla beraber Anadolu'da köy satıyorlar... Ağa köylerinde bir karış toprağı olmayan, cılız bir ot gibi toprağa bağlı yüzbinlerce insan var. Bunlar, toprakla beraber efendi de değiştirirler."

(Kaynak: Halil Aytekin, *Doğuda Kıtlık Vardı*, Toplum Yayınevi, 1965, sayfa 171.)

Yıl 1970...

Bizim gazetenin "Hasan Pulur" köşesinde günün ilanı:

— **Satılık köy**...

Kalkınan Birecik gazetesinden aktarılmış...

— Suriye sınırına yakın, Eşref Şentekin'e ait 4200 dönüm Savey köyü acele satılıktır...

Köyişleri Bakanlığı'nın 54 ilde yaptığı bir araştırmaya göre 709 adet köy, kişilerin, ailelerin, ya da sülalelerin özel mülkiyetinde. Hem de içindeki insanıyla, hayvanıyla, çöpüyle, samanıyla birlikte...

Bunlardan 252 köy, sadece bir tek kişinin tekelinde, 255'i aile mülkünde, geri kalan 202'si de sülalede...

Başkent Ankara'da bile var... Üç köy sülaleye ait...

Ama özellikle "ezilen ve sömürülen" Doğu'da...

Uğur Dündar'ın ekrana getirdiği Urfa'dan tam 51 köy tek kişiye, 32 köy sülaleye, 40 köy de aileye ait.

Diyarbakır'da, kişi ve aile mülkiyetinde birleşen köy sayısı 61... Van'da 11 köy tek tek kişilerin tapusunda...

Gaziantep'te 96 köy, kişi aile mülkiyetinde... (Asım Aslan, *Belgelerle Türkiye.*)

Gene 1970'li yıllardan:

Mete Akyol, Urfa Belediye Başkanı'nın mülkünde olan bir "**satılık köy**" ilanı konusunda röportaj yapıyor...

Köyünü satan belediye başkanına soruyor:

— Köyümü satmaya hazırım diyorsunuz, ya o köyde yaşayan insanlar ne olacak?

Onlar da topraklar gibi değil mi, evler gibi değil mi? Onlar da satılacaklar mı? Analar, babalar, kızlar, erkekler, çocuklar, yaşlılar, onlar ne diyecekler bu işe?

Belediye Başkanı "son derece sakin" bir şekilde yanıtlıyor soruyu:

— Ne diyecekler ki, hiiiç. Köylü için, sahibin şu kişi, bu kişi olması mühim değil ki, köylü kim iş verirse ona çalışır.

Akyol, gidip köylülere soruyor:

— Köyünüz satıldığı zaman sizin durumunuz ne olacak?

Altmış bir yaşındaki Ali Onduç yanıt veriyor:

— Bu işde konuşmak bize düşmez, köyün sahibi her kimse biz ona çalışırız.

Topluluktan bir başka kişi de aynı anlamdaki yanıtı değişik sözlerle tekrarlıyor:

— Biz eşek olduktan sonra, sırtımıza kim semer vururs a, vursun. (*Hürriyet,* 14.5.1970, Mete Akyol'un "Satılık Köy" röportajı.)

(...)

Köyü yerine ulusuyla birlikte tüm yurdunu, kendi öz mülkü sanıp satılığa çıkaranlar da gelip geçmiştir bu ülkenin siyaset sahnesinden...

Hem de uluslararası ihalelerle...

Türkiye bugün bu ihalelerin bedelini ödemektedir.

Öderken de bir yandan yeni yeni **"satıcılar"** türemektedir.

Yazının yayınlandığı tarihi bir kez daha yineleyelim: 23 Aralık 1978.

(b) Uygulama Açısından Demokratikleşme

Toprağın yeniden düzenlenmesinin "demokratik" olmasının anlamı, toprak sahibinin toprağına bağlı ve kendisine bağımlı çiftçi ailelerin, işledikleri toprağın sahibi olmaları, toprağa bağlılıktan ve toprak sahibine bağımlılıktan kurtulmaları ve özgür emekçilere dönüşmeleriyle karakterize edilir. Burada, demokratikleşme iki yönlüdür: bağımlı emekçinin bağlı ve bağımlı olmaktan kurtularak bağımsızlaşması ile köylüleri ailesiyle birlikte toprağına bağlayan ve kendisine bağımlılaştıran toprak sahibinin negatif anlamda bu bağ ve bağımlılıktan yalıtılmış olması birlikte ilerler.

Ortakçı ve ortakçı statüsünde kiracı ya da tarım işçisi olarak nitelenen çiftçi aileler gibi, büyük toprak sahibine *bağımlı olmayan* topraksız ve az topraklı köylü ailelerin, kamulaştırılan özel mülk topraklardan, tarıma yeni açılan köylerin ortaklaşa toprağı sayılan mera ve yaylaklardan, ya da

"hazine arazisi" olarak bilinen devlet topraklarından topraklandırılmış olmaları da, "demokratik" devrimin karakteristiğini oluşturur. Çünkü, küçük üreticinin toprak açısından mülk sahibi olması demokratik devrimle; toprakta özel mülkiyetin kaldırılarak, toprağın ulusallaşması ya da ulusallaşması ölçeğinde kamulaştırılması ise, sosyalist devrimle örtüşür.

Sınıfsal açıdan demokratik devrim olan Cumhuriyet, topraksız ve az topraklı köylüyü toprak sahibi yapacak yasal düzenlemelere yöneldiği zaman, bununla, kendisinden önce kırsal alanda egemen olan feodal ve yarı-feodal ilişkilere son verirken, topraksız ve az topraklı köylüyü kendine yeterli toprağın sahibi yaparken, demokratik devrimi kırsal alanda tamamlamayı amaçlarken sosyalist devrimden nitelik bakımından ayrılmaktaydı.

Bir başka deyişle, az topraklı çiftçinin emeğini istihdam edeceği ve geçimini sağlayacağı toprağın sahibi durumuna gelmesi ya da ona bu olanağın devlet tarafından sağlanması, demokratik devrimin kırsal alanı kucaklayan yönüdür, bu, kapitalist-öncesi toprak mülkiyet biçimlerinden ve kapitalizm-sonrası toprakta özel mülkiyetin kaldırıldığı sosyalist mülkiyetten farklı, burjuva anlamda özel mülkiyet anlamında bir mülkiyettir.

Kapitalist-öncesi mülkiyet biçimi, egemenlik açısından feodal toprak mülkiyet biçimidir. Üst yapıda siyasal anlamda somutlaşmış olan demokratik devrimin, ancak *alt yapıda* ve özellikle toprakta feodal mülkiyetin yerini, modern özel mülkiyetin almasıyla tamamlanacağı açıktır.

Toprak reformu da, toplumsal tarih açısından, feodal sistemden burjuva demokratik sisteme geçişle birlikte gündeme gelir. Bu, aynı zamanda uluslaşma sürecinin olmazsa olmaz koşuludur.

Türkiye, batısında oluşan uluslaşma süreci ile doğusunda değişmeye karşı dirençli kapitalist-öncesi mülkiyet biçimleri arasına sıkıştırıldığı coğrafyada, demokratik devrimi, üstyapıda, feodal ve teokratik devletten kendisine intikal

eden mülkiyet biçimleri üzerinde gerçekleştirmiş bulunuyordu.

Demokratik devrimin kırsal alanda gerçekleştirilmesi ise, özü bakımından, kırsal emekçilerin işledikleri toprakların sahibi olmalarıyla olanaklıdır. Şu da var ki, demokratikleşme, çiftçi ailelerin işlediği toprağın sahibi olmasıyla, yani topraksız köylülerin toprak sahibi olmalarıyla sınırlı değildir; bu, demokratikleşmenin olmazsa olmaz aşamasıdır, ama demokratikleşme için yeterli olamaz.

Çünkü, demokratikleşme, ekonomik anlamda, ulus ile yani ulusal ekonomi ile bütünleşme, kendine yeterli doğal ekonomiye yargılı köylü ailelerin meta üreticileri olarak ulus ölçeğinde ekonomik bütünün birer öğesi durumuna gelmesiyle tamamlanır.

Birbirlerinden yalıtık ve kendi içine kapalı ve kendilerine ekonomik açıdan yeterli kırsal birimler, ulaşım ve iletişim aracılığıyla, birbirleriyle ve bir bütün olarak ulus ile ekonomik anlamda bütünleşmeden, ülke ölçeğinde ekonomik bütünün öğesi haline gelmeden, kırsal alanın demokratikleşmesinden olduğu kadar, siyasal anlamda uluslaşmanın tamamlanmış olmasından da söz edemeyiz.

Kapitalizmin ya da sermayenin yaygınlaştığı ve küçük köylülüğün belirleyici ölçüde ve ulusal ölçekte meta üreten ve aynı ölçüde meta tüketen yani küçük-burjuva köylülere dönüştüğü bir dönemi idealize etmiş bulunuyoruz. 1930'lu ya da 40'lı yıllarda, yani doğal ekonominin ağır bastığı yıllarda olduğu gibi, daha sonraki yıllarda da çiftçi ailesi belirleyici ölçüde kendi ürettiği ürünü kendisi tüketmiş olsaydı, yoksulluk ya da yoksullaşma ancak üretilen miktar ile tüketilen miktar arasındaki farkla açıklanabilirdi.

Ama meta ekonomisinin köylülüğü kucaklamaya başlamasıyla, köylünün ürünü de, pazarda belirlenen fiyat üzerinden satılacaktır. Bu köylü, donanımı sayesinde emek üretkenliğinin ve doğal üretkenliğin yüksek olduğu büyük tarım işletmesinde üretilen ürünün piyasa fiyatıyla, özellikle de Chicago Borsasıyla doğal olarak rekabet edemeyecek,

Marx'ın benzeşim yoluyla ifade ettiği gibi, kendi toprağında, kendisine ait üretim araçlarıyla, ailesiyle birlikte emeğini istihdam eden küçük köylü, diyelim ürettiği buğdayın fiyatı, piyasada içerdiği değerin altına düşerse, buğdayının değerinde içerilen toprağın rantını alamayacak, fiyatlar daha düşerse sermayesinin karını alamayacak ve belki de ücretini tam gerçekleştiremeyecektir.

Üretici köylü, ürününün içerdiği değerin büyük bir kısmını karşılıksız bırakacak, ve giderek yoksullaşacak, ya acılı bir yoksullaşmaya yargılı olacak, ya da üretim araçlarından ve dolayısıyla toprağından yalıtılmış, özgür emek-gücü satıcısı olarak, işsiz nüfus arasında yerini alacaktır.

Kötü ürün yılları, borçlanma, faiz ve benzeri koşullarda, köylü ailesi, azar azar, toprağı dahil üretim araçlarını yitirmeye ve acılı bir yoksullaşmaya yargılı olacaktır. Bunun, yalnızca küçük köylü açısından bir çöküş değil, aynı zamanda, ulusun şimdi sık yinelenen terimiyle ulus-devletin üzerine oturduğu temelin çöküşü olduğunu, bilmem burada belirtmeye gerek var mı?

5. NASIL BİR DEMOKRATİKLEŞME YA DA KÜÇÜK KÖYLÜLÜğÜN ULUSLARARASI SERMAYE TARAFINDAN YIKIMI

Toprak Reformu Kongresi için ilk hazırlık toplantısına çağrıldığım zaman, tarım sorunlarından nicedir uzak kaldığımı, Türkiye'ye öneri altında dayatılan ve tarımımızı çökerttiği kadar küçük köylülüğü yıkıma hazırlayan politikaların anlamını kavrayamaz duruma geldiğimi anımsayarak bu toplantılardan kaçınmıştım. Benden "Toprak Reformunun Siyasal Boyutları ve Demokratikleşme" başlıklı bir bildiri istendiğinde, genel bilgilerle yetinebileceğimi düşünerek, olumlu yanıt verdim.

Bildiriyi hazırlarken 2000 yılında yayınlanan bir kitabımın son bölümünü oluşturan "Küçük Köylülüğün Yıkımından GAP'ın İşgaline" başlığı altında topladığım üç yazıma da

bir gözgezdirmek gereğini duymuştum. Bu yazılarımdan yararlanarak, küçük köylülüğün yıkımıyla ilgili bilgileri, burada özetlemek isterim:

(a) Emeğin Ulusal Gelirden Aldığı Payın Aşağı Çekilmesi
24 Ocak Kararları

1986'da yayınlanan "Sermayenin İlkel Birikimi ve Küçük Köylülük" adlı yazım, tarımın yıllık gelir payının azalması ve sanayinin payının artması "sanayileşiyoruz" çığırtıları üzerine yazılmıştı.

Şöyle ki: Tarımın gayrisafi yurtiçi hasıla içersindeki payı 1977'de %29,12, 1980'de %24,0, 1985'te %21,8'di. 1980'den 1985'e, gayri safi hasıla tarımda %12,72, sanayide %42,29 artış göstermişti.

Konumuz açısından önemli olan tarımsal ve sınai ürünlerin fiyatları arasındaki farkın giderek büyümüş olmasıydı. 1 kg buğdayın fiyatı 1975'te 3,00 lira, 1980'de 10,25 lira, 1986'da 82,54 liraydı. Ama aynı yıl sonu döviz kurlarına göre, 1 kg buğday 1975'te 0,20 dolar ya da 0,50 mark, 1986'da 0,10 dolar ya da 0,21 mark olacaktı. Köylü 1 litre motorini 1979'da 1,79 kg. buğday karşılığında, 1985'te 2,92 kg buğday karşılığında almıştı. Aynı motorini, aynı yıllara göre, yani 1979'da 6,32 kg pancar karşılığında alırken, 1985'te 14,21 kg pancar karşılığında alabiliyordu.

Nedeni basitti: Tarımsal ürünlerin fiyatları aşağı çekilirken, sanayi ürünlerinin fiyatları, (dolar ya da marka göre) yukarı çıkmaktaydı.

Nedeninin odak noktası, 24 Ocak (1980) kararlarıydı. Tarımsal ürünlerin taban fiyatlarının ve işçi ücretlerinin aşağı çekilmesini, IMF'nin, sürekli olarak siyasal iktidarlara dayattığı biliniyor. İlk MC döneminde, Demirel'in IMF'nin ekonomik buyruklarını yerine getirmediği için, NATO tarafından ordunun yönetime elkoymasının planlandığının raporlara ve yayınlara yansıdığı da biliniyor.

İşçi ücretlerinin ve tarımsal ürünlerin fiyatlarının artma-

sının, emekçilerin siyasal anlamda güçlenmesine, ve ikincisi, sermayenin kar oranının azalarak bunalıma girmesine yol açtığı biliniyor. Emeğin güçlenmesine karşı, sermayenin bunalımının, siyasal sistemi sola eğeceği kaygısı giderek ağır basıyordu. Bu, sosyal-demokrat siyasal partilerin oy oranlarını ve parlamentoda milletvekili sayılarını arttırmasında gözlenebilirdi.

Yukarda örnek için verdiğimiz oranlar ve rakamlar, örneğin buğdayın devlet tarafından belirlenen taban fiyatının 1980'den sonra düşmüş ve buna karşılık çiftçinin tükettiği üretim araçlarının örneğin gübrenin ya da ilacın fiyatının artmış olması, tarımsal ürünler ile sanayi ürünleri arasındaki fiyat makasının sürekli sermayeden yana kesmiş olmasıyla açıklanabilirdi.

24 Ocak kararlarını yaşama geçirebilmenin ise, parlamenter sistem içersinde olanaklı olmadığını, o dönemin bürokratları dile getirmişlerdi. Sendikaları kapatmadan grev ve toplu sözleşmeyi askıya almak, genel oyu ertelemeden köylülüğün ürünlerinin taban fiyatını aşağı çekmek olanaklı değildi de ondan. Sendikaları kapatmak, genel seçimleri ertelemek ve dolayısıyla siyasal partileri feshetmek, parlamentoyu kapatmakla olanaklıydı, bu da, ancak askerin yönetime elkoymasıyla olanaklı olabilirdi.

Sonradan öğreneceğimiz gibi, tarımsal ürünlerin fiyatlarının aşağı çekilmesi, ücretlerin düşürülmesi, daha sonra Dünya Ticaret Örgütü adını alacak olan Tokyo Raundunda (1973-1979) kararlaştırılmıştı.

Uluslararası sermayeye kumanda eden ülkeler ve başta ABD, 1980'li yıllarda pek yaygınlaşan Friedman modelinde açıklandığı gibi, sermayenin bunalımını, gelişmiş ülkelerden, bağımlı ülkelerin emekçilerinin sırtına taşıyor ve bunun için ülkemizde sanayi ve tarım emekçisinin ve genel olarak emeğin ulusal gelirden aldığı pay aşağı çekiliyordu. Tarımın ulusal gelir içindeki payı 1979'da %24.33'ten 1985'te 20.1'e, maaş ve ücretlerin payı 1979'da %32.79'dan 1985'te 19.50'ye düşmüş, buna karşılık kar, faiz ve rantların payı 1979'da

%42.88'den 1985'te %58.40'a yükselmişti. Emekçilerin örgütlü olarak kazanılmış haklarını savunmaları demokrasinin bir sorunuydu, ama 12 Eylülde, bu demokratik olanaklar emekçilerin elinden alındığı için, işçiler emek-güçlerini, köylüler ürünlerini, giderek daha ucuza satmaya yargılandılar. Yukarda verilen sayıların, aynı zamanda, demokratik hakların olduğu kadar demokratikleşme süreçlerinin de baskı altında askıya alındığının göstergeleri olduğu gözardı edilmemesi gerekir.

(b) "Türkiye'yi Kimler Yönetiyor?"

"Sermayenin İlkel Birikimi ve Küçük Köylülük'e İkinci Ek" adlı yazım Eylül 2000'de yazılmıştı ve "İçerim Yanıyor Aney..." üst başlığını taşıyordu. Bu yazı, Korkut Boratav'ın "Türkiye'yi Kim Yönetiyor?" adlı yazısına gönderme yaparak başlıyordu.

Boratav, "Ankara'da, bakanlıkların, müsteşarlıkların toplantı salonlarında" "Amerika'dan gelen birtakım insanların Türkiye Cumhuriyetinin yüksek bürokratları ile biraraya gelerek", "Türkiye tarımının geleceğini, çiftçinin, köylünün kaderini belirleyecek politika modelleri inşa ettiklerini, kanun taslakları oluşturduklarını" yazıyor, "birtakım yabancı uzmanların", "IMF'ye verilen niyet mektubunun içerdiği çizgiler doğrultusunda milyonlarca çiftçi ve köylüyü piyasa güçlerine teslim ederek Türkiye tarımını gerileten süreçleri hızlandırma çabası içersinde" olduklarını belirtiyordu. Sıradan iki bürokratın adını yazarak, bunların imzalarını taşıyan "niyet mektubu"nda, başka şeyler yanında, (1) destekleme politikalarının 2001-2002 yılına kadar adım adım kaldırılacağını, (2) 2000'de hububat destekleme fiyatlarının dünya (Chicago Borsası) fiyatlarının %35'ini aşmayacağını, Türkiye adına IMF'ye sunulduğunu yazarak soruyordu: "*Türkiye'yi kim yönetiyor?*"

Ben de eklemiştim:

"Efendiler efendisi Korkut Boratav, Türkiye'de, neredey-

se yetmiş yıla uzanan destekleme politikalarını fiilen rafa kaldırmak", "çiftçi ve köylüyü" "piyasa koşullarına, giderek dünya piyasasını belirleyen güçlere teslim etmek" için "modeller" oluşturan Dünya Bankası uzmanlarına "biraz yüzünüz kızarmıyor mu?" diye soruyor!

Boratav'la burada görüş ayrılığı içersinde olduğumuzu belirtelim. Çünkü yüzü kızaracak olan IMF ya da Dünya Bankası uzmanları değildi.

Üstelik sorun, ülkenin bağımsızlığı, geleceği ve ulusun gönenci açısından, yüz kızartıcılıkla açıklanamayacak denli de ağırdı ve bugün de ağırdır. Örneğin Sinanlı köylüsü, IMF'nin buyrukları doğrultusunda, 2000-2001 yılına değin sıfırlanan tarımsal destekten yoksun bırakılmış, ama "doğrudan destek fonundan" yararlanmak istediğinde, 7 trilyonluk doğrudan destekleme parasının, köyün 25 bin dönümlük toprağını "sahte belge ve şahitlerle" üzerine tapulatan bir aileye verildiğini görmüşler, vurgun yemiş gibi İstanbul'da, Ankara'da meydanlarda fır dönerek topraklarını çalanlardan geri almak için gösterilere başlamışlardı.

Ortalıkta tembel tembel dolaşan (bu, Tayyip Erdoğan'ın Erzurum'da destekleme fonundan yararlanamadığından yakınan yaşlı bir köylüyü azarladığı sözlerinden alınmıştır), "benim köylüm" (bu, 24 Ocak Kararlarını imzalayan ve 24 Ocak Kararlarının öz çocuğu olan 12 Eylülün kendisi üzerine koyduğu yasak kalktıktan sonra meydanlara toplanmış köylülere, Demirel'in yinelediği slogansal sözlerinden alınmıştır). *"demokratik" bir yapıya "kavuşmuş"*, ağaya, şeyhe, tarikata ve cemaate bağlı ve bağımlı olmaktan kurtarılmış, özgür yurttaşlara dönüştürülebilmiş olsaydı, dışa borçlanarak alınmış ve Sinanlı köyünün topraklarını üzerine tapulatmış aileye doğrudan destekleme fonundan verilmiş olan yedi trilyonun faizini ödemek için, "Türkiye'yi pazarlamakla mükellef" birilerini, kendisini yönetmek için başa çıkarır mıydı?

Konunun dışına çıktığım sanılmasın. Şunu belirtmek istiyorum. Ülke, gecikerek de olsa, 1945'lerden sonra da olsa, bir toprak reformunu gerçekleştirebilseydi, kırsal alanın, ya-

pısal, siyasal ve toplumsal demokratikleşme süreci tamamlanmış olsaydı, ülke bugün, borçlarının faizini topraklarını satarak ödemek durumuna düşmezdi. Yalnız topraklarını satmak durumunda kalmamış, tarımsal yapısı halkın deyişiyle "hallaç pamuğu" gibi atılmış, uluslararası sermayenin "kapmak" için gözdiktiği kırsal alan tam bir çöküntüye yargılanmıştır. Daha da önemlisi, uluslararası sermayenin kendi küresel egemenlik yörüngesine oturtmuş bulunduğu ülkemizin, ulus olarak varlığımızın temeli olan küçük köylülük belirleyici ölçüde köleleşme ya da yokedilme sürecine çekilmiştir.

Ülkenin batısından ve güneyinden doğusuna doğru genişleyen, yoğunlaşan ve ağırlaşan toprak köleliğinden, bunun bir tamamlayanı ve ayrılmaz öğesi olarak tarikat ve cemaatlere bağlılıktan ve bağımlılıktan, özgür bireyler topluluğuna dönüşmüş olsaydı kır emekçisi, köylü, bugün uluslararası sermayenin kölesi olmaya yargılandığının bilincinde olurdu. Yalnızca kendisinin değil, kendisiyle birlikte tüm ulusun köleleştirildiğinin de bilincinde olurdu.

Biri, ortakçı köylü, toprak kölesiydi, ailesiyle birlikte emeği, kendisinin sırtında vınlayan ağanın kamçısı olmuştu.

Öteki, toprağının efendisi olan köylü, sermayenin kırsal pazarı ele geçirmesi ölçüsünde, sermayenin kölesi olmaya yargılandı. Sağlık gibi, eğitim gibi, emeklilik gibi hiç bir sosyal güvencesi olmadı, emeğinin ücretini olsun tam gerçekleştirebilmek için demokratik sistemlerin olmazsa olmaz koşulu olan sendika gibi, grev gibi, toplu sözleşme gibi demokratik savaşım araçlarından yoksun bırakıldı. Denebilirse, özgürleşen toplumun çağdaş köleleri olarak kaldı onlar da.

Şimdi ise, her ikisi de, ortakçı köylü de, toprağının sahibi küçük köylü de, denizlerimizden üzerimize namlularını çevirdiği filolarının baskısı ve tehdidi altında, adına "dolar" da denen basılı kağıt parçasının kölesi olmaya doğru hızla koşuyorlar.

Kırsal emekçi, iradesi dışında, bilinci ve bilgisi dışında efendi değiştirme sürecine / kulvarına sokulmuş bulunuyor.

Efendi değiştirirken, ulusundan, ulusal giysisinden soyundurulduğunu görmüyor; çünkü bilmiyor. Hiç bir zaman kendi özgür iradesiyle karar vermesinin koşulları sağlanmadı da ondan.

Ama biz bilelim: Satılan ya da satın alınan, yalnızca kırsal emekçinin emeği, üretimsel varlığı, toprağı değildir; satılan ulus'tur, ulusun kendisidir. Satılan biziz. Biz de satıldığımızın günbegün köleleştirildiğimizin bilincinde değiliz.

Tam da ulus-devletin küreselleşme potasında hızla eritildiği günlerde ve yerde gerçekleştirilmekte olan Toprak Reformu Kongresinin, 19 Mayısın, 23 Nisanın, 29 Ekimin bağımsızlıkla kenetlenen, özgürleşme ve demokratikleşme ruhunu ısıtan ve ışıtan bir tarih olması dileğiyle, saygılar, sevgiler sunarım.

2-5 Kasım 2005, Ankara
Folklor ve Edebiyat, Sayı: 44, 2005/4

Ek:

Bildirimi daha fazla yaymamak için, aşiret ve beyliklerle ilgili olarak yurtluk ve ocaklık timarların Cumhuriyete devreden biçimlerine değinmemiştim. "Tek Parti Döneminde Türkiye'de Toprak Reformu" konulu bildiride, Güneydoğuda ve Doğuda, sorunun "Kürt Sorunu" ve "PKK olayları" ile birlikte ele alınmak gerektiğine ilişkin duyumsatma üzerine, sözlü olarak ve kısaca, aşiret ve beyliklerin toprak düzenine değinmiştim. Bunu, biraz genişleterek dipnot olarak belirtmekte yarar görüyorum.

"Yurtluk ve ocaklık timarlar", timar sisteminin dağılmasından sonra, "beylik" ve "aşiret" toprak sisteminde bir değişiklik olmamıştır. Askeri hizmetler için, aşiret ve beyliklerin yaygın olduğu Güneydoğuda kurulan Hamidiye Alaylarını Cumhuriyetten önce erimiş görüyoruz. Beylik beyleri, *Şerefname*'de de belirtildiği gibi, kendi istekleriyle İmparatorluğa tabi olmuşlardı. Ama askeri yükümlülüklerini yerine getirmedikleri zaman azledilebilirlerdi. Aşiret reisleri ise, aczedilemez, yerlerine aşiret reisi ailesinden (oğlu, yoksa kardeşi vb.) geçerdi. Beylikler, Tanzimat'ın doğuda uygulanmaya başlamasıyla birlikte sona ermiş, en son Botan/Cizre Beyi Bedirhan

Beyin hareketiyle (1846), beylikler fiilen sönmüştür.

Konumuz açısından önemli olan nokta, aşiretlerin sosyal yapısı ve toprak mülkiyet biçimidir. Aşiret üyeleri kan bağıyla birbirlerine bağlı olduklarını, yani aynı kandan geldiklerini kabul ederler, üzerinde varlıklarını sürdürdükleri toprağın özel zilyedidirler, ama toprak aşiretin ortaklaşa mülkü sayılır. Aşiret üyelerinin, kabile ve aşiret reisine emek-rant (zıbare, angarya) ve ürün-rant ödeme yükümlülüğü dolayısıyla aşiretin feodal bir yapısı olduğu ayrıca belirtilmelidir. Ama aşiret üyesinin aşiret reisine (ailesine) bu geleneksel bağımlılığı, işlediği toprakta, bu toprağı tasarruf hakkından başka hiçbir hakkı bulunmayan ortakçı köylünün toprak sahibi ağaya bağımlılığından farklıdır.

Beyliklerden devreden ve büyük toprak sahibi olarak karşımıza çıkan, aşiretlerüstü bir konuma sahip bulunan büyük toprak beylerini, aşiret reisleri ile aşiret üyeleri arasındaki ilişkilerden ayırmak gerekir.

Aşiretler, çözülmeye karşı, bugün de dirençli topluluklar oluştururlar. Aşiret bünyesinde, yasayla, kararnamelerle, toprak mülkiyetinde yapılacak bir değişikliği, aşiret üyeleri kabul etmezler. Az topraklı aşiret üyelerine, o da aşiret toprağı içersinde kalan hazine toprağı olarak görünen toprağın verilmesiyle yetinilmek gerekir. Sorunun çözümü, aşiret birliklerinin çözülmesine bağlıdır. Bu da kırsal alanın sanayileşmesiyle olanaklıdır.

CAHİT KÜLEBİ'NİN ŞİİRİNDE ANADOLU*

(1) KÜLEBİ'NIN ÇOCUKLUĞUNUN ANADOLU'SU

Cahit Külebi telefon etmiş, Vecihi Timuroğlu ile beni, Körfez Lokantasında öğle rakısına çağırmıştı. Şurdan burdan konuşuluyordu. Söz döndü dolandı, Külebi'nin çocukluğunun geçtiği Artova'ya geldi. Amcamla aynı yıllarda, aynı okulda okumuşlardı. Dedelerimizi tanıyordu. Konuşurken, dedem İbrahim Hoca için, onun tutarlı kişiliğiyle bağdaşmayan kırıcı bir söz söyledi. Külebi'nin anlatımıyla "akşamcı" olan babasına rakı alırken, dedem, sanırım kendisi gibi "Erzurum muhaciri" olan babasının rakı içmesine tepkisinden olacak, "Hem rakı, hem veresiye, oldu mu?" demiş. Belli ki, çocuk Külebi'yi gücendirmiş bu sözler, sevmemiş dedemi.

Amcam Mustafa Erdost, gazetede, Cahit Külebi'nin has-

*25 Mayıs 1997'de Edebiyatçılar Derneği'nin düzenlediği ve Ankara Büyük Tiyatro'da gerçekleştirilen "Cahit Külebi'ye Saygı" sempozyumunda sunulan bildiri metni.

taneye kaldırıldığını okuyunca, kitabevine gelmişti. Yoğun bakımda olduğunu söyledim Külebi'nin. Yanına ziyaretçi almadıklarını da. Oturdu, çocukluk anılarından sözaçtı. Ben de not aldım.

Külebi'nin babası Necati Bey, bizim dükkanın önünden geçerken, dedem kalkar içeri girermiş. "Saygılı bir adamdı, diyor amcam, ama rakı içtiği için babam onunla yüzyüze gelmek istemezdi. Caminin arkasındaki evlerde otururlardı. Sen bilmezsin o evleri. Bir ara kaymakam da oturdu orda."

Amcam 1930'da son sınıfta okurken, Külebi üçüncü sınıfa gelmiş. Öyle anımsıyor amcam. Külebi, hareketli, gülen, konuşan biriymiş o zaman da. Elini cebine sokarmış konuşurken. Kravatı, ceketi varmış. Beyaz gömleği de. "Biz köylü çocuğuyduk, diyor amcam, bizim de gömleğimiz vardı ama, öyle güzel değildi."

Annem, "Sadık Beyler" olarak anımsıyor. Geldiklerinde cadde üstünde ev bulamamışlar, Danacı Nenenin evinde oturmuşlar. Sadık Beyin hanımını da, boylu boslu bir kadın olarak anımsıyor. Soruyorum. "Bizim gibi konuşurdu, Kürt olduğunu bilmiyorum!" diyor. Amcam ise annesini tanımıyor. "O zaman diyor, memur karısı da olsa pek görmezdik!"

Dedemin anlattıkları da belleğimde: Soyadı almak için gittiğinde, nüfus memuru, köydeki lakaplarını soyadı olarak almalarını önerir. Dedem de, "Bize köyde "Kabagil" derlerdi" deyince, Nüfus Memuru, "Kabagil de pek kabaymış hoca!" der ve hiç olmazsa köylerinin adını soyadı olarak almasını önerir. Köylerinin adının "Ardos" olduğunu öğrenince de, "Bu da kabaymış" der, soyadını, "Erdos" diye yazar, sonra da "Erdost"a evrimleşecektir. Sadık Beyin nüfus memuru olarak Artova'da bulunduğu yıllar, aynı zamanda soyadı yasasının yürürlüğe girdiği yıllar (1934) olduğuna göre, soyadımızı, Cahit Külebi'nin babasının belirlediğini söylemek yanlış olmayacak. Doğal ki, bu, Külebi'nin babasının, sözcüklerin anlamına ve sesine özen gösterecek bir incelikte olduğunu da bana düşündürdü.

Cahit Külebi, *Türkiye Yazıları*'nda yayınlanan konuşma-

sında, amcamın kızı Ayla Erdemli ile beni imleyerek, Artova'dan, çayırlarda güreşen dedelerimizin "pehlivan" çocuklarından sözeder. *İçi Sevda Dolu Yolculuk*'ta ise, Artova'ya, demirci İsmail ustanın yaptığı ramazan topunu anlatırken değinir. Topu yaptıktan sonra da hastalanır İstail usta ve ölür. Teneşirde yıkarken imam, çenesinin oynadığını görür. Doktor çağırırlar. Nabzını dinler doktor. Kalbini de. Ölmediğini anlar. Teneşirde gözlerini açar İsmail usta.

İsmail ustanın yaptığı bu minyatür top, benim çocukluğumun da anılarını süsler. Ramazan gelince, belediyeden çıkarılır, çekilerek, okulun karşısındaki köşeye. Hacı Emminin tarlasının yanıbaşına getirilirdi. İftar saatlerinde top atılır, çevredeki tarlalarda, harmanlarda çalışanlar da duyardı. Özellikle de İsmet İnönü'nün ilk cumhurbaşkanı seçildiği zaman ardarda atıldığı günü anımsarım. Topun namlusunun ağzından biraz barut konur, sonra kağıt, çaput basılır ve kalın bir sopayla bastırılarak sıkıştırılırdı. Namlunun altındaki deliğe konan fitil ateşlenerek patlatılırdı. Kağıt da kıt olduğu için. toptan savrulan kağıt ve çaputları toplar, getirirdik, yeniden basılır, yeniden atılırdı.

Şöyle de özetlenebilir: Cahit Külebi'nin "Anadolu"su ile benim Anadolum, bugün adı "Çamlıbel" olan o yılların Artova ilçesinde, birbirine eklenir. O ilkokuldayken ben doğmuşum. Daha sonra onun okuduğu okulda (Gazi Paşa İlkokulunda) ben okumaya başlayacağım. Belki de aynı sıralarda.

(2) İÇ ANADOLU'NUN İÇİ: ZİLE-ARTOVA-TURHAL ÜÇGENİ

Cahit Külebi, Birinci Dünya Savaşında, Doğu Anadolu'dan (Erzurum Pasinler'den) İç Anadolu'ya (Tokat-Zile) göçmüş bir ailenin çocuğu. Ailenin ilk yerleştiği Çeltik (Zile) köyünde doğuyor: "*1917 senesinde / Topraklarında doğmuşum, / Anamdan emdiğim süt / Çeşmenden, tarlandan gelmiş*" diyor *"Yurdum"* şiirinde.

Babası Zile'de memur olarak bulunduğu sırada "Kedici Memet"in başını çektiği Zile ayaklanmasını yaşıyor: "Sokak

savaşları yapıldı" diye yazar *Yolculuk*'ta, "Evimizin çatısına sığınmıştık. Annem başından yaralandı."

Babasının kaymakama vekalet ettiği bir sırada, Cahit Külebi telefonla oynarken, gök gürültüsüne benzer bir ses duyar. İki yanı ağaçlı yoldan atlarını dört nala süren askerleri görür. Onları "İstiklal Mahkemesi" sanacaktır. Birkaç gün sonra, aynı yolun iki yakasındaki ağaçlara çeteleri asarlar. "Evden bırakmadılar" der. Bu nedenle de ağaç dallarında sallananları göremez.

Babası Zile'den Artova'ya, Artova'dan Niksar'a atanacak, Külebi de Niksar'a gidecek, aile buraya yerleşecek, Külebi, burada okuyacaktır. Liseyi, benim 1948-50 yıllarında okuyacağım Sivas 4 Eylül Lisesinde okur.

Külebi'nin çocukluğunda içiçe olduğu Anadolu, Zile-Artova-Niksar üçgeninde kalan İç Anadolu'nun içidir. Bu üç ilçe de, köylerle birlikte, komşuluk ilişkisinin egemen olduğu kırsal yapılanmayı simgeler. Bir başka anlatımla, yarı-komünal ve yarı-feodal toplumsal birimler olan ve kan akrabalığına dayanan "aşiret" (ya da "kabile") sisteminin şu ya da bu biçimde çözülmüş bulunduğu komşuluk ilişkilerine dayalı köy topluluğu egemendir. Bu bakımdan aşiretlerin yaygın olduğu Güneydoğu'dan ya da göçebe yaşayan topluluklardan farklı bir özelliğe sahiptir. Köyler kendi içlerinde, genellikle, dinsel ve etnik açıdan homojendir. Mezhep bakımından sünni ve alevi köyler, etnik açıdan Türk ve az sayıda Çerkez köyler, birbirine komşu konumundadır.

Külebi, "kasabanın ortasında Sivas-Tokat yolunun geçtiği" Artova'yı anlatırken, halkın çoğunun Doğu Anadolu göçmenlerinden, daha az olarak da Rumeli göçmenlerinden oluştuğunu yazar. Benim çocukluğumda, ayrıca, yedi-sekiz Ermeni aile vardı. Erzurum göçmenleriyle birlikte ya da Şeyh Sait ayaklanmasının ardından gelmiş olması olası birkaç Kürt aile, çevre köylerden kasabaya gelerek yerleşen alevi aileler, kasabada, etnik, dinsel ve mezhepsel çeşitliliği arttırıyordu.

Küçük toprak mülkiyet biçimi yaygın olmakla birlikte,

bunlar, topraksız, az topraklı, orta büyüklükte ve ikiyüz dönümden fazla toprağı bulunan ailelerdi. Çok yaygın olmamakla birlikte, aile içinde tarımda çalışacak kimsesi olmayan toprak sahipleri topraklarını ortakçıya işletirlerdi. Bir ya da birkaç tarlası olmakla birlikte, kendi toprağını işleyemeyenler de, tarlalarını, ya kiraya verir, ya da ortakçılık yöntemiyle işletirdi. Tek tük de "azap" çalıştıran olurdu. Kasabada sığır, manda ve at vardı. Sığır ve dana, iki ayrı sürü olarak yayılırdı. Sığırcılığı (sığırtmaç) ve danacılığı, genellikle, toprağı olmayan ya da az topraklı aileler yapardı. Çobanların "ücreti", yıllık olarak, harman zamanında, harmanda, ürün olarak ödenirdi. Köy imamının ve müezzinin "ücreti" de, aynı biçimde, harman zamanı, ürün olarak, harmanlardan toplanırdı. Dedem kasabanın imamı olarak cerre çıkmaz, yani ürün toplamaz ve almazdı. Müezzin, Rumeli göçmeni, yoksul biriydi (Caca Hüseyin), onun müezzinlik hakkı, ürün olarak (genellikle buğday ve arpa olarak) toplanırdı. Cahit Külebi'nin memur çocuğu olarak, bunları gözlemlemesinin sanırım pek olanağı yoktu.

Külebi'nin çocukluğunun geçtiği üç ilçe içersinde, doğal üretkenliğin en düşük olduğu yöre, Artova'dır. Pekmeziyle ünlü Zile, üzüm bağlarını çağrıştırmakla kalmaz, bir ticaret merkezi olduğunu da düşündürür. Kelkit vadisinin bir koyağına kurulmuş bulunan Niksar, büyük kalesi ve tarihsel özelliğiyle, doğal bir zenginliği kucakladığını duyumsatır. Bununla birlikte Güneydoğu'da olduğu gibi birkaç köyün sahibi olacak ölçüde ya da Çukurova'da olduğu gibi dönüm olarak binlerle anlatılan büyüklükte toprak sahipliğini Niksar'da bulmak olanaklı değildir.

Niksar'a gelen tiyatro kumpanyalarını anlatırken, Külebi'nin, "Kimi kez köylerden ağalar da gelir", ya da "Niksar'da büyük ağalar yoktur ama, tütün satımı sırasında kimi köylülerin eline epey para geçerdi" demesinden de anlaşılacağı gibi, toprak mülkiyetinin büyüklüğü açısından, onun Anadolu'su, toprağın feodal nitelikte olduğu Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden önemli ölçüde ayrılır.

Turgut Uyar ve Bilge Karasu ile Rüzgarlı Sokakta, bir büroda, "Küçük Oda Şiirleri Antolojisi" (ki, böyle bir antoloji oluşmadı ve dolayısıyla basılmadı da) için şiir seçerken, Külebi'nin, "*Kamyonlar kavun taşır ve ben / Daima onu düşünürdüm*" dizelerini, Uyar'ın, iç geçirerek yinelemesini bulanık da olsa anımsıyorum. Ama ben *Sıkıntı ve Umut*'u imzalatırken, genellikle olduğu gibi kitabın girişini değil, "*Tokat'a doğru*" şiirini imzalamasını istemiştim. Oraya, "Seninle aynı yöreden gelmekle övünürüm" diye yazmış.

Sivas Lisesi günlerimiz, bir yandan yeni yayınlanan şiirleri bulmaya çalıştığımız, bir yandan yaşadığımız ortamın şiir olarak anlatımlarıyla sevince boğulduğumuz günlerdi. Yılmaz (Omurtak), kentin (Kızılırmak yönündeki) çıkış yolundaki parklardan açık sigara (yani taneyle asker ya da köylü sigarası) almaktan döndüğü bir akşam, coşkuyla, seyyar köftecilerin, mangallardan yayılan köfte kokuları arasında "Kebabekmek ombeş!" diye çığırışlarını anlatmış, eklemişti de: "Aynı 'Kebabekmek Ombeş' şiiri gibi!". Yeni yayınlanmış olan *Toprak Ana*'yı açmış, Fazıl Hüsnü'nün "Kebabekmek Ombeş" şiirini bir kez daha okumuştuk. Şimdi bile kimi dizeleri belleğimde: "*Bir ağa çıkmadı ki ala götüre beni / Su gibi biçeyim ekinini vallah billah / Kebabekmek ombeş.*"

Yazılmış şeyleri yaşamak, yaşadığımız şeyleri yazılmış görmek sevinci miydi bu, bu şiirlerde özel olarak kendimiz için bulduğumuz başka bir şey mi vardı, bunu şimdi çıkaramam. Ama Cahit Külebi'nin "Sivas Yollarında" şiiri de, Sivas'ta, bize, şiirin kendisi kadar yaşamımızın bildik görüngülerini anımsattığı için, onda kendi gerçeğimizi bulmaya başladığımızı duraksamadan söyleyebilirim.

Kamyonlar gelir geçer, kamyonlar gider
Toz duman içinde
Şavkı vurur yollara
Arabalar dağılır şoförler söğer
Sivas yollarında geceleri
Katar katar kağnılar gider.

Özellikle de, gerek ("kağnı" gibi) kavram olarak ve gerek ("kağnıların dağıldığı) ve şoförlerin sövdüğü" gibi) devinim olarak, kendisinden önceki şiirin dışladığı kavramların ve devinimlerin şiire yeni bir yurt anlayışı ve yeni bir estetikle girmiş olması, bizi, denebilirse, bakış açımızı, "tahayyül" edilen aldatıcı bir güzellemenin büyüsünden ayırıyor, kendi gerçeğimize çeviriyordu. Dünyaya bakışımızı değiştiriyor, toplum a ve kişi olarak kendimize bakışımız değişiyordu.

(4) HALK ŞİİRİNİN DEĞİL, HALKIN ÖZLEMİNİN SESİ

Barışta'nın düğününde, Ahmed Arif ve Cahit Külebi şiirlerini okumuşlardı. Aradan zaman geçti. Bir gün telefonda konuşurken, Cahit Külebi, kitabının yeni baskısında, "Tabanca" şiirini, benim okuduğum gibi değiştireceğini söyledi. Şiirlerini değiştirme adetinin olmadığını ekleyerek. Ben ilkin anlayamadım. O gece, Cahit Külebi'yi mikrofona çağırırken, "Tabanca"yı okumuşum. Ama, "Ben ölürsem eğer nelersin" dizesini, "Beni vururlarsa neylersin" diye okuduğumun ayırdında değilim. Şiiri birlikte okuyalım:

Bir nagant tabancam olsa benim
İnce bilekli yar!
Dünyaya eyvallah etmem
Altın yürekli yar!

Çocuksun gülüp söylersin,
Uçan kuşlara benzersin,
Ben ölürsem eğer neylersin
Telli duvaklı yar?

Şimdi de kitaptan aktarırken, farkına vardım ki, yalnızca "Ben ölürsem eğer neylersin" dizesinde "ölürsem eğer"i "vururlarsa" diye değiştirmemişim, ayrıca "Dünyaya eyvallah etmem" dizesinde "dünyaya"yı da "kimseye" diye değiştirmişim. Ama belirttiğim gibi, bilinçaltında kendiliğinden oluşmuş bir değişme bu.

Sanırım Külebi, bu konuşmasını unuttu ya da düşüncesini değiştirdi. Daha sonraki baskılarda, şiir ilk baskılarda olduğu gibi yayınlandı.

Ama benim bilinçaltımda işleyerek kimi dizelerin değişikliğe uğramasını nasıl açıklamalı?

Bu şiirde, Cahit Külebi için çok yinelendiği gibi "halk şiiri"nin sesi kalıp olarak yoktur. "Koşma"yı ses açısından örnek alırsak, burada, dizelerin hece sayısı (10, 6, 8, 6 ve 8, 8, 9, 6), halk şiirinin hece sayısıyla örtüşmüyor. Özellikle halk şiirinin sesinin belirleyici özelliği olan 6-5, 4-4-3, 4-3 gibi hece sayılarına göre sözcük ayrımı da yok. "Bilek", "yürek", "duvak" ve "söyler", "benzer", "neyler" uyakları, bir ölçüde halk şiirinden "adım" alıyor. Ama "uyak" tek başına "halk şiiri" ile özdeşleştirmeye yetmiyor. Çünkü hemen her şiirde uyak var. Nazım'ın şiirinin, iç (gizli) uyakla donanmış bir şiir olduğu da unutulmamalı.

Anadolu'nun yalın insanının söylemi, Külebi'nin şiirinde gizlenmiştir denebilir. Bir başkaldırı, bir meydan okuma, bir böbürlenme, bir övünme yok burada. Onursuz bir boyun eğiş de değil bu. Bilinçaltında kendiliğinden oluşan değişiklikler burada bana ipucu veriyor. "Dünyaya eyvallah etmem" de, "Kimseye eyvallah etmem" de, birbirinin özdeşi İç Anadolu halkının günlük söylemi. "Ben ölürsem eğer" ile "beni vururlarsa", Anadolu geleneğinde özünde aynı anlamı taşıyor. Bir güveyin özellikle güvey olarak öleceğini düşünmesi, ancak öldürülmesi olasılığından kaynaklanır ve öldürülmekten kendini kurtarması için bir tabancası olmasını istemiş olması, ölümün, vurulmak kaygısından kaynaklandığını bize duyumsatır.

Dolayısıyla, halkın özlemini yansıtan yalın söyleyişi, içten konuşma dili, Külebi şiirinin sesine belirleyici olarak girmekle kalmıyor, halkın yaşam felsefesini (anlayışını) şiire yansıtmakta da önemli bir etken oluyor. Negatif boyutunda algılanmamak koşuluyla belirteyim ki, Nazım Hikmet'in, "Topraktan öğrenip, kitapsız bilendir" dizesine benzer bir yaklaşımla, şiirinin ilk sesi, kitaplardan okunarak alınan

kendisinden önceki şiir sesinden önce, halkın ağzından alınmış bir sestir. "Nasıl bir halkın ağzından?" sorusunun yanıtını, bir ölçüde İç Anadolu'ya savaştan ve işgalden kaçmış, savaş ezgini, çete bıkkını bir halkın özleminde bulmak olanaklıdır. Bu, yaşamı kurtarma savaşımının ağır bastığı bir dönemde bir bölge halkının eğilimi olarak da açıklanabilir.

(5) KIRSAL DEVİNGENLİĞİN VE DEVİNİMİN FARKLILIĞI VE YANSIMASI

"Anadolu" sözü, bize, belirli bir coğrafyayı paylaşan insanları çağrıştırdığı kadar, bu insanların doğa ile, kendileriyle, yönetenlerle, ensonu devletle ve devletle temsil edilen sistemle olan ilişkilerini de çağrıştırır. Külebi'nin şiirlerinin açılıp serpildiği dönemlerde, Anadolu, bu ilişkilerden kaynaklanan bir dizi sorunla yumaklandığı gibi, kırsal alanın demokratikleşmesi sorunu, hemen her zaman gündemin ilk sırasındaki yerini koruyacaktır.

Biri "dünya" ve biri "ulusal" olan iki savaşın birbirine eklemlendiği, teokratik-feodal monarşi ile laik-demokratik cumhuriyetin sistem olarak birbiriyle çatıştığı bir ortamda, Cahit Külebi, ilk çocukluğunu solumaktadır. Çocukluğunun okul-öncesinde ve ilkokul evresinde bulunduğu Zile ve Artova ve ardından Niksar, geleneksel tarımsal üretimin egemen ve bağımsız küçük köylü işletmelerinin yaygın olduğu İç Anadolu kasabalarıdır.

Zile-Artova-Niksar üçgeninde kırsal yapılanma, özellikle Güneydoğu Anadolu'da olduğu gibi aşiret temeline dayalı yapılanmadan farklı olduğu gibi, gene Güneydoğu'da bulunan bir ya da birkaç köyün sahibi olan kişiler ya da aileler ile bu toprakları ortakçı olarak işleyen aileler arasında feodal bağımlılığın egemen olduğu yapılanmadan da farklıdır. Gene bunlar gibi, bir yanıyla kapitalist çiftçiye dönüşen büyük toprak sahipliğinin belirleyici olduğu Çukurova'daki yapılanma da, küçük köylü işletmesinin yaygın olduğu bölgelerdeki yapılanmadan farklılık gösterir.

Aşiret sisteminin egemen olduğu bölgelerde, mirliklerin sona ermesinin ardından, İmparatorlukta bu feodal toplulukların siyasal ve askeri birliği, tarikatlar tarafından (özellikle nakşbendi tarikatı tarafından) sağlandığı için, demokratikleşme devinimi, aşiret yapısının direnciyle ve tekkelerin engeliyle karşılaşacaktır.

Köy satışı ilanlarından anımsayacağımız gibi, örneğin Şanlıurfa'da, bir ya da birkaç köyün sahibi ile bu toprakları ortaklaşa olarak işleyen toprağa bağlı ve toprak sahibine bağımlı köylülerin oluşturduğu feodal birimlerin demokratikleşme devinimi, (daha sonra da görüleceği gibi), faşist gericiliğin denetiminde başarısızlığa uğrayacak, feodalizmin yeniden güçlenmesine yolu açacaktır.

Çukurova'da ise, kapitalistleşmenin kırsal alanı da kucaklaması ölçüsünde, feodal büyük toprak sahibi, tarım işletmecisi kapitaliste dönüşmeye başlayacak, toprak sahibi ile tarım emekçileri arasındaki ilişki, evrimleşerek, sermaye ile ücretli emek arasındaki çelişkiye dönüşecektir. Kırsal alan ile kentin, bir başka deyişle tarım ile sanayinin eklemleşmesi (yani tarımsal alanın da sanayileşmesi), feodal toprak mülkiyetini sermayenin bir öğesine dönüştürürken, feodal bağlarla toprağa bağlı ve toprak sahibine bağımlı tarım emekçisini de, sınai işletmenin satın alacağı özgür emek-gücü satıcısına dönüştürmüştür. Bununla birlikte, kapitalist tarım işletmecisi, kendi kişiliğinde, büyük toprak sahibi olarak, tarım emekçilerinin aileleriyle birlikte kendisine doğrudan bağımlılığını, yani feodal bağımlılığı sürdürdüğü için de, demokratik devrim, burada, burjuvalaşan katmanlar ile feodaller arasındaki ittifakın engeliyle karşılaşacağı için, sosyalizmin çözeceği bir sorun olarak gündeme gelecek, kapitalist tarım işletmecisi, büyük toprak sahipliğini, siyasal sisteme karşı korumak isteyecektir.

Görüldüğü gibi demokratikleşmenin, iç dinamikler açısından bölgeler arasında toplumsal ve ekonomik yapı farklılıklarından kaynaklanan farklı özellikleri gündemdedir.

Bir bölgede çözülmeye karşı dirençli aşiret yapılanması-

nın ve dinsel kurumların (tarikatların), kırsal alanın demokratikleştirilmesinin engelini oluşturduğu; bir yörede, feodal yapılanmanın devletin demokratik-olmayan yapılanmasına koşut olarak yeniden güçlendiği; bir yörede, doğal verimliliğin ve sanayileşmenin verdiği ivmeyle demokratkleşme deviniminin, sosyalist içerikle yumaklandığı bir ülkede ve dönemde, bağımsız küçük köylü işletmesinin yaygın olduğu İç Anadolu'da, kırsal alanın demokratikleşme sorunu, belirleyici anlamda, tarımsal verimliliğin ve meta ekonomisinin ulusal düzeye yükseltilmesine bağlı bulunuyordu. Yani yoldan makine donanımına, sulamadan gübrelemeye, tohumdan ilaçlamaya tarımın sanayileşmesi, demokratikleşme sorunuyla örtüşüyor ve bilincine varılmasa da, gelecekteki şairin bilincine, sorun, bu yönüyle yansıyordu.

Bu nedenle, Külebi'nin şiirinde, yoksulluğun, çaresizliğin, ilkelliğin, genel bir söylem içersinde yargılanmış olması, yöresel anlamda ve ölçekte, demokratikleşme özlemiyle örtüşüyordu. Ama bunun, ulusal ölçekte kırsal alanın demokratikleşmesi sorununu bir bütün olarak kucakladığı söylenemezdi.

Kırsal alanda değişmenin yavaşlığının ya da hızlanmış olmasının yazarın bilincine yansıması açısından da şu karşılaştırma yapılabilir:

Yöresel ölçekte hızlı bir toplumsal değişmenin yaşandığı Çukurova'da, bu değişim, gözlemleyen bir birey tarafından algılandığı ölçüde, sorunun ideolojik çözüm arayışına da ortam oluşturuyor. Çünkü, Çukurova'da, üretim ilişkilerinin nitel ve nicel değişmesiyle birlikte, sınıflaşma da nitel ve nicel olarak değişikliğe uğruyor. Bu hızlı ve yoğun değişme, siyasal ve ideolojik görüşlerin de aynı bireyde, aynı hazla ve yoğunlukta değişmesine yol açıyor. Aile kökenlerinin farklılığına karşın yörelerindeki nitel ve nicel sınıfsal değişmeyi ampirik olarak algılayan ve bir bakıma ampirik olarak devrimci ideolojiyi benimseyen yazar ve sanatçıların, örneğin Yaşar Kemal'in, Orhan Kemal'in, Yılmaz Güney'in Çukurova'dan çıkmış olmasının nedenini toplumsal değişimin hızında aramak sanırım yanlış olmayacaktır.

(6) META EKONOMİSİNE GEÇİŞTEKİ YAVAŞLIK VE DEMOKRATİKLEŞMEYE YANSIMASI

Değişme açısından Cahit Külebi'nin Anadolusu'na bakıldığında, genel olarak kırsal alanda üretim aracı olarak toprağın sahibi ile toprağı işleyen emekçinin aynı kişide ya da aynı ailede birleştiği, bu anlamda, sermaye sahibi ile emekgücü satıcısı olarak ayrışmadığı, çözülmeye karşı dirençli bir yapı sergilediği gözlenir. Verimin bol olduğu yıllarda biriktirilebilen ürün, kıtlık yıllarında tüketilir, yani genel olarak artı-ürün birikimine elverişli olmayan doğal verimliliğin düzeyindeki düşüklük nedeniyle, sermayeye dönüşecek önemli bir maddi birikim de sağlanamaz.

Cahit Külebi, Artova'da oturdukları evin arkasındaki tarlalarda bırakılmış bir traktörden sözeder. Bu traktörün söylentiye göre, Bekir Sami Bey tarafından Rusya'dan getirilmiş olduğunu da ekler. Benim çocukluğumda da, harmanlara giden yolun solundaki tarlalardan birinde, demir iki iri tekeri bulunan ve gövdesi gene demirden olan bir traktör kalıntısı vardı. Son yıllara kadar da görürdüm. Biz de, Rusya'dan getirilmiş bir traktör olduğunu işitirdik. Ama benim Artova'da çalışırken gördüğüm ilk traktör, Turhal Şeker Fabrikasının, 1940'larda, pancar üreticilerine tanıtmak için gönderdiği traktördü.

Hemen herkesin geçimini tarımdan ya da tarıma bağımlı (nalbantlık, demircilik, kalaycılık, marangozluk gibi) işlerden sağladığı kasabada, orta büyüklükte toprakları olanların birer küçük dükkanı da vardı. Memur ailelerin, kasabanın yerleşik halkının ve çevre köylülerin gereksinimlerini karşıladıkları dükkanlardı bunlar.

Para, kasabaya, genel olarak, memur maaşlarıyla giriyor. Sivas-Samsun demiryolunun açılmasının ardından, Kunduz istasyonunda (bugünkü ilçe merkezi Artova'da) açılacak Toprak Mahsulleri Ofisi, köylünün, ürün fazlası tahılını doğrudan ve para karşılığı satmasına olanak sağlıyordu. Külebi'nin dönemiyle sınırlı olarak belirtmek gerekirse, de-

miryolu yapılmadan önce, ürün fazlası tahıl, önemli ölçüde üretici tarafından doğrudan satılmaz, genellikle satın alınan mala karşılık ürün olarak ödenirdi. Topluluğun ortak işlerini yerine getiren imamın, müezzinin, çobanın, kır bekçisinin "ücret"i de, yıllık olarak ürün ile karşılanırdı. Bu ödeme, genellikle harman sonrası yapılırdı. Toprak Mahsulleri Ofisinin açılması, çevre köylülerin ürünlerini doğrudan ve para karşılığı, değerlerine yakın bir fiyat üzerinden satmalarına olanak sağlayacak, meta ekonomisine önemli bir ivme kazandıracaktır.

Demiryolu, aynı zamanda, Turhal Şeker Fabrikasının açılmasına da olanak sağlamış, demiryolu boyunca, 30-40 kilometre derinlikteki alanlara pancar ekilmeye başlanmıştı. Pancar üretimi, köylünün, doğrudan meta olarak ürettiği ilk ürün olması bakımından da önem taşır.

Dolayısıyla, kasaba, kendisiyle sınırlı kapalı bir pazar olmaktan çıkmaya, devlet tarafından kurulan iktisadi işletmeler aracılığıyla, ulusal ölçekte pazara bağlanmaya başlayacaktır. Tahıl ve pancarın, ulusal fiyatlara eşitlenmesine karşılık, *doğal verimliliğin ulusal ortalamanın çok altında olduğu bir yörede*, bu ürünlerin alımında uygulanan devlet tekel fiyatları, özellikle geleneksel araçlarla üretimde bulunan küçük köylülüğün, ürününün fiyatında toprağının rantını, sermayesinin (üretim araçlarının) karını ve hatta ücretinin bir kısmını, devlet aracılığıyla topluma karşılıksız bırakmasına neden olacak, yani meta ekonomisinin bir ucundan yaygınlaşması ve sınıflaşmanın bir ivme kazanmış olması, kırsal alanın yoksulluktan ve toprağa bağımlılıktan kurtularak demokratikleşmesine yetmeyecektir.

(7) KIRSAL ALANIN DEMOKRATİKLEŞMESİ SORUNUNUN YEREL BOYUTTAN ULUSAL BOYUTA EVRİMİ

Cumhuriyet, yalnızca siyasal birliği değil, ekonomik bütünleşmeyi sağlayarak uluslaşmayı tamamlamak durumundadır. Bu nedenle de, bölgeler arasındaki ekonomik ve top-

lumsal yapı farklılıkları, demokratikleşme sürecinde farklı özellikler içerse de, tümü, demokratikleşmenin ortak paydası/potasında yerini alacaktır. Geleneksel ekonomik yapının kendiliğinden çözülmesinin yanısıra, ideolojik çözümler, cumhuriyetin gündemindedir. Feodal, burjuva ve sosyalist olmak üzere, ayrı üç ekonomik sistemin içiçe geçtiği bir ortamdadır Türkiye. Demokratikleşmenin belirleyici engelini oluşturan ve köy emekçilerinin toprak mülkiyeti aracılığıyla tekke ve şeyhlere, aşiret reislerine, toprak beylerine olan bağımlılıklarından kurtulması, özgür bireye dönüşmeleri, demokratikleşmeyle örtüşen uluslaşmanın da tamamlanmasının belirleyici öğesi olarak gündemdedir. Bir başka deyişle, kırsal alanın demokratikleşmesi sorunu, yerel ve bölgesel farklılıklarına karşın, ulusal bir boyut kazanacaktır.

Çocuğun bilinçlenmesinde belirleyici olan çevrenin yerini, ulusal ve evrensel boyutuyla siyaset (ideoloji) almaya başladığı zaman, bireyin bilinci de, bilgisi ölçüsünde bu ulusal ve evrensel içerikle donanır. Yani çocuğun yöresinden doğrudan algıladıklarıyla oluşan yöresel demokratikleşme bilinci, giderek bilgiyle algılanan ulusal ve evrensel demokratikleşme bilinciyle kucaklaşır.

Bireylerdeki bu değişme, 1930'lu yıllarda demokratikleşme açısından bir "istenç" ("irade") olarak siyasal erkte temsil edilmeye başlanacaktır. Toprak mülkiyetinin niceliğindeki (büyüklüğündeki) farklılık kadar, niteliğindeki farklılık, yani toprak sahibi ile toprağı işleyen aileler arasındaki feodal bağımlılık, (toprak reformu biçiminde) demokratikleşme siyasasını belirleyecektir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1934'te, "bazı vilayetlerin yarısından fazlasında köylünün başkalarının mülkiyetinde olan topraklarda çalıştığını", bunları toprak sahibi yapmayı amaçladıklarını söyleyecektir.

1945'te, Çiftçiyi Topraklandırma Yasası da, kiracılar ve devamlı tarım işçileri ile birlikte, topraksız ve az topraklı *ortakçıların*, işledikleri toprakların sahibi olmasını esas alıyordu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1946'daki seçim bildirisinde, "Türk köylüsünü, *serf halinden* kurtaracağız. Bu, *bizim*

ana davamızdır." diyor, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel de, ilköğretim davasının feodal sistem ile ulus olma davası arasında bir savaş olduğunu belirtiyordu. Demokratik eğitim (Köy Enstitüleri), uluslaşma kültürü (Halkevleri) ve kırsal ekonomi (Çiftçiyi Topraklandırma Yasası) üçgeninde, Cumhuriyet, kırsal alanda demokratik devrimi gündemine almış bulunuyordu.*

Külebi'nin şiirinde dolaylı ya da doğrudan dillendirilen Anadolu, demokratikleşme sürecine çekilen Anadolu'ydu.

(8) CUMHURİYET DÖNEMİ ŞİİRİNDE ANADOLU VE CAHİT KÜLEBİ'NİN ŞİİRİNDE ANADOLU

Cahit Külebi'nin şiirindeki Anadolu'yu ve köylüsünü yerine oturtabilmek için, Anadolu kırsalına ve köylüsüne ilişkin şiirler arasında ideolojik bakış açısından bir gezinti yapmak yararlı olabilir.

Cumhuriyet dönemi şiirimizde "Andolu"nun birbirinden farklı üç özelliği ortasında yer alır Cahit Külebi'nin şiiri.

Birincisi: İlkokul sıralarında hemen hepimizin belleğinde olan "Anadolu" şiirinde, içilen bir tas ayranın bizi tüm dertlerimizden arındıracağı yazılıdır. Çıkarabildiğim iki dörtlüğü yazmak isterim: "*Dağlar derelerden aş / Ellerden ele dolaş / Yumuşak gelir her taş / Gezsen Anadolu'yu // Orda bahar başkadır / Yazlar kışlar başkadır / Ah bu yurt ne başkadır / Gezsen Anadolu'yu*".

Geleneksel tarım ülkesi olmasının ağırlığı, Cumhuriyetin ilk yıllarında da siyasetin gündemindeydi. İmparatorluktan devralınan feodal toprak mülkiyet biçimleri, yörelere göre farklılıklar taşımakla birlikte, kırsal alana egemen durumdadır. Medeni Yasayla birlikte (1926), köylü ailelerin ırsen tasarruf hakkına sahip oldukları ve mülkiyeti devlete ait (miri) topraklar, köylülerin özel mülk topraklarına dönüşecektir. Aşarın kalkmasıyla (1925), bu mülkler, modern anlamda özel mülke dönüşecek, ama çıplak mülkiyeti kişilere, ailelere, sülalelere ait olan ya da tekke ve tarikat gibi cemaatlerin / toplulukların mülkiyetinde bulunan toprakları ırsen tasarruf eden köylü aileler, işledikleri toprağın ırsen tasarruf hakkını kaybederek, "ortakçı" olarak, toprak sahibine, toprak mülkiyeti bağıyla (yani feodal bağla) bağımlılıklarını sürdüreceklerdir.

Gene belleğimde kaldığı gibi yazıyorum, "*Okuma yok, yazma yok, bilmeyiz eski yeni / Kuzular bize söyler yılların geçtiğini*" dizelerinde Kemalettin Kamu'nun gönlünü yayla yaptığı "Bingöl Çobnları" şiiri, ya da "*İlk sevgiye benzeyen ilk acı, ilk ayrılık / Yüreğimin yaktığı ateşle hava ılık / Gök sarı, toprak sarı, çıplak ağaçlar sarı / Arkada zincirlenen yüksek Toros dağları / Önde uzun bir kışın soldurduğu etekler*" dizeleriyle anımsadığım Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiiri, (Maraşlı Şeyhoğlu'nun dramını içermesine karşın), geleneksel birer güzellemedir. Anadolu yaşamının yoksullukla, gerilikle, hastalıkla, çaresizlikle yumaklaşan çileli özü bu şiirlerde görünmez. Güzellenen, akar suların boşa aktığı, susuz toprakların kuruduğu, yani uygarlaşmamış bir doğadır aynı zamanda. Bunun gibi, yoksulluğun ve bağımlılığın en simgesel örneği olan çoban, bir su kıyısında, bir ağaç altında kaval çalan ve hiçbir kederi olmayan mutlu insanı simgeler.

İkincisi: Bu şiirleri ders kitaplarından okumuş olması gereken Cahit Külebi'nin ilk kitabı *Adamın Biri*'nde (1936-1946), ilk şiirleri arasında yer alan "Sivas Yollarında" şiirindeki:

Sivas yollarında geceleri
Katar katar kağnılar gider
Tekerleri meşeden
Ağız dil vermeyen köylüler
Odun mu, tuz mu, hasta mı götürürler?
Ağır ağır kağnılar gider
Sivas yollarında geceleri.

dizeleri, yoksulluğun yakıcı acısını ve ilkel uygarlıkla kuşatılan kederi, ince damarlarımıza değin yayar:

Ne, yıldızlar kaynaşır gökyüzünde,
Ne, sevdayla dolar taşar gönüller,
Bir rüzgar eser ki bıçak gibi
El ayak şişer.
Sivas yollarında geceleri
Ağır ağır kağnılar gider.

Kamyonlar gelir geçer, kamyonlar gider
Toz duman içinde,
Şavkı vurur yollara.
Arabalar dağılır, şoförler söğer,
Sivas yollarında geceleri
Katar katar kağnılar gider.

Motorun kağnıya üstünlüğünü ya da teknolojinin, ilkel tekerleğe yüzlerce yıldır yargılanmış köylüyü alaya alırcasına ezmesini, acıyla çığlıklayan dizeler, ilkelliğin yoksulluk olduğunu, bilisizliğin de güçsüzlük olduğunu belleğimize taş kalemle çizer gibidir.

Külebi'nin "Hikaye" şiiri, *Adamın Biri*'nde, "Sivas Yollarında" şiiriyle yanyana durur.

Benim doğduğum köyleri
Akşamları eşkiyalar basardı
Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem
Konuş biraz.

Ama Anadolu gibidir bebek, konuşmaz. Şiir, karşılıklı bir konuşma gibi algılanır ama, aslında bir monologdur. "Bebek", yeniden ve yeni doğmuş Türkiye olarak da algılanabilir. "İstenci" ("iradesi") bastırılmış, sindirilmiş, ezilmiş, susturulmuş insanın, insan olan özü olarak da tasarlanabilir. Şöyle de denebilir: Anadolu insanının genel ve ortak özlemi, kendinde içkin olan iyilik özü, bozulmaya henüz uğramadığı "bebek" sözcüğünde simgesel olarak dile gelmiştir. Bu nedenle de, bir çocuğun bebeğiyle konuşmasına da benzetilebilir. Çünkü "çocuk" da, "bebek" de, insanın saf, kirlenmemiş özünü çağrıştırır.

Çünkü geleneksel yaşamdan ve ilkel tekniklerden kaynaklanan ekonomik ve kültürel gerilik, Külebi'nin şiirine, bu genel özelliğiyle yansır. Geleneksel üretimin ağır bastığı, ekonomik sınıflaşmanın kutuplaşmadığı bir ortamdan gelen Külebi'nin şiirinde, Anadolu ve özellikle köylülük, üretim ilişkilerinden ve sınıfsal özelliklerinden yalıtılmış bir yoksulluk ve gerilik olarak yer alır. Bir başka anlatımla, yoksulluk

da, gerilik de, şiirinde, sorgulanmayan bir yazgı gibi durur:

Bu yerlerin havası ağacığım
Bize yaramadı
Günden güne zayıflıyoruz
Ne üst ne baş kaldı
...
Türkiye uçsuz bucaksız ağacığım
...
Kalkıp başka şehirlere gidelim artık,
Çare kalmadı.

Üçüncüsü: Cahit Külebi'nin şiir kuşağıyla içiçe ve onun şiirlerine kaynak olan aynı coğrafyada, örneğin Sivas'ta, 1959 öncesinde, Külebi'yle siyasal düşünceleri örtüşen Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Kızılırmak Kıyıları"nda, "*Yersin içersin sofrasından üçyüz senedir / Kuvvetlisin ama kuvvet hak değil*" diye çığlıklanır ve İmparatorluktan Cumhuriyete, devletle bütünleşen egemen gericiliği eleştirirken; gene örneğin Turhal'da, 1960 öncesinde, gene Külebi'yle siyasal düşünceleri örtüşen Ceyhun Atuf Kansu, Zile köylerinde tanığı olacağı kızamık salgınının ardından yazdığı "Kızamık Ağıdı" şiirinde, "*Ah ben bir gün tepelerden tepelerden / Varıp önünüze önünüze dikilip duracağım / Aydınlardan, hekimlerden, öğretmenlerden / Bir gün soracağım, bu çocukları soracağım*" diyerek sistemi ve bürokrasiyi sorgularken, aynı yıllarda Cahit Külebi, topraklarında doğduğu yurdunu "öpüp başına koyduğu ekmek gibi" algılamayı sürdürür ya da çocukluğunun Anadolu'sunu içi sızlayan duygularla anımsar:

Orda derenin içinde
İki üç çırılçıplak
Alçacık damı düşündükçe
Gözlerim yaşarıyor, dön geri bak.

Bu örnekleri, şairleri ve şiirlerini birbirleriyle karşılaştırmak için değil, Cahit Külebi'nin Anadolu'ya bakışını, bakı-

şındaki farklılığı ve denebilirse naifliği açıklamak için buraya aldığımı belirteyim.

Gene aynı amaçla, devrimci süreklilikte "demokratik devrim"in, kemalizmin süreği olarak algıladığım sosyalizmin, kırsal alanda gerçekleşmeyen demokratik devrimi sınıfsal açıdan ve sistem olarak sorgulayıştaki farklılıklara da değinmek gerekir.

Sırtında alaca mintanı, başında afili kasketi, "bir dönüm mülk uğruna" boynu buruk kalmış bıçkın delikanlının yazgısını, acıyla ve öfkeyle heceleyen Enver Gökçe, devleti, bürokrasisi açısından sorgulayan şairlerden farklı olarak, sistem açısından, sınıfsal temelinde sorgular:

"Üşürülmüş / Yılan / Dilli / Bir / Hançerdi / Kardeşim / Yüreğime / Göğsüme / Kollarıma / "Bir / Dönüm / Mülk / Kan / Değerdi / Bizim / Buralarda / Kebanda / Ezirganda / Al / Sizin / Olsun / Helal / Benden // Sırtımda / Alacalı / Mintan / Boynumda / Yazma / Afilli / Kasketim /Düşmüş / Yere / Ayağımda / Kara / Kabar / Ayağımda / Soğuk / Kuyu / Lastiği / Boynu / Buruk / Kalmışım / Böyle / Ah / Len / Ah."

Ya da *"Yol / Parası / Vermedim / Diye / Şu / Dağları / Bana / Açtırdılar / Şu / Yolları / Bana / Hacizlere / Gitti / Suna / Gibi / Keçim / İneğim / Meri / Kekliğim"* ve "meri kekliğim nedir çektiğim" dizelerinde çığlıklanan topraksız köylünün, "bir dönüm toprak için" yargılandığı yaşamı (öldürülmesini), toprak reformu adı altında gerçekleştirilmesi beklenen demokratik devrimi egemen gericiliğe yenik düşerek gerçekleştirmekten kaçınan sistemi sorgulamakla kalmıyor, (ancak 1952'de kaldırılacak olan) "yol parası" gibi köylülüğün yükümlü bulunduğu ve "angarya" olarak adlandırdığımız karşılığı ödenmemiş emek-hizmeti gibi feodal kalıntıların varlığını, demokratik bir istem olarak, ama bir sosyalist olarak ve bir sosyalistin bakış açısından sorguluyor. Şu var ki, kırsal alanın demokratikleştirilmesi istemlerinin ulusal ölçekte yükseldiği bir dönemde de, Külebi, köylülük sorununa sınıfsal açıdan bakmaktan kaçınıyor ya da bakmıyor, ya da bu bakış dışarda bırakılıyor.

Sonuçları şöyle açıklamak olanaklı:

Cahit Külebi'nin şiirinde Anadolu, yoksul, çileli ve çaresiz insanıyla, doğal doğasıyla olduğu kadar işlenen doğasıyla, engin yalınlığıyla, içten bir sıcaklıkla kucaklanır. Onun şiirlerinde bizi içten kuşatan sevgiyi ve sıcaklığı, ilkel yaşamı ve yoksulluğu, idealleştirmesinde değil, bu yaşamı sorgulamadan yargılayan söyleminde aramak gerekir. Bu nedenle de, denebilirse, Cahit Külebi'nin eskimemesini, Anadolu'nun değişmemiş olmasında değil (büyük bir hızla değişiyor da), insanın özündeki değişmeyen saflığı (arılığı) duyumsatan söyleminde buluruz.

Doğrudan üretici olan köylülüğün, toprağa bağımlılıktan ve toprak aracılığıyla toprak sahibine ya da toprak sahibi olan kurumlara (tekkelere) feodal bağımlılıktan kurtularak demokratikleşmesi ile doğal verimliliğin düşük, kendisinin yoksul ve üretim araçlarının ilkel olduğu bağımsız küçük köylülüğün demokratikleşmesinin birbirinden farklı olması, ulusal ölçekte demokratikleşmenin ortak paydasını bulmayı da gerektirmiştir. Ama küçük mülkiyetin yaygın olduğu yöreyle çevrili Külebi'nin şiirinde de, sistem ile, devlet ile, bürokrasi ile, topraksız köylünün ailesiyle birlikte kişisel bağımlılığına neden olan ağalık ile, doğal ekonominin ağır bastığı yörelerde kapitalist-öncesi sermaye sahipleri esnaf, tefeci ve tüccar (bezirgan) ile köylüler arasındaki çelişkiler, sınıfsal farklılıklarıyla olmasa da katmansal konumlarıyla kendini duyumsatır:

Çifte koştuğun öküzler
Senin kadar yorgun değil kardaş!
...
Ne esnaf ne tüccar ne efendi
Senin kadar değil düşünceli
...
Sen ki kış ve yaz düşünceli
Sen ki kış ve yaz yalınayak!

Süt'te (1954-1964), "kırsal alan olarak" Anadoluya bakışı ile "köyler" olarak yurda bakışının örtüştüğü "Köy Öğretmenleri" şiirinde de, uygarlığın ilk koşulu olarak eğitimin önemi vurgulanır ve Anadolu, aynı yalın, içten, sıcak duygularla sunulurken, mülkiyet sisteminden (feodal ya da kapitalist sistemden) kaynaklanan çelişkiler, mülkiyet farklılığından (yani topraksız, az topraklı, küçük, orta, büyük topraklı köylü farklılığından) kaynakların çelişkiler, köylüler ile tefeci ve bezirgan, köylüler ile devlet ve gene köylülük ile bürokrasi arasındaki çelişkiler, genel yoksulluk ve gerilik söyleminin ardında saklı durur:

Yurdumuz uçsuz bucaksız
Gökte yıldız kadar köylerimiz var.
Ama uzak, ama harap, ama garipsi...
Alın benim gönlümden de o kadar.

Uzak köylerimizde kuşlar gibi
Her sabah çocuklar size uçar.
Ama küçük, ama büyüyen, ama güleç...
Alın benim gönlümden de o kadar.

Siz kara göklerin yıldızları
Işıtın yurdumuzu sabaha kadar!
Ama düşe kalka, ama yiğit, ama umutlu...
Alın benim gönlümden de o kadar.

(10) BİTİRMEK İÇİN

Bitirmek için, ben de, çocukluğumun unutulabilemez anılarına, yani ekinlerin dibinden gece bir su gibi geçtiğim o vadiye, vadideki türküye Külebi'nin sesini çocukluğumun koynuna alarak dönmek, dönmek ve gönenmek istiyorum:

Çamlıbel'den Tokat'a doğru
Tozlu yolların aktığı ırmak!
Ben seni çoktan unuttum.
Sen de unuttun mu, dön geri bak.

Atların kuyruğu düğümlü,
Bir yandan yağmur yağar, ıslak...
Bir yandan hamutlar şak şak eder,
Bir yandan tekerler döner, dön geri bak.

Orda, derenin içinde
İki üç akça kavak.
Tekerler döner, başım döner,
Kavaklar yeşeriyor dön geri bak.

Orda, derenin içinde
İki üç çırılçıplak
Alçacık damı düşündükçe
Gözlerim yaşarıyor, dön geri bak.

Irmaklar gibi uzaklaşır
Bir türkü kadar uzak
Tekerler iki çizgi bırakır,
Hamutlar şak şak eder, dön geri bak.

5-18 Mayıs 1977, Ankara
Folklor ve Edebiyat, Temmuz-Ağustos 1997, s. 18-33
Cahit Külebi'ye Saygı, Edebiyatçılar Derneği, Haziran 1998, Ankara, s. 23-41.

KAYNAKÇA

Cahit Külebi, *Sıkıntı ve Umut*, Cem Yayınevi, İstanbul 1977.
Cahit Külebi, *İçi Sevda Dolu Yolculuk*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1986.
Cahit Külebi, *Yangın,* Derinlik Yayınları, Mart 1980.
Cahit Külebi, *Güz Türküleri*, Başak Yayınları, Ankara 1991.
Vecihi Timuroğlu, *Cahit Külebi / Hırçın ve Lirik*, Başak Yayınları, Ankara 1995.
Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri", *Toprak Reformu Kongresi (1978)*, s. 186-235, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara 1978.

MUSTAFA BALBAY:
KÜRTLERİ KİMLİKLERİYLE TANIMAK

ŞEMDİNLİ RÖPORTAJI ÜZERİNE MUZAFFER İLHAN ERDOST İLE GÖRÜŞME

Anadolu bir "*uygarlıklar mozayiği*"dir. Tarih boyunca 35 uygarlığa beşik olmuş bu toprakların Güneydoğu'su ise daha bir iç içe girmiş, birbirine karışıp sarmal olmuş uygarlık ilişkileriyle doludur. Kürtlerle ilgili bugüne dek pek çok kitap yayınlandı. Bazısı ayaklanmaları, bazısı kültürel zenginlikleri konu etti.

Muzaffer İlhan Erdost'un yeniden düzenleyerek yayınladığı *Şemdinli Röportajı* ise Kürtleri, gerçekliği içinde hemen her yönüyle ele alıyor. Erdost'un 62 kitaptan ve pek çok belgeden yararlanarak okura sunduğu kitabı salt "röportaj" kalıbı içinde değerlendirmek mümkün değil.

Kürtleri her şeyden önce "insan" olarak ele alıp okura sunan kitapta tarih, belge, üretim ilişkileri, feodal yapı, aşiretlerin, mirlerin konumu, kültür, günlük yaşam, tüm bunları zenginleştiren 160 fotoğraf var. Aktarılan tarihi olaylar bugüne de ışık tutuyor.

Erdost'la yeni kitabının ışığı altında Kürt sorununu, dünü, bugünü konuştuk:

***Şemdinli Röportajı*, bir bakıma Şemdinli monografisi. Bu özellik, kitabın yeni baskısında daha da öne çıktı. Sanırım, yeniden düzenlenirken ayrı bir çalışma yaptınız. Nasıl bir çalışma oldu bu?**

Yedeksubay veteriner hekim olarak Şemdinli'de bulunduğum sırada (1963-1965) başlayan Kürt tarihiyle ilgim devam ediyordu. Bu ilgi, son yılda yeni bir çalışmaya dönüştü.

Çalışmamı, 7 Kasım İlhan/Kitap Günü'ne kitap olarak ulaştırmak istiyordum. Ulaştıramadım. Ama bu çalışmamdan yararlanarak, *Şemdinli Röportajı*'nın "Tarihte Şemdinli" bölümünü yeniden yazdım.

Olayları doğrudan yaşayan tanıklardan saptadıklarımı doğal ki olduğu gibi korudum. Şemdinli'de yaşanan, ama Şemdinli ile sınırlı olmayan bu olayları, genel tarih içindeki yerlerine yerleştirirken, yeni edindiğim belge ve bilgilerden yararlandım.

"Ekler" bölümünü de yeni eklerle zenginleştirdim. Layard (1853), Cuinet (1891), Sykes (1913), Nikitin (1934) tarafından yazılan Şemdinli anlatı ve araştırmalarını, çevirterek, kitaba aldım.

Kitap olarak ilk baskıda, olanaklarımız elverişli olmadığı için, az fotoğraf yayınlayabildik. Bu baskıda 160 özgün fotoğraf (kitapta 112 sayfa) yer alıyor. Şemdinli hemen tüm özelliğiyle, bu fotoğraflarda görselleşmekle kalmıyor, okur, Kürt yaşamını tüm boyutlarıyla (sanırım ilk kez) somutlaştırma olanağını buluyor.

Şemdinli aşiretleriyle birlikte aşiret, mirlerle birlikte mirlik (beylik), şeyhlerle birlikte nakşbendi tarikatı da irdeleniyor. Aşiret, mirlik ve şeyhlik arasındaki farklar neler? Bu fark tarihsel sürece nasıl yansıyor?

"Aşiret"ler kanbağı varsayımına dayalı topluluklar. Aşiret reisi ailesi, yüksek kan grubunu oluşturmakla birlikte, aşiretin kanından geldiği kabul edilir.

"Mirlik" ise, birkaç aşiret topluluğunu yönetimi altında bulunduran ve bu nedenle de yönetsel (idari) bir birimdir. Mirlikler, bağımsız olarak, daha sonra bölgeye egemen olan zamanın devletlerine tabi olacakları farklı iki dönem içerirler. 16. yüzyılda Osmanlı padişahına tabiyet arzeden mirlikler, doğal ki, bu tarihten önce kurulmuştu. Mirler, mirliğin, "teselsülen", yani babadan oğula kalıtsal yolla geçmesi koşuluyla, padişahın tebalığını kabul etmişlerdir.

Aşiretler Kürt olmakla birlikte, mirler soy bakımından

farklıdır. Örneğin, *Mem u Zin*'de, Ahmede Hani, Cizre beyini, "soyu Arap, kendi Kürt beyi" olarak niteler. Şemdinli aşiretleri üzerinde beylik kurmuş olanlar da, kendilerinin, Hakkari beyleri gibi, soy bakımından Abbasi (yani Arap) olduklarını ileri sürerler.

Mirler, Osmanlı İmparatorluğunda, iç işlerinde, tam bir serbestliğe sahiptiler. Tanzimatla birlikte, mirlikleri, yönetsel (idari), mali, askeri ve hukuki bakımdan devletle bütünleştirme girişimleri, mirlerin tepkisine neden olacaktır.

Cizre miri Bedirhan Beyin İstanbul'a getirilerek (1846) buradan sürgüne gönderilmesi, sistem olarak, mirliğin sona ermesi olarak nitelenebilir. Ama, mirlikler sona erdikten sonra da, aşiretler varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Şu var ki, mirliklerin sona ermesiyle, halk, gerek iç düzeni ve gerek aşiretler arası güvenliği sağlayacak otoriteyi, Nakşbendi tekkesinde bulacaktır. Mevlana Halid'in Nakşbendiliğe üstünlük kazandırmaya başladığı yıllar, bir bakıma, mirliklerin tarihsel olarak dönemlerini tamamlamaya başladığı süreçle eklemleşir. Nakşbendilik, tam da bu dönemde, sünni (şafi) Kürtler arasında, hızla yayılacak ve Kürtlerin, şeyhlerin yönlendirdiği doğrultuda olmakla birlikte, daha geniş bir birlik oluşturmalarına olanak sağlayacaktır.

Mirler "teselsülen" tanınmış olmakla birlikte, devlete karşı kimi hareketleri nedeniyle, mirlikten azledilebiliniyordu. Şeyhler ise, tarikat içinde kazandıkları hiyerarşiye göre, yani saraydan bağımsız olarak etkin ve egemen olmaya başlayacaklardır. Bu da şeyhlere daha büyük bir serbestlik sağlıyordu.

Sadete Nehri ailesinin, özellikle de Şeyh Ubeydullah'ın tarihsel kişiliği, kitabın yeni baskısında, daha belirgin biçimde aydınlanıyor. Bu ailenin ve Şeyh Ubeydullah'ın Şemdinli ve bölge tarihi açısından önemi nedir?

Bölgede, geçtiğimiz yüzyılın son yarısına ve bu yüzyılın

ilk çeyreğine damgasını vurmuş "Sadete Nehri" ailesinin tarihi kuşku yok ki önemli.

Şu kısa bilgi verilebilir.

Şemdinli'nin eski ilçe merkezi Nehri'de, Mevlana Halid'in halifesi Seyit Taha'nın Kürtler üzerinde etkisi artıyor. Türk-Rus savaşına katılmak için milis toplarken ölüyor (1851), bu savaşa kardeşi katılıyor. Oğlu Şeyh Ubeydullah, 1877-78 Türk-Rus savaşına önemli sayıda milisle katılıyor. 1880'de Kürt ileri gelenlerini (şeyh ve halifeleri, bey ve aşiret reislerini) Nehri'de topluyor. İki oğlu ayrı iki birliğin komutasında, kendisi de "Livai Muhammed" altında Kürtlere zulmeden Şahlık yönetimine karşı, bağımsız bir Kürt emirliği kurmak amacıyla harekete geçiyor.

Ubeydullah'la birlikte oğlu Şeyh Abdülkadir de Mekke'ye götürülüyor. Ubeydullah'ın Mekke'de ölmesinden sonra Abdülkadir İstanbul'a geliyor.

Padişaha karşı bir komploya katıldığı için bu kez Medine'ye sürülüyor. Meşrutiyetten sonra İstanbul'a geliyor, Kürt Teali Cemiyetini (Kürt Kulübünü) kuruyor. Şeyh Sait isyanından sonra, Şeyh Abdülkadir'in Diyarbakır'da küçük oğlu Seyit Mehmet ile birlikte idam edilmesi üzerine, büyük oğlu Şeyh Abdullah, İran ve Irak'tan sağladığı silahlı adamlarıyla, Nehri taburunu ve bölüklerini basarak, subayları tutukluyor. Sonra subayları, aşiret ileri gelenlerine öldürtecektir.

Bu ailenin İngilizlerle İlişkisi oldu mu?

Aile üyelerinin İngilizlerle ilişkileri oldukça farklı. Bölgede geçen yüzyılın yarısında, Amerikan ve İngiliz misyonerleri, Nesturilerle yakından ilgileniyor. Bu arada, Amerikalı misyoner Dr. Cochran ile Ubeydullah arasında dostluk oluşuyor.

Şeyh Ubeydullah'ın büyük oğlu Muhammed Sıddık'ın, Nehri'ye gelerek İngiliz hükümetine tabi olmasını isteyen 12 İngiliz "siyasi hakimini" öldürttüğünü, bu 12 İngilizi öldürmekle görevlendirilen Seyit İslam'dan (135 yaşındaydı) din-

ledim.

Muhammed Sıddık'ın oğlu Seyit Taha (II) ise, 1920'lerde, bölgedeki aşiret ileri gelenlerine, "Ben Şemdinan'ı İngilizlere verdim" diyerek, bir İngilizin denetiminde, altın dağıtacaktır. Bunu da kendisine verilmek istenen bin altını almayan bir aşiret beyinden dinledim ve yazdım.

İngilizlerin, "külliyetli miktarda" altın dağıttığı *Nutuk*'ta da var. Ama, öyle sanıyorum ki, olayı yaşamışların tanıklığı ya da görgüye dayalı tek belge, *Röportaj*'da yer alan anlatımlar olmalı.

Şeyh Abdülkadir, Şeyh Sait isyanı sırasında da İngilizlerle ilişkisini sürdürdü mü?

Şeyh Abdülkadir'in, İstanbul'da, Kürt Teali Cemiyeti Başkanlığı yaptığı dönemde, birer kez Fransız ve Amerikan komiserlikleriyle, ve sık olarak da İngiliz Yüksek Komiserliği yetkilileriyle görüştüğünü, belgelerden, ayrıntılarıyla biliyoruz. Paris Barış Konferansı sırasında, yani Sevr Andlaşmasının hazırlık toplantılarında, Trabzon'dan Adana'ya kurulması planlanan Ermenistan'a karşı, Arap emirliklerine benzer İngiliz korumasında bir Kürt emirliği kurulması talebi, bu görüşmelerin esasını oluşturuyor.

Şeyh Abdülkadir'in İngilizlerle ilişkileri / görüşmeleri, öyle anlaşılıyor ki, Sevr Andlaşmasından sonra (10 Ağustos 1920) kesiliyor. Şu da var ki, Sarayın "irade"siyle, Sivas Kongresini basmakla görevlendirilen Harput valisi Ali Galip'in, Malatya'da bulunan Binbaşı Noel'in yanına gelmesi ve birlikte hareketleri, buna karşı Mustafa Kemal Paşanın tepkisi, diplomatik alanda, İngilizleri "zor" durumda bırakıyor. İngilizler, Kürtlerin, Ankara Hükümetine karşı kullanılmasında, ilişkilerine daha bir dikkat etmiş gibi geliyor bana.

Bu belgeler, Nehri isyanına da ışık tutuyor mu? Nehri isyanıyla İngilizlerin ilgisi var mı?

Nehri isyanı, Şeyh Abdullah'ın idam edilen babası ile kardeşinin, bir bakıma, intikamını almak için yapılmış.

Yayınlanan İngiliz belgelerine bakarak söylenebilir ki, Şeyh Sait isyanında da, Nehri İsyanında da, İngilizlerin doğrudan ve fiili ilgisini gösterir bir belge yok. Şu var ki, Nehri isyanından sonra, bir kısmı, bugün Irak tarafında kalan ve İngilizlerin askeri bakımdan yönetimleri altında bulundurduğu yörelere çekilen isyana katılmış aşiretlere, İngilizler para ve yiyecek olarak yardım ediyorlar, moral veriyorlar. Bu, ilk kez, *Şemdinli Röportajı*'nda, doğrudan tanık anlatımlarına dayanılarak açıklanıyor. Sonuçta da, İngilizler, Türkiye-Irak sınırının, Musul'un Irak'ta kalacak biçimde belirlenmesinde, bu iki isyandan da önemli ölçüde yararlanıyorlar.

Röportajınızın "Şemdinli'nin Dış Komşuları" bölümünde, Mehabad Kürt Cumhuriyeti konusundaki açıklamalar, bu konuda yazılanlarla örtüşmüyor. Düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?

Mehabad Kürt Cumhuriyetini, ilkin Şemdinli'de işittim. Bu hareketin içinde bulunanların, bana anlattıklarını, olduğu gibi yazdım. Sanırım bizde, Mehabad Kürt Cumhuriyeti'yle ilgili ayrıntılı bilgi, ilk olarak, *Röportaj*'da verilmişti.

Siyasal eyleminde öldürüm bile bulunmayan Gazi Muhammed'in Şah yönetimi tarafından idamı, insanda derin bir acı bırakıyor. Ne var ki, burada, kalıcı anlamda bir devlet kurulduğunu söylemek de o denli zor. Devlet için gereksinilen alt oluşumlar yoksa, insanların devlet kurma isteği, devlet kurmaya yetmiyor. *Röportaj*'da yer alan anlatımlardan, ben, bu sonucu çıkardım. Ama, *Röportaj*'da, özellikle tarih bölümünde, herhangi bir yorum yapmaktan özenle kaçındığım için, bunları yazmadım.

Rusların ve İngilizlerin bölge ile ilgisinin merkezini petrolün oluşturduğu söylenebilir. Nesturiler ile ilişkilerde de, petrol belirleyici bir rol oynuyor mu?

Birinci Dünya Savaşına kadar Şemdinli'de Nesturiler de yaşamış. Kiliselerini gördüm, öykülerini dinledim. Daha sonra da, İngilizlerin, Şemdinli'nin bir kısmının Nesturilere bı-

rakılması çabaları dolayısıyla da, Nesturi tarihini, bütünüyle özetlemeye çalıştım.

Benim vardığım sonuçlara göre, Rusların, Nesturilerle ilgisi, petrol ile bağlantılı değil. İngilizlerin Uzakdoğu yoluna (Süveyş'e ve Basra'ya) ulaşmak, Almanlara karşı da, Berlin'i Bağdat'a bağlayacak demiryolunun önünü kesmek, Rusların esas amacı. Bu nedenle de, Osmanlı (Türk)-Kürt farkından, müslüman-hıristiyan ayrımından yararlanmak istemiş. Nesturilerle ilişkisinin nedeni bu.

İngilizler ise, Ekim Devriminden sonra, Rus desteğinden yoksun kalan Nesturileri, özellikle de Musul'un kuzeyine (yani Türkiye ile Musul arasına) yerleştirecek, ve bunlardan oluşturduğu tabur ve alayları, Kürtlere karşı da kullanacaktır. Nesturiler, Birinci Dünya Savaşında isyan ederek yitirdikleri yurtlarını, İngiliz korumasında yeniden kazanabilmek için, İngilizlerin Musul politikasına alet edilerek büyük ölçüde tüketileceklerdir.

Bilimsel yönteminizin gereği olarak, "üretim ilişkileri"ne ayrı bir önem veriyorsunuz. Toplumu, tarihi ve olayları, marksist bir görüşle araştırmanın, sizce ayrı bir önemi olmalı?

Röportaj, benim, bilimsel sosyalizmle buluşmamdan önceki dönemde yazıldı. Ekler bölümünde yer alan "Şemdinli Aşiretleri ve Üretim İlişkileri"ni daha sonra yazdım. Toplulukların ve toplumların geçmişten günümüze yapılanmalarını ve geçirdiği evrimsel değişim ve devrimsel dönüşümleri, yalnızca marksizmin irdelediği gözardı edilmemeli.

Aşiret birlikleri, iç dinamizmleriyle evrimleşmeyen, çözülmeye karşı dirençli birliklerdir. Bu, aynı zamanda, çağımızda, tarikatların yeniden güçlenmesine de ortam hazırlıyor.

Aşiret üyesi birey gibi, tarikat üyesi birey de, (biri aşiretine, öteki tekkesine) bağlı ve bağımlı olduğu için, özgürleşememişlerdir. Bireyleri özgürleşememiş toplulukların demokratikleşmesi olanaksız. Demokratikleşmenin tek yolu var:

Ekonomik yapının sanayileşmesi. Kırsal nüfus fazlasını kendine emecek ve giderek kırsal alanı da kapsayacak bir sanayileşme, geleneksel mülkiyeti modern mülkiyete, bağımlı emekçiyi de özgür emek gücü satıcısına dönüştürecek tek yöntemdir.

Batıda kokuşmaya varan üretim-dışı aşırı gönenç (refah), doğuda üretimin ve emek üretkenliğinin sıfırlanmasına varan yoksulluk, yani ekonomik eşitsizlik, ülkeyi ekonomik anlamda ikiye ayırmakla kalmıyor, aynı zamanda siyasal eşitsizliğe de temel oluşturuyor. Ekonomik ve siyasal eşitsizlik, ülke genelinde ekonomik ve siyasal bütünleşmenin engeli oluyor.

Etnik özelliği öne çıkaran baskıya karşı demokratikleşme savaşımı, karşı etnik özelliğini öne çıkararak, kendine yeni bir yol (mecra) açıyor. Bence, demokratikleşmeyi ve özgürleşmeyi, etnik farka göre ayrılmada arayan anlayış, etnik farklılığa dayalı ekonomik ve siyasal baskı sonucu güçlendi. Bugün, baskıyı daha da yoğunlaştırarak, şiddeti tek çözüm biçimi olarak uygulayarak, sorunun çözümüne gidilmek istenmesi daha da kaygı verici.

Röportaj, başlangıçtan yazıldığı 1965 yılına kadar olan dönemle kendini sınırlıyor. Son olaylara değinmiyor. Güncel sorunları açıklamamıza katkısı olabilir mi?

Tarih bir bütün. Kürtlerin tarihi, bir bölümüyle Türklerin tarihiyle iç içe geçiyor. Yalnızca birini öğrenerek, doğal ki, soruna nesnel olarak bakamayız.

Türk ve Kürt "kardeşliği", benim tarihten çıkardığım sonuca göre, "edebi" bir yakıştırma değildir. Birinin baskılamasına, ötekinin isyanına karşın, güçleri ve oranları ölçüsünde, birbirlerini, birlikte korumaları belirleyici olmuştur.

Çağdaş toplumsal bilimleri yasaklayan ve kendilerini bu bilimlere kapayan siyasal kadrolar, tarihten günümüze, toplumsal yapıyı, değişmeyi, çelişki ve çatışmaları özünden kavrayamaz, bunlara çözümler üretemez. Bugün yaşanan buna-

lıma çözüm bulunamamasının ilk nedenini burada aramak gerekir.

Bilgisizlik ve baskı politikaları, sorunu, içinden çıkılması güç bir karmaşa içine sokmakla kalmadı, hemen tüm değerlerin kirlendiği, (insan hakları ve demokrasi dahil) olumlu herhangi bir şeyin açıklıkla savunulamadığı bir karmaşa ortamı yaratılmasına da neden oldu.

Şemdinli Röportajı, konusuyla olduğu kadar, içerdiği bilgiler bakımından da sınırlı bir kitap. Ama Kürtleri, gerçekliği içinde ve her şeyden önce "insan" kimliğiyle tanımak için sanırım gerekli bir kitap.

Cumhuriyet, 7 Kasım 1994

KİTABIN VE YAŞAMIN KOYAĞINDA

EREN SAFİ:
MUZAFFER ERDOST: İKİNCİ YENİYLE ÖZGÜRLEŞMEYİ SAVUNDUM!

Kılavuz'un 'kültür dünyasının nesnel bir haritasını çıkarmak' gibi ağır ve iddialı bir amacı var. Türkiye gibi ilginç bir ülkede böyle bir amaçla yola çıktıysanız, 'yol'da ilginç resimlerin sizi bekliyor olduğunu görüyorsunuz. O resimlerden birisi bu sayımızda olabildiğince net bir biçimde ortaya çıktı. Sağ düşüncenin en derindeki isimlerden birisiyle, Nurettin Topçu'yla, Türk solunun yayıncılık alanında en derindeki isimlerden birisini Muzaffer Erdost'u yan yana, aynı resimde, aynı sayıda göreceksiniz. Erdost, Marksist yaklaşımın ülkemizdeki en ciddi yayıncısı. Sahibi olduğu Sol Yayınları tam da ismiyle müsemma bir eylem içersinde on yıllardır. Türkiye'de sol düşüncenin kurulmasında ve gelişmesinin her aşamasında bu yayınevinin ve Muzaffer Erdost'un katkısı tartışılmaz. Erdost'la kardeşinin ismini verdiği 'İlhan İlhan' kitabevinde uzun uzun konuştuk. Marksizmden edebiyata, düşünceden kültüre uzanan, oldukça verimli bir sohbetti bizim için. Umarım sizin için de aynı ölçüde verimli olur bu söyleşiyi okumak. İkinci Yeni'nin isim babası ve savunucusu, Marksist literatürün Türkiye'deki bir numaralı yayıncısı, dergici, yayıncı Muzaffer Erdost'tan öğreneceğimiz çok şey var.

Türkiye'deki en önemli birkaç yayıncıdan birisisiniz

Birkaç yayıncıdan birisi değilim.

En önemlisi...

Yok o şekilde de değil... Kendi alanımızda belirli bir çerçeve içersinde yayın yapan tek yayıneviyiz denebilir. Yoksa

en önemli filan değiliz. Farklıyız yalnızca.

Kötü başladım galiba, artık bu söyleşi işinde amatörlüğümüze verin... Marksist düşünce içerisinde sizin yayın faaliyetinizin önemi tartışılmaz. Bu yayıncılık serüveniniz ve çizginizle ilgili konuşmak istiyorum.

Marksist dünya görüşünün en önemli yapıtlarını Türkçeye ve Türk toplumuna kazandırmaya çalıştık. Doğrusu kişisel bir şeyle açıklayayım, benim bu yayınlara başladığım süreci ele alırsak, marksizmi çok da bildiğim söylenemezdi. Ben de bu süre içersinde öğrendim. Öğrenmeden, bilmeden olmaz, insanların bu konularda derinlemesine bilgi sahibi olmasını amaçladım. O amaç doğrultusunda bir yayıncılık yapmaya çalıştık.

Araya girerek soracağım, özellikle çevirilerin ve dilin Türkiye ortalamasının çok üzerinde bir titizlikle ele alındığını görüyoruz Sol Yayınlarında...

Orada iki nokta var. Birisi çeviri çok özenle işlenmesi gereken bir aşamadır. İkincisi de redaksiyon. Redaksiyon için de başlıca iki ayak vardır. İki açıdan redaksiyon yapılmıştır bizim yayınlarımızda. Birisi teorik açıdan, diğeri dil ve terim tutarlılığı açısından. Bir de bütün bu yayınlar benim süzgecimden geçti bir defa da. Bunlar birleşince ortaya düzgün bir iş çıktı her zaman. Yalnız şunu da belirtelim burada, bazı kaymalar olmuştur kimi eserlerde. Özellikle seksenden sonra. Şimdi keşke onların yeni baskılarını yapsak da o kusurlardan da arındırsak diyorum.

Bindokuzyüzellilerden beri yayın camiasının duayenlerindensiniz. İlk adımlarınızdan sözedebilir misiniz biraz.

Ben bindokuzyüzellilerden beri yayın dünyasının içerisindeyim ama esas yayıncılığım elli yedi, elli sekizde başlar. O yıllarda *Pazar Postası* vardı. *Ulus* vardı bizim için ayrıca önemli. O arada *Açık Oturum Yayınları* var. Turgut Uyar'ın bir kitabını yayımlamıştım. Fethi Naci, Orhan Duru, Ece Ay-

han ve diğerlerinin kitaplarını yayımladım. Sosyalist literatür için önemli sayılacak Sol Yayınlarını ise 1965 yılında Kasım ayında kurdum. O yıllardaki ortamı da gözönünde bulundurursanız, bir *Manifesto* yüzelli yıl, bir *Kapital* yüzelli yıl sonra yayımlanmıştır bizim ülkemizde. Bunları ilk kez biz yayımladık. Daha önce de yayınlar var ama derli toplu bir çalışma yok. İlk kez, devrimci düşüncenin, sosyalist düşüncenin toplumda, üniversitede kendini bulmaya başladığı yıllarda, ilk kez çıkıyor bunlar. Bu gecikmenin temelinde bir yayıncı olmaması değil, yasaklama da vardı. Bir de bazı yayınlar var yasaklanmamış ama o gün bile hala yayımlanmamıştı.

Yasak veya sansür yoksa niye yayımlanmasın ki bir eser?

Örneğin ben Darwin'i yayımladım. O zaman daha yayımlanmamıştı kimse tarafından. İlginç bir öyküsü vardır onun da. İlk bana çevirmen getirdiğinde "İnsanın Türeyişi"nin adı, "İnsanın Tekamülü" idi. İngilizce sözcüğün tam karşılığı tartışmalıdır, uzun bir çalışmadan sonra "türeyiş" olmasına karar verdim. "Tekamül" ayrı. O ilk insandan bugüne gelen bir gelişim. Burada Darwin'in savı başka. Ama söyleyeceğim şu: bu eserlerle ilgili yasak yoksa bile tabular vardı. Yasaklar kaldırılır. Delinir ya da yasağa karşın yayın yapılır. Ama tabuya karşın yayın yapmak en zor olandır. Tabu, yasakların da, sansürün de ötesinde, aşılması en zor olan engel.

Eskisi kadar yoğun bir baskı yok sanıyorum bugün yayıncılık üzerinde? Öbür taraftan da eskisi gibi etkili bir sol hareket ve düşünce de yok belki. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz Türkiye'deki sol tecrübenin bugününü?

Düşüncede bir gerileme sözkonusu değil. Ama toplumsal olarak ve küresel düzeyde, sosyalizmin atılımı ve gerilemesi tartışılabilir. Bir ülkede atılım içinde olup başka bir ülkede gerileme içinde olabilir. Genel olarak gerileme ve gelişme ise o kadar basit yargılarla temellendirilemez. Eylem içersinde gerilerken, ideoloji ve bilgi birikimi bakımından gelişme gös-

teren bir yapısı var sosyalist hareketlerin. Bir de Marx'ın çalışması son derece temelli ve bilimseldir. Türkiye'de Marx'ı bilmeden, bu düşün sistemini bilmeden politika yapmak, doğru bir politika izlemek olanaklı değildir.

Sadece sol politikacıları kastetmiyorsunuz burada galiba.

Hayır hayır. Marksist olsun olmasın, solcu olsun sağcı olsun marksizmi bir sistem olarak bilme zorunluluğu var. Bilecek. Toplumsal değişimleri ve dönüşümleri anlayabilmek için marksizmi bilmek zorunda. Değer nedir, ekonomi nedir, sosyoloji nedir bilmeden politika olmaz. Yazınsal ve sanatsal değerlerin ortaya çıkışında da aynı. Resimde de, müzikte de, edebiyatta da. Yani yalnızca politika ve toplumsal bilimlerde değil, marksiszm diğer alanlarda da bilinmeli ve özünden kavranmalıdır. Bugün yüzeysel yargılar veriliyor. Bu ideolojiler eskimiştir, köhnedir diye. Şimdi sosyalizmi yaşama geçirip geçirmemek farklı bir konu. Öte yandan toplumların gelişmesinin ve değişmesinin tahlili var. Bu gelişmenin temelini kavramak için değeri, değerin dağılımını, değerin geçmiş emek olarak birikimini, nerede toplandığını, canlı emeği nasıl devindirdiğini ve bütün süreci iyi bilmek için sosyalizmi, Marx'ı bilmek gerekir.

Sosyalist olmak başka, bunları bilmek başka diyorsunuz...

Kuşkusuz. Bunları cumhurbaşkanı da bilmeli. Başbakan da bilmeli. Bu arada bilmek de çoğu zaman yeterli olmuyor. Ecevit bilir sözgelimi. Ama uygulaması farklıdır onun da. *Ulus* gazetesinde aynı zamanda çalıştık. *Pazar Postası*'nda şiirini yayımladım. Bir dostluğumuz olduğu düşüncesindeyim. Ha, hiçbir şekilde yardım istemedim ayrı. Ama şu da var: Benimle ilgili basında haberler yayımlanmıştı. Otuzyedi yıla mahkum olmuşum, içerdeyim. O zaman bizim dışarı çıkmamızda çabası ve katkısı olmuştu. Türkiye'nin demokratikleşmesini de istemiştir, inanıyorum. Ama sosyalist literatürü demode olmuş bir düşünce olarak değerlendirmiştir. Eski bir

sistem olarak görmüştür. Yanlışlarının temelinde bu yatar. Ha, sosyalizmle öyle bir yakınlığı olsaydı Erzincan'da taş atmazlardı, bu kez kurşun atarlardı herhalde. O da ayrı.

Biraz bu çerçevenin dışına çıkarak bir şey sormak istiyorum. Sizin belki elli senedir edebiyat çevrelerinde diğer marksistlerden ve sol çevrelerden ayrı duran bir tarafınız var. Ellili yıllarda İkinci Yeni'yi savunmanız da, bugün ulusalcı bir anlayışı savunmanız da pek ana akımla örtüşen tavırlar değil. Yetmiş öncesi ve bir parça da altmış öncesinde edebiyatta ideolojik hareketi değil, özgürleşmeyi savundunuz. Bunu biraz daha detaylı soracağım ama özellikle son zamanlarda yayımladığınız yazılarınızda özellikle Noam Chomsky üzerine yazdığınız yazıda öne çıkan bir karşı duruş var. Küreselleşmeyi eleştiren Amerikalı muhalifler ve özellikle Avrupalı muhalifler solda tutuluyor aslında ve siz cepheden karşı çıkıyorsunuz buna...

Bana üç tane Alman profesör geldi. Sohbet ettik. Sohbetin sonunda bana post-modernizmle ilgili ne düşünüyorsun diye sordular. Ben bunu enine boyuna irdelemediğimi söyledim ve ama biz ulus olarak daha oraya gelmedik diye ekledim. Bizim ülkemizin sorunlarını, post-modern açıdan değerlendirmek ve çözmeye çalışmak mümkün değil. Herkes bunu zaten bir başka türlü açıklıyor. Şu nokta önemli. Yerel unsurların küresel düzeyde buluşmasında ulus dışlanıyor. Çağımızın en önemli gerçeği ulus-devlettir. Şimdi statükoyu ya da faşizmi savunmak gibi algılanıyor bu. Ulus, etnik farklılıkların ya da mezhepel farklılıkların bir araya gelmesi ve yanyana konulması değildir. Bunların tanımlarının yapılması gerekir.

Siz kitaplarınızda da uzun uzun işliyorsunuz bunları ama birkaç cümleyle açabilir miyiz burayı? Önemli galiba..

Saatlerce konuşmak gerekir bunu. ama kısaca söyleyeyim: bu siyasal kurumsallaşma ekonomik temelleri üzerinden değerlendirilebilir. Feodal birimlerin, kapitalist-öncesi diğer ekonomik birimlerin, yapıların bir merkeze doğru bü-

tünleşmesini izlemek ve incelemek gerekir. Hakkari'de üretilen tütünün İstanbul'da tüketilmesinden, meta değişiminden tutun, merkezde birleşen ekonomik sisteme kadar ulus ölçeğinde ekonomik bütünleşmenin, yeni bir siyasal birliğin temelini oluşturduğunu da görmek gerekir. Ekonomik temeller çok önemli. Bugün sanayinin sermaye tarafından yönetilmesi dahil, ekonomik unsurlar dahil, gözden kaçırılarak tartışılıyor bu konular. Siyasi ve kültürel birleşme üzerinden tarihsel birlik içinde, sınırları olan bir ulusallığı konuşmak gerekiyor. Çünkü ulus etnik toplulukların, ya da aşiretlerin, ya da dinsel toplulukların bir koalisyonu, birliği değil.

Küreselleşme muhalifleri ve Chomsky'ye dönecek olursak..

Emperyalizme muhalif olduğu söyleniyor. Bana sorarsanız ilgisi yok. Bir kere öyle bir bilgi birikimine sahip değil. Onun dışında Chomsky ve benzerlerinin eleştirdiği emperyalizm değil, emperyalizmin uygulamalarının sonuçlarının acı ve katı olmasıdır. Yoksa karşı olduğu şey ABD emperyalizmi değil. ABD emperyalizminin Avrasya'ya yüklediği bir anlam ve politika var, bunun sonucu olarak. Avrasya'nın merkezi olarak da Türkiye'ye. Sovyetlerin dağılmasından sonra CIA analistleri Türkiye'deki ulus devletin eskidiğini, sistemin eskidiğini ve benzer şeyleri ileri sürdüler. Cumhuriyetin temel ilke ve görüşlerine karşı bir faaliyet içine girdiler. Sonra görüldü ki, Türkiye'nin etnik ve mezhepsel bir çeşitlilik temeli üzerinde bir federasyona dönüştürülmesi amaçlanıyor ilkin. Federasyon tezi buradan, ABD'nin emperyalist amaçlarından geliyor. Avrasya'daki amaçlarına ulaşabilmek için en uygun Türkiye, federasyonla yönetilen ve laik cumhuriyetin laikliğini ortadan kaldırdığı bir Türkiye'dir. Bugün de uygulamak istedikleri bu. Chomsky ve benzerleri bunu görmüyor. "Chomsky Keyfi" yazımda bunlar ayrıntılı olarak var.

Belki de görüyordur..

Yok yok. Gördüğü bildiği yok. Ben size bir şey söyleyeyim mi... Chomsky dilbilimde de abartıldığı, yüceltildiği kadar bi-

limsel bilgiye sahip değil. O alanda çok adı geçiyor ama bilimsel hatalar içinde. Bunları da yazdım "Dil ve Gen" adlı yazımda.

Bindokuzyüzellili yılların ortalarından itibaren edebiyat çevrelerinde oldukça etkili bir isimsiniz. *Pazar Postası, Son Havadis, Ulus* tecrübeleri, bunun dışında yayın dünyasında çok etkin rol oynamış bir kişisel serüveniniz var. Turgut Uyar, Cemal Süreya gibi bir çok şair yakın arkadaşınız...

Bindokuzyüzellialtı.. Rüzgarlı Sokak.. Şimdi o zamanki birlikteliğimizin bir yönü, bir tarafı, Anadolu'dan gelen, o tarafımızı ortaya çıkaran bir yöndü. Diğer tarafıyla batıya açılan bir penceresi vardı o kültürel yapılanmanın. Türkiye gibi aynı. Hem halka dönük bir yanı var. Yerel, yöresel bir yanı, öyle bir birlik, bütünleşme yok, ama ulus ölçeğinde bütünleşmeye doğru bir yürüyüş isteği. Halk şiiri geleneğinden Beş Hececilere doğru, onlardan Dağlarca'lara, Külebi'lere, Kansu'lara doğru bir gelişme var şiirde. Öte yandan sanayi olarak, kimi kültürel değerler olarak da yönünü döndüğü Batıdan aldığı da birçok değer var Türkiye'nin. Kanık'lara, Anday'lara, Rıfat'lara doğru. *Pazar Postası* da öyleydi. Sözgelimi Batılı formlarda edebiyat bizim edebiyatımızı da etkilemiştir. Türk şiiri Batıdan gelen etkilerle yenilemiştir kendisini. Bu bir taklitçilik olarak değerlendirilmemelidir. Doğrudan olduğu kadar dolaylı bir etkilenme sözkonusu burada. Çünkü, Batı sanatının ve şiirinin, sanat ve şiir olarak etkisi olduğu gibi, bilimsel düşünceden teknikbilime değin bir değişmenin sonucu olarak dolaylı etkisi var.

Türkçe'nin ve Türk şiirinin güçlü yapısı ve geleneği de belki bu anlamda tam bir taklide engel olmuştur..

Kuşkusuz. Ama şu da var: Türkçe o zamanlar —kullanılan olanaklar bakımından— bugünkü kadar güçlü değildi. Örneğin Ataç'ın o dönemde yazdıklarının etkisini anımsıyorum. Her yazısında Nurullah Ataç türetilmiş yeni bir iki sözcük kullanırdı. Bizler de o sözcükleri kullanmaya çalışırdık.

Bugün Türkçe anlatım ve sözcük hazinesi bakımından çok daha zengin. Zaten Türkçenin toplumsal bilimlerde, öteki bilimlerde, felsefede, yani her alanda kavramları karşılamaya çok elverişli bir özelliği var. Her dil bu kadar elverişli değildir. Bugün de bu olanaklar fazlasıyla var. Türkçe çok daha fazla gelişebilir. Böyle bir gücü var. O uluslaşma sürecinden gelen, yerel değerlere dayanan bir uluslaşmadan gelen bir tarafı var konunun. Diğer yanıyla da elektrikten, teknikten tutun dilde yenileşmeye kadar birçok yeniliği alıyorsunuz Batıdan. Buna öyle şovenist bir tutumla karşı çıkmak doğru değil. Doğal ki değişen de bir insan var. Özgürleşen bir birey var. Bağımlılıklarından kurtulan, iç dünyasıyla dış dünyasını birleştiren, sanatsal ürünler veren aydının özgürleşmesi süreci var. O bireyin dilinde bu özgürleşmeye paralel bir gelişme ve atılım olacaktır.

***Pazar Postası* hala çok konuşulan bir gazete. Neydi özelliği?**

Pazar Postası'nın özelliği, daha doğrusu heyecan yaratması şuydu: haftalık olması. Orta sayfası sanat-edebiyattı, sonra ben onu ayrı bir bölüm haline getirdim. Çarşamba günü yazıyı veriyordunuz. Cumartesi sabahı basılmış geliyordu elinize.

O zamanın imkanlarıyla düşününce tabi..

Ya tabi düşünsenize, *Varlık*'a gönderiyorsun şiiri, üç ay sonra, dört ay sonra bekle ki yayımlansın. Çıkarsa o da. Bir de *Pazar Postası*'nda sayfa alanı geniş olduğu için, biraz eli yüzü düzgün bir şey olunca hemen yayımlıyorduk. Duraksamıyorduk. İnce eleyip sık dokumuyorduk. Büyük heyecandı o. Okuyan için de yazan için de.

Tam da burada İkinci Yeninin atılımını değerlendirmenizi isteyeceğim..

Öyle bir gelişme süreci vardı o zaman. Doğal ki, bu gelişim süreci içerisindeki şairin, sanatçının tek yanlı bir gelişme içinde olduğu düşünülemez. Hem yerel değerlerden gelen güçlü bir yanı, hem de dünyaya açılan, Batıya açılan bir yanı var.

Bu yeni süreçte kendi değerlerini kuracaktır şair. Yeni arayışlar önce başlar. Yeni değerler burada üretilir. Bilim bu süreci izler. Bilimde bu yeni gelen, üretilen değerlerin, hayallerin, düşlerin, düşüncelerin somutlaşması, yapılandırması vardır. Öncü düşünce sanatta vardır. Bunun için sanatçının özgürleşmesi gerekir. Ben İkinci Yeniyle sanatçının özgürleşmesini savundum. Yalnızca şiirin değil, yazının ve diğer sanatların da özgür bir ortamda yaratılmasını savundum.

Bugün çok rahatlıkla o atılımı, özgürleşmeyi gerçekleştirdi İkinci Yeni şairleri denebilir..

Kuşkusuz. O zaman bizim çok yakın arkadaşlarımız, yok bu iş bitti, İkinci Yeni bitti, buraya kadardı bu değişim gibi laflar ettiler. Yazdılar bunu. Oysa farkında değillerdi ki o atılım, o değişim kendilerinde, kendi şiirlerinde bile devam ediyor. Hatta Asım Bezirci, Atiila İlhan filan bile yazdı böyle yazılar. Attila İlhan şöyle söyledi: "Bu boka Cemal'i (Süreya) Muzaffer bulaştırdı. Yoksa bulaşmasaydı biz bayrağı ona verecektik..."

İkinci Yeni o zaman ideolojik çevrelerde de pek savunulan, hoşa giden bir şiir anlayışı değildi, öyle değil mi?

Pazar Postası'nda o zaman biz yazıları, şiirleri yayımlamaya başlamıştık. Cemil Sait Barlas da —biliyorsun CHP'li bakandır— gazetenin sahibi.

Evet, Mehmet Barlas'ın babası.

Evet, o zaman Mehmet Barlas —tabi düşünceleri böyle değildi— lisede öğrenciydi, gazeteye gelip oturduğunu, "Buranın patronu biziz" diye konuştuğunu anımsıyorum. Hatta babasına "Bu adamlar böyle toplum dışı işler yapıyor. Bunlara yazdırmayalım burada" diye de şikayetlerde bulunmuş. Ben de Cemil Sait Barlas'a durumu açıklıyorum. "Böyle bir şey yok, bunların hepsi toplumcu, ilerici arkadaşlar." diye. Ama tabi illa istiyorlardı ki o zamanlar okudukları şiirde ideolojik göndermeler olsun. İdeolojik şiirler olarak anlıyorlardı o zaman devrimciliği. Toplumsal olmak, toplumcu olmak,

ideolojiyi şiir olarak açıklamakla özdeşleniyordu. Ama bakıyorsunuz Turgut Uyar'da, Ece Ayhan'da ya da Cemal Süreya'da da var o toplumsallık, ama farklı bir biçimde yeni bir anlayışla dile getiriliyor. Bunu anlamıyorlardı o zaman.

O Türk şiirindeki ve dildeki belki de en ciddi atılım İkinci Yeni..

Kuşkusuz. Doğal ki büyük bir atılım. Şuna da dikkat edersek, konunun önemini de daha iyi kavrarız. O zaman, biraz önce konuştuğumuz toplumsallaşma süreci önünde, bireyin özgürleşme süreci önünde ciddi engeller var. Sosyalizme de kapalıyız o zamanlar. Sanıldığının aksine öyle bir bilgi birikimi, derinleşme de yok. Sosyalizmi o zamanlar bulanık olarak biliyoruz. Solcu, halkçı, toplumcu bir eğilimimiz var o kadar.

O zamanlar o hareketlilik içersinde bir şey bilinmediğini söylüyorsunuz..

Kendi adıma söylüyorum, hemen hemen hiçbir şey bilmiyordum bilimsel sosyalizm açısından. İnanın hiçbir şey bildiğimiz yoktu. Altmışbeşten sonra okuma olanağı oldu, öğrenmeye başladık birçok şeyi. *Manifesto*'yu bile. Şiirde de başka bir anlamda gelişme ve değişim vardı. O şiir birikimi, toplumsallığı başka türlü açıklama gereksinimi getirdi yavaş yavaş. İnsan geliştikçe yenilikler, yeni doyumlar istiyor. Estetiğin, yapının, biçimin yeniden değişmesi gerekiyor. Altüst olması gerekiyor. Eskisiyle tatmin olması olanaklı değil sanatçının ya da şairin. İkinci Yeniyi bu çerçevede değerlendirmek gerek. Toplumsallığı başka türlü işlediler yani. Ben İkinci Yeniyi bu bağlamda savundum: "Anlamsıza kadar özgürsün!" Ama bunu yanlış anlayıp anlamsıza kendini kaptıranlar da oldu. Ayrı.

İkinci Yeninin isim babasısınız aynı zamanda. İlginç bir hikayesi var değil mi bunun?

A evet. *Son Havadis*'e yazıyordum haftada bir. O gün de İlhami Soysal bir yazı istemişti ikinci sayfaya. Ben de yazıyı yazdım ama isim bulamıyorum. Adını koyamıyorum bir tür-

lü. Gazetelerin olanakları bugünki gibi değil. Yazıyı vereceksin, bir gün önceden dizilecek. O yüzden yazıları yedek olarak önceden diziyorlar. Dizgiye de önceden verilmesi gerek. Arada da Rüzgarlı Sokak var sadece, benim büro da yakın basımevine. Neyse öyle bir koşuşturmaca içersinde yazıyı yazdım, ama isim bulamıyorum. Dedim "ya İlhami, ben yazıyı yazdım ama isim bulamıyorum." "Yahu at bir başlık ne var ki" deyince, ben de "İkinci Yeni" dedim. Ama özüne de uygun. İlhan Berk'ten, Cemal Süreya'dan sözediyorum. Dizelerle, örneklerle, farklı bir anlayışın, farklı bir dize yapılanmasının ve sözcüklerin farklı kullanılmasının yeni olanaklarından sözediyorum. Hoş o kadar da derin, dört dörtlük bir yazı değildi. Birikimimiz neydi ki zaten? Öyle, değme yazarlar da fazla bir şeyden anlamazdı. Baktığın zaman görürsün zaten. Şiirle ilgili düzgün ve gelişkin yazılar İkinci Yeniden sonra başladı. Benim yazım yayınlandı o zaman. Ben unutmuşum. E bir gün İlhan Berk geldi, "Bu bir akım ve sen de adını koydun" filan dedi. "Allah Allah, nasıl olur ben ne zaman adını koydum?" "Hani senin yazın var ya", o zaman da *Pazar Postası*'nda da, ya bir ya iki tane yazım yayınlanıyor her hafta; ben hatırlayamadım yani, "İkinci Yeni" deyince, *Son Havadis*'teki yazıyı imlediğini anladım.

Neydi sizce İkinci Yeniyi diğer yaklaşımlardan ayıran?

Bu şairlerin her biri farklı farklıdır. Turgut'un (Uyar) anlayışı farklıdır. Cemal'in (Süreya) anlayışı başkadır. Sezai'nin (Karakoç) başkadır. İlhan Berk'i al, onda da farklıdır. Daha da bir dizi başka şair var. Burada ortak olarak paylaştıkları en önemli özellik ise kendilerinden önceki şiirden, şiir anlayışından ve şairlerden farklı olmaları ve kişisel değişimlerini, özgürlüklerini şiire taşımalarıdır. Böylelikle yeni olanaklar ve söyleyişler getirdiler hem dile, hem de şiire. Kendi kişisel özelliklerini de taşır şiirleri. Dolayısıyla hiç bir kural tanımaması ve kişisel özelliği bakımından öne çıkmış bu yaklaşımı akım olarak da nitelemek çok doğru değil. Çok

fazla kuralları ve çerçevesi belli olan bir akım değil çünkü bu. Aksine kuralsızlığı ve özgürlüğü savunmuş bir yaklaşım.

İkinci Yeninin ve aslında Orhan Veli ve arkadaşlarının da gerçekleştirdikleri atılımın (birinci yeni) sahnesi Ankara. Erdost'la biraz da şiir ve şehir üzerine, Ankaralılık ve Ankaracılık üzerine konuşuyoruz. Ankara'yı tutuyor Muzaffer Erdost İstanbul'a karşı. Altmışlı yıllarda dergi çıkartmak için gittikleri İstanbul'da bir bayinin kendilerine bir bulvar gazetesini işaret ederek, "Böyle işler yaparsanız bir şeye benzer. Yaptığınıza değer. Değilse boş işlerle uğraşmayın!" dediğini anımsıyor. İstanbul, telaş, para ve hırs demek onun için. Ankara'da ise sanata, düşünceye, arkadaşlığa, dik ve temiz kalmaya hala olanak var. Cemal Süreya'nın "Ölüm aklıma gelince ağaçlara sarılıyorum" dizesini anımsıyor ve ekliyor; "Ben de Ankara'ya sarılıyorum. Başkent burası. Şiirin de başkenti, yaşamın da, Cumhuriyetin de. Ne güzel.." Karanfil Sokakta bir apartmanın birinci katındaki içimizi ısıtan kitabevinden çıktığımızda üşüyoruz. Hava hala yazdan rol çalan iyi huylu bir hırsız gibi oysa. Kuşağının diğer üyelerinin aksine, gelecek adına umutla dolu, yarına ve gençlere kulak kesilmiş babacan ve yüksek gönüllü bir yayıncıyı, daha yakından tanımanın hoşluğuyla bir iki sokak ötedeki büromuzun yolunu tutuyoruz. Kucağımıza doldurduğu kitapları yeniden okumak epey bir vaktimizi alacak olsa da değecek diye düşünüyoruz. Ve not defterimize ekliyoruz; "Erdost'un İkinci Yeni Yazıları bir daha okunacak, önümüzdeki sayılarda modern şiir üzerine yapılmış çalışmalar daha kapsamlı değerlendirilecek, 'İlhan İlhan'a daha sık uğranacak, Ankara'nın kıymeti bilinecek..."

Klavuz, Ekim 2003,
Sayı: 7, s. 33-38.

KİTAP VE KİTAPLIK*

Masal bu ya, masallar ülkesinde, çiçeğe duran ağaçlar meyve değil, "kitap" verirmiş. Nasıl ki kiraz ağacı "kiraz", elma ağacı "elma" verirse, burada da, şiir ağacında şiir, öykü ağacında öykü, roman ağacında roman bitermiş.

Benim ilkokul birinci sınıfta (1938) bir öğretmenim vardı. Bize kendi yazdığı masalları okurdu. Bu masalların birinde, kıştan aç kalmış "ayıcık", ilkyaz gelip ağaçlar çiçeklenmeye durunca, ilk çiçek açan ağaca demiş ki, ahdım sözüm olsun, ilk senin meyveni yiyeceğim. Ama gelin görün ki, daha sonra çiçek açan ağaçlar meyvelerini vermişler, kiraz gelmiş geçmiş, dut dökülmüş bitmiş, ahlatlar kurumuş dalında, bizim ayıcığın ağacında küçük kızılcıklar ancak sonyaza doğru kızarmış.

Sabreden derviş muradına erermiş derler, bizim ayıcık da, muradına ermiş gibi, çıkmış kızılcık ağacına, birkaç kızılcık koparıp ağzına atmış. Atmasıyla, kendini ağaçtan atması da bir olmuş, yani ekşi mi ekşiymiş kızılcıklar. Ayıcığın ne dediğini şimdi çıkaramıyorum ama, bizim masal adamızda olsa, sanırım daha da öfkelenirdi. Çünkü ağaçta, şiir de olsa, öykü de, kitap ayının işine kızılcıklar kadar da yaramaz, ayıcık tam çılgına dönerdi.

Bundan çıkarılacak hisse çoktur. Ayı, ayı olduğu için kitabı bilmez; kitap da kitap olduğu için aç insanın karnını "kı-

* Bu yazı, Duisburg'da Alevi Kültür Derneğinin açılmakta olan kitaplığı dolayısıyla yayınlanması düşünülen dergi için yazılmıştı.

zılcık" kadar da olsa doyuramaz.

Aslında burada kurguladığımız "masal" öykümüz gibi bir ülke de bulunmaz. Çünkü kitap doğada olmaz. Doğa oluştuğu, otlar, ağaçlar, kuşlar, kurtlar doğayla, doğanın çocukları olarak buluştuğu zaman kitap yoktu. Doğal insan, insanlaşmaya başladığında da yoktu kitap. Çünkü kitabı insan, insanın kendisi, insanlaşma sürecinin belirli bir basamağında türetti.

Öyle kolay da olmadı. Katlanıp taşınacak kağıdı türetmesi ve üretmesi gerekti. Önce de üzerine yazacak iki boyutlu kağıt denen nesneyi türetmesi için yazıyı bulgulaması gerekmişti. Yazıdan önce de dilini üretmiş olması gerekirdi.

Ama yeter miydi? Dil tek başına konuşmaya yarar. Kitabın içeriğini oluşturmak için, insanın, dili aracılığıyla, bilinç biçimleri olarak birşeyler de üretmiş olması gerekirdi. Bu duyularla üretilen ezgileme de olabilirdi, düşünceyle üretilen ilk ve ilkel de olsa bir masal, bir inanç, bir felsefe, bir bilim düşünü de olabilirdi.

Üstelik bu düşüncelerin, estetiklerin, duyguların kat kat katlandığı yaprakları dolduracak kadar çoğalmış, büyümüş olması da gerekirdi. Bir başka deyişle, insanın, "kitabı" kucaklaması için, doğal varlıktan maddi gereksinmelerini üreten bir varlığa evrimleşmesi kadar, toplumsal bilinç biçimleri dediğimiz manevi (zihinsel) değerler üretmesi ve toplumsal ölçekte belirli bir düzeye evrimleşmesi de gerekirdi: Şeylerin bilincine vardığı kadar, bilinçli olarak zihinsel değerler ürettiği aşamaya gelmiş olması gerekirdi.

İnsanlar arasındaki ilişkiler, kuşku yok ki, maddi nesnelerin değişimiyle başlar. Topluluklar arası ilişkilerden daha geniş bir coğrafyaya, ilişkilerin ve ürünlerin yayılması, aynı zamanda adetlerin, inançların, anlayışların ve giderek düşüncelerin topluluklardan topluluklara taşınmasıyla örtüşür. Bir masalın, bir türkünün olduğu kadar, bir söylencenin, inancın, felsefenin, kısacası zihinsel ürünlerin kişilerden kişilere, kişilerden topluluklara, topluluklardan toplumlara taşınması, ancak bu zihinsel ürünlerin maddi taşıyıcılarına sa-

hip olmakla olanaklıdır. Bu, ilkin dil idi, sonra yazı oldu, sonra kitap geldi.

Demek ki kitap, insanın ve insanlığın belirli bir aşamasından günümüze, zihinsel olarak ürettiği değerlerin maddi taşıyıcısıdır. Doğduğu noktadan gidebildiği, diliyle, yazısıyla ulaşabildiği coğrafyaya değin.

Ayrıca kitap insanın ve insanlığın belleğidir de. Kendisinden başkalarına, kendisinden sonraki kuşaklara, kendisiyle birlikte taşıdığı bir "bellek".

"İnsan insanın kurdudur" derler, doğru mudur bilmem, ama, kitap kitabın anasıdır, çocuğudur, kardeşidir, komşusudur vb..

Birleşe büyüye, insanlar yalnızca duyguda, düşüncede, ya da sanatta ve felsefede değil, bilimde ve teknikbilimde, her zaman bir öncekinden daha zengin, daha gelişkin, daha yoğun ve daha bileşik zihinsel değerler üretirler.

Diyeceksiniz ki, ama şimdi televizyon var! Derim ki, onun da anası kitap.

*

Kitap bu!.....

Peki ama, "kitaplık" ne?

Denebilirse, tüm insanlığın belleği. Doğal ki, yazılı insanın.

Geçmişten günümüze zihinsel olarak üretilmiş değerlerin biraraya toplandığı "hazine"si.

İnsanlığın yazılı tarihinin biraraya getirildiği büyük "forum".

Estetiğin, sanatın, dinin, bilimin, ideolojinin hem tarihi, hem kendisi.

Kitaplığı bir kişi de oluşturabilir. Kişinin yaşıyla, seçimiyle, olanaklarıyla sınırlı kalsa da. Ama kimi kitaplar var ki, kişilerin kitaplıklarında bulunsa da, onlara, dileyen, gereksinen herkes ulaşamaz. Kamuya olduğu kadar insanlığa da açık olmazdı, olsa da herkes ona ulaşamazdı.

Demek ki, bir kitaplığın, herkesin dilediği, gereksindiği zaman yararlanabileceği bir kitaplık olması için, en azından kullanımının kamusallaşması, toplumsallaşması, şu ya da bu ölçüde kişisel mülkiyetten topluluk mülkiyetine dönüşmüş olması da gerekir.

*

Kitaplar "kimlik"lerine göre, birbiriyle çelişen, çatışan "düşün"leri "fikir"leri içerseler de, kitaplıkta, bir arada, kimi zaman yanyana, sırtsırta dururlar, ve bize, karşıt düşüncelerin birbirlerine "hoşgörü"sünü fısıldarlar.

İnsanlığın, Çin'den, Maçin'den, en uzak diyarlardan, en yüksek tepelerden sesini, sözünü, düşüncesini bize kadar taşırlar, biz sesimizi, düşüncemizi onlarla taşırız, eriştiğimiz, ulaştığımız, ulaşabildiğimiz yerlere.

Unutmayalım ki, her başlangıcın bir günü vardır ve kitaplığımızın "bu" günü, bir tarih olarak günlerin, ayların, yılların gerisinde kalacaktır. Bugün elimizin altında bulma olanağımız olan bu kitabı, birkaç yıl sonra, yıllarca sonra biri yana yakıla arayacak ve bu kitaplıkta aradığı kitabı bulduğu zaman, suyu, suyun kaynağını bulan insanın sevincini soluyacak.

Kitaplar, dünyanın dörtbir yerinde, üretilen zihinsel değerlerin, birbirleriyle alışverişine (değişimine), birleşmesine ve bileşik bir güç oluşturmasına olanak sağlıyor. Kitaplık ise, bu zihinsel hazinenin, insanlığın hazinesinin "kasa"sı gibi.

Şimdi, insanlığın sanal eşdeğerlerinden, örneğin dolardan, marktan ve hatta altından hazineler oluşturmasına bakmayın. Bunların fonksiyonlarını, biriken geçmiş emeği temsil eden eşdeğerler olarak, emeğin değerlerinin, biriken geçmiş emeğin daha çok canlı emeğin üretmesine olanak sağlayan bir araç olduğunu doğal ki, yadsımıyorum. Ama, bir an için, toplumun dışında, Robinson'un adasında, aç, çıplak, barınaksız bir insan için, markın ya da doların, altın külçesinin ne işe yarayabileceğini düşünün. İnsanlığın bunları yaşamından çı-

kardığı zaman hiçbir şeyin değişmeyeceğini de. Ama kitaplardan kitaplara, bizden kitaba, kitaptan dünyaya yayılan estetiğin, sanatın, bilimin sarmaş dolaş olduğu, kitapla bize taşınan bilginin ve bilincin damarlarının kurutulduğu bir toplumda, bir başka deyişle özgür düşüncenin baskılandığı, bilincin ve bilginin dolaşımının işkenceye yatırıldığı, darağacına çekildiği ya da sokakta pusuya düşürüldüğü yerde, yalnızca kitaplar çiğnenmez, düşünceler de ezilir. Genellikle de faşizmin yükseldiği yerde, ister şoven (etnik, ırkçı) faşizm olsun, ister teokratik (dinci, tarikatçı) faşizm olsun, ister emperyalist (uluslararası sermayeye kumanda eden) faşizm olsun, faşizmin egemen olduğu yerde, düşüncelerle birlikte, ezilenlerin ezildiği, ezilen emeğin ezilmesinin şemsiyesi altında, ezilen etnik, dinsel, mezhepsel toplulukların ezildiğini görürüz.

Kitap, bizim, özgürleşmemizin bayrağıdır da.

Kitaplık, teokratik faşizme karşı, şoven faşizme karşı, emperyalist faşizme karşı, demokratikleşme, laikleşme, özgürleşme savaşımımızın cephaneliğidir de.

İleriye mi, geriye mi?

Aydınlığa mı, karanlığa mı?

Kuşkusuz ileriye ve aydınlığa.

Öyleyse yaşasın bizim bilincimizi aydınlatan, bizi ileriye doğru götüren kitap!

Öyleyse varolsun kitaplık, bizim kitaplığımız.

Duisburg, 16.03.2001

Edebiyat ve Eleştiri, 82, Temmuz-Ağustos 2005

AZİZ NESİN: DOĞUM YILDÖNÜMÜ İÇİN

Aziz Nesin Türkiye'nin gülen yüzü, insanlığın düşünen gülüşüdür.

Denebilirse bir yarım yüzyıl, kurşun geçmez karanlığın içinde sürekli ışıtan ışık oldu.

Yaşamdan ayrıldığı zaman, "yanmadı, yandı" diye yazmıştım.

Sevgisi, giderek soğuyan yüreklerimizi ısıtsın dilerim.

Aralık 2004

Patika, Sayı: 52, Ocak-Mart 2006

Musalla taşında / başında imam o bildik soruyu sorar: "Nasıl bilirsiniz!".

Yarın, namaza durmuş cemaatin içinden, "iyi bilmeyiz" diyen bir ses duyarsanız, bilin, "o benim işte".

Niye diye de sormayın. Çünkü Alper Akçam'dan haberi alınca, telefon ettim. "Umarım iyileşir, bir kadeh tokuştururuz, gökkubbede birlikte bir kahkahamız kalır!" dedim. Ama Akçam sözünde durmadı.

Ölüm haberinin yayınlandığı gün, gazetede haberlerin başlıklarını okurken, Nazım'ın dizesiyle, "Eh böylesi daha iyi be..." demek geldi içimden. *Cumhuriyet*'teki "Milli Eğitim'de kadrolaşma / Atatürkçülerin yerine ilahiyatçılar", "Bursa'da türbanla mücadele eden şube müdürleri görevden alınıyor / Laik eğitimcilere soruşturma" ve benzeri başlıkları okuyunca, "İyi seçtin öleceğin günü Dursun!" dedim. Biz her gün öle öle "leş"e döndük, hiç olmazsa senin, dinsel gericiliğin bilimselliği by-pass değil, paspas yaptığı şu günlerde, yüzünden eksilmeyen "gülüş"ünle gitmek gibi bir şansın da oldu.

21 Eylül 2003, Ankara

Ece, Salim Şengil'in toprağa düştüğü haberini ilettiği an, içimden ellibeş yıllık bir ırmak akıverdi sanki.

Öykü odağında yumaklanmış, bir yanıyla Anadolu'dan derlenmiş, bir yanıyla kümelendiği İstanbul'dan kotarılmış, Ankara'da, *Seçilmiş Hikayeler* dergisinde kucaklaşmış 1950'li yılların dünyasıydı içimden akan.

Seçilmiş Hikayeler dergisinin, bu küçük derginin kocaman dünyasında ilk öykümü okuduğum zaman duyumsadıklarım, beni, adına "Rüzgarlı Sokak" denen nehirle buluşturmuş, yayımladığı öykülerimle birlikte tanımıştım Salim Şengil'i.

*

Son kez Birinci Şubede, Edebiyatçılar Derneği Başkanı olarak karşıma çıkarılmıştı Şengil. Üyesi olduğuma göre, kuruluşunu tamamlamış, sonra sönüvermiş olmalıydı Edebiyatçılar Derneği. Ben unutalı yüzyıl olmuş ama, Birinci Şubedeki kaydım silinmemiş demek ki...

Tarih de belleğimde: 3 Kasım 1980. Beni alıkoydukları odadaki masanın üzerinde kağıtlardan bir yığınak. Komiser yardımcısı, üstlerden çektiği bir kağıdı alıyor. Bana, Edebiyatçılar Derneğinin Veteriner ve Ziraat Fakülteleri öğrenci dernekleriyle birlikte düzenlediği etkinlikte okuduğum şiiri, "Ağu"yu okuyor.

*

Bu şiiri okuduğum geceye gidiyorum: Geceyi Sunullah Arısoy sunuyor. Şengil öyküsünü okuyor. Bir ara araya giriyor Arısoy, Cahit Sıtkı Tarancı'nın hastaneye kaldırıldığını, onun için etkinliğe Tarancı'nın katılamayacağını duyuruyor.

Birkaç gün önce bir odada, eskice bir masanın köşesinde Cahit Sıtkı Tarancı'yı geceye katılmaya çağırdığımı anımsıyorum. Tarancı'nın eksikliği benim yüzümü eğiyor.

Fakülte yıllarımdan *Pazar Postası* yıllarına kayıyorum. Salim Şengil, telefon ediyor *Son Havadis*'e, gazetenin basıldığı basımevine. Beni *Seçilmiş Hikayeler*'in bürosuna çağırıyor, Owehan'a... Salim Şengil, Sunullah Arısoy, sanırım Suat Taşer, Tarancı'nın hanımı —Tarancı'nın hanımıyla Esenboğa'da mı buluşacaktık yoksa!— ve ben, bir araçla Esenboğa'ya gidiyoruz. İsviçre'ye (sanırım Zürih'e) hareket edecek uçakta, kaptan kabinine yakın bir sedyede Cahit Sıtkı Tarancı'yı öperek uğurluyoruz. Kımıldamıyor Tarancı, konuşamıyor, gözbebekleri ıslanıyor, gülümsüyor bize ve "gidiyor".

*

Öykü kitabımın girişine yazdığım yazıya şöyle başlamışım:

"İlkin *Seçilmiş Hikayeler* dergisini ve Salim Şengil'i (Salim Amca'yı) anmak isterim. Öykülerimi yayımladığı için. İlk öykülerimle birlikte başlayan sıcak dostluğu için. Sürekli öykü yazmaya isteklendirdiği için. Ama ben öyküde de ihaneti seçtim."

Bu "ihanet", biraz da Salim Şengil'e "ihanet" gibidir. Cezaevleri, işkenceler, idamlar arasında koşuşturmaktan beklentilerine yanıt veremediğim için.

Seçilmiş Hikayeler dergisinin yerine *Dost*'u çıkarmaya başladığını anımsıyorum. "*Dost*", Vüs'at Bener'in kitabının adıydı, sanırım ilk kitabıydı ve Salim Şengil yayımlamıştı. Ergin Günçe'nin "*Gençölmek*" şiir kitabını, Can Yücel'in "*Her Boydan*"ını, Nazım Hikmet'in "*Yeni Şiirler*"ini ve Nezihe Meriç'in yazıişleri müdürü olarak Nazım'ın kitabından dolayı yargılanışını, Şengil'in yayıncı kimliğini duyyumsatması açısından anımsatabilirim.

Her zaman aklımdan geçmiştir, yolculuğa çıkacak olursa yanında olacağım diye. Olmadı. Gönlüm sende Salim Amca!

"Öykümüz 'Amca'sını yitirdi",
Cumhuriyet, 21 Haziran 2005

AZER YARAN: GİZ'LERİN EZGİSİ YİTİVERDİ İŞTE!

Vurgun yemiş gibi oldum.

Bugün-yarın aramızdan ayrılacağını bilsem de...

Şiirimiz, derinden biriken sessiz ırmağını, acıların ve ağıtların yakıcı sesini, çürüyen ve yeşeren doğanın ezgin gizini, gizlerin ezgisini yitirdi.

Acıların ve denebilirse ağıtların yumaklandığı saf ve coşkulu bir yürek. Toplumsalın bireyselleşerek toplumsallaştığı ince insan sevgisi.

12 Eylülün sanata ve sanatsal yaşama etkileri konuşulurken herkes gibi ben de unutuverdim Azer'i. Şiirin, sesin (insan sesinin) bu bir kez daha buluşamayacağımız güzelliğini, 12 Eylül vurmuş, onu, Karadenizin kıyıcığında babaevine sığınmaya yargılamıştı. Yeşilin çernobili yudum yudum içtiği bu kırsal coğrafyada, son telefon görüşmemizde, merdivenin bir basamağını bile çıkamadığını söylemişti.

"Askerin Türküsü"nde çığrılan Gürcü'nün sesi, bana her zaman Azer'in doygun sesini anımsatır.

İlhan için yazdığı dizelerle uğurlamak isterim:

"Şimdi demir duvarlara işliyorsa kan eğer,
oyuyorsa demiri
al ipek bir belgi gibi,
deyin, / kanı silmesinler.
Silmesinler kanı,
sulasın kan yine göğsel türkülerle
türküleri.
Yükseğe ölünün gür alnı.
Kaldırın."

Cumhuriyet, 3 Ekim 2005

DOĞAN ÖZ: ONURLU BİR SAVAŞÇI

Doğan Öz'ün şiirlerini, genellikle, içinden geldiği bir anda "karaladığı" söylenebilir. Çünkü, kimi bir sigara (Gelincik) kapağına, kimi bir lokantanın sipariş pusulasına, kimi bir "sandık seçmen listesi" basılı kağıdın boş yerlerine, kimi kitapların kapak içlerine, büyüklü-küçüklü, pelur, teksir, bloknot kağıtlara, kurşun kalemle, tükenmezle, dolmakalemle yazılmış ve bazıları, değişik kalemle düzeltilmiş, bazıları ilk yazıldıkları gibi bırakılmış. Şiirlerinin bir kısmının üstüne, ya da altına, yazılış tarihleri düşülmüş. Bunlardan bize en uzağı "11.1.1968", ve en yakını "İlkyaz, 1977" tarihini taşıyor. Yazıldığı yerlere ve yörelere göre değişmiş şiirlerinin konuları; bir başka deyişle, konuları, kendisi gibi gezmiş yurdunda.

Ama hepsinde ortak bir yan var: dinmez bir özgürlük tutkusu, engin bir halk sevgisi, baskıya, ezilmişliğe, yoksulluğa başkaldırma, ve hepsinin üzerinde, sarsılmayan bir umutla dolu oluşu. Bunun kadar önemli bir yanı, her an ve her yerde duyarlılıkla algıladığı doğayı, yakın çevresini, bulunduğu yöreyi, ülkenin ve insanlığın sorunlarını, birbirine kaynaştırarak, bütünleştirerek, bir kağıt parçasına aktarması ve orada bırakması. Bu, onun duygulu, duyarlı yönünü, yaşam dolu, o denli yalın ve gösterişsiz özünü sergiler. Ve, bir şiir olarak ortaya çıkmayı umursamaz bir içtenlikle de yüklüdür. Bu nedenle de, bir bakıma onun bu içtenliğine karşıt bir girişimle, şiirlerini okura iletmenin ilk düşüncesi, onun özünün, kişiliğinin, dünyayı kavrayışının, şiir ölçeği içersinde sergilenişinin bir sunumu olmuştur.

Soluk aldığı gökkubbesinde, dolaştığı sokaklarında, gezdiği yurdunda, gericiliğe karşı amansız savaşım vererek ülkenin demokratikleştirilmesinde büyük bir utku kazandığı

zamanki gibi her zaman gür, coşkulu, inançlı, geleceğe, halkına, insanlığa, sevgiyle ve umutla yönelen, kırmızıya çalan sarı saçlarının parlaklığında ışık saçan özünü, bu şiirlerden soğurmak o denli olanaklı. Ve o niçin bir 24 Mart sabahı pusuya düşürüldü, niçin acımasızca vuruldu? Bütün bunların en sağlıklı yanıtını da bu şiirlerde bulmak olanaklı. Neyi sevdiyse, ona düşman olanlar tarafından; neyi savunduysa, ona düşman olanlar tarafından ve ne için savaştıysa, bu savaşta karşıda ve karşısında olanlar tarafından öldürüldü. O, bu yurdu sevdi, bu yurda düşman olanlar tarafından öldürüldü. O, bu halkı sevdi, bu halka düşman olanlar tarafından öldürüldü. O, insanlığı sevdi, insanlığa düşman olanlar tarafından öldürüldü. O gericilikle, şovenlikle ve ensonu faşizmle savaştı ve bugün gericiliği, şovenliği ideolojilerine bayrak yapan faşistler tarafından öldürüldü. O, özgürlüğün dirençli savunucusu; o, bağımsızlığın yürekli savunucusu; o, demokrasinin kararlı savunucusu; o, ilerici ve devrimci olanın yürekten savunucusu. Özgürlük düşmanları tarafından, bağımsızlık düşmanları tarafından, kısacası ölmekte olanlar tarafından pusuya düşürüldü. **"Dostlar biz ölmeyiz savaşta"** diye yazmış usulca bir kağıt parçacığına. Şimdi o, daha büyük adımlarla, "iyi insan, iyi insan, iyi insan, iyi insan, yaratan insan olmaya" yürüyor ve o yumuşak, dost, güleç, coşkulu sesi, o çok sevdiği yurdunun gökkubbesi altında, o çok sevdiği halkının yüreğinde, milyonların bilincinden milyonların bilincine çağıldayarak akıyor: **Biz ölmeyiz.**

İmza: *M. Erdost*
Doğan Öz, *Biz Ölmeyiz*,
Türkiye Yazıları, [Şubat] 1980.

SOSYALİZMİ SEVİYORUM

Sosyalizmi Seviyorum
Yaşam Hakkı ve 12 Eylül
Bir "Bab-ı Adi Vak'ası"
Toprak Reformunun Siyasal Boyutları ve Demokratikleşme
Cahit Külebi'nin Şiirinde Anadolu
Kürtleri Kimlikleriyle Tanımak
Kitap ve Kitaplık

Muzaffer İlhan Erdost'la Söyleşiler
Ahmet Yıldız / *Edebiyat ve Eleştiri*
Aydın Doğan / *Yaba*
Ekin Sanat
Can Gazalcı / *Birgün*
Eren Safi / *Kılavuz*

Aziz Nesin Dursun Akçam Salim Şengil
Azer Yaran Doğan Öz
İçin Notlar

İlhan'ın Mezarında
Cemalettin Aykın: Mektup
Celal Odağ: Erdost'un Düşü

ISBN 975351026-8
9 789753 510264